

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MEDENİYETLER ÇATIŞMASI TEZİ AÇISINDAN 11
EYLÜL SONRASI TÜRKİYE'NİN ORTA DOĞU VE
BATI ÜLKELERİ İLE İLİŞKİSİ**

ALİ UĞUR NOĞAY
2510160459

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ EYLEM ÖZDEMİR

İSTANBUL–2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : ALİ UĞUR NOĞAY Numarası : 2510160459

Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : SİYASET BİLİMİ VE KAMU
YÖNETİMİ Danışmanı : DR. ÖĞR. ÜY. EYLEM ÖZDEMİR

Tez Savunma Tarihi : 26.11.2019 Saati : 10:30

Tez Başlığı : " MEDENİYETLER ÇATIŞMASI TEZİ AÇISINDAN 11 EYLÜL SONRASI TÜRKİYE'NİN ORTA DOĞU VE
BATI ÜLKELERİ İLE İLİŞKİSİ "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisanüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE GAYRILIKLI / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. BULUT GÜRPINAR AYDIN		Kabul
2- DR. ÖĞR. ÜY. EYLEM ÖZDEMİR		Red
3- DR. ÖĞR. ÜY. BERRİN OKTAY YILMAZ		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DR. ÖĞR. ÜY. ALİ KAYA		
2- DR. ÖĞR. ÜY. EROL ÜLKER		

ÖZ

MEDENİYETLER ÇATIŞMASI TEZİ AÇISINDAN 11 EYLÜL SONRASI TÜRKİYE'NİN ORTA DOĞU VE BATI ÜLKELERİ İLE İLİŞKİSİ

ALİ UĞUR NOĞAY

11 Eylül 2001 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin New York şehrinde bulunan bir nevi Amerikan ekonomisinin gücünü sembolize eden Dünya Ticaret Merkezi ile Amerika Birleşik Devletleri'nin askeri gücünü temsil eden Pentagon'a on beşi Suudi Arabistan kökenli olmak üzere on dokuz kişinin sivil havacılığa ait uçakları kaçırıp, onlara bomba yükledikten sonra içinde yolcular olduğu halde düzenledikleri intihar saldırıları dünyadaki Müslüman-Hristiyan kutuplaşmasını daha da artıran bir sürecin başlangıcı olmuştur. Samuel Huntington tarafından 1993 yılında yayımlanan ve daha sonra genişletilerek kitap haline getirilen "Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması" adlı çalışması bugün hala, özellikle de 11 Eylül olaylarının ardından adından sıklıkla bahsettirmekte ve öne sürülen tezler etkisini sürdürmektedir. Huntington'ın 11 Eylül'den evvel ele aldığı bu tez, medeniyetlerin içsel ve dışsal ilişkilerinin belirlenmesinde kendi başına politik/diplomatik tavırların değil, ama aynı zamanda kültür, dil, din, ekonomi, tarihsel perspektif ve kimlik gibi unsurların etki kapsamında yer aldığı argümanını savunmaktadır. Yazara göre bölgesel ve küresel kırılmaların, anlaşmaların ve değerlendirmeye muhtaç belirsizliklerin temel kaynağı işte tam da budur. Huntington'dan önce, modernizmden Ortaçağ öncesi döneme kadar birçok bilim insanı ve düşünür tarafından detaylıca irdelenen Doğu-Batı ilişkileri aslında son derece kapsamlı bir disiplinin konusudur. Yukarıda belirtildiği gibi, medeniyetin başlı başına tek bir unsur tarafından ele alınamayacağı

düşünüldüğünde konu hakkında tez öne sürmenin zorluğu da tahmin edilebilir. Huntington, provokatif ve merak uyandıran bu eserinde yediye ayırdığı medeniyetlerin çoğunlukla yakın geçmişlerini ve datalar ışığında gelecek projeksiyonlarının onları nereye taşıyabileceği üzerine çarpıcı tahminlerde bulunmuştur. Üzerine çokça yorum yapılan ve tazeliğini koruduğu düşünülen bu eser fazlaca subjektif olmakla yerilmenin yanında gerçekleri gün yüzüne çıkardığı görüşüyle kimilerince de taltif edilmiştir. Huntington, bu kapsamlı eserinde, İslam dünyasının özünde hoşgörüsüzlük ve çatışmacı bir yapının olduğunu belirtmekte ve bu nedenle Batı medeniyeti ile ayrı tutulması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu çalışmada, yazarın odaklandığı İslam medeniyeti kapsamında spesifik bir konu olarak değerlendirilebilecek 11 Eylül olayları incelenerek, yazarın bölünmüş ülke statüsünde gördüğü Türkiye'nin bu saldırıdan sonra Amerika Birleşik Devletleri, Orta Doğu ve Avrupa Birliği ile olan ilişkileri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Medeniyetler Çatışması, 11 Eylül, Müslüman-Hristiyan kutuplaşması, Dünya Düzeni, Amerika Birleşik Devletleri, İslam, tarihsel perspektif, gelecek projeksiyonları

ABSTRACT

IN TERMS OF THE CLASH OF CIVILIZATIONS TURKEY'S RELATIONS WITH THE MIDDLE EAST AND WESTERN COUNTRIES AFTER THE SEPTEMBER 11

ALİ UĞUR NOĞAY

On September 11th, 2001, the World Trade Center in New York City which has symbolized the power of the American economy and the Pentagon which has represented the military power of the United States, the planes which belong to the civil aviation have been hijacked by 19 people as of 15 Saudi Arabian after the bombs have been loaded on them, although passengers are inside, the suicide attacks that they have organized were the beginning of a process that further increased the Muslim-Christian polarization in the world. 1993, *The Clash of Civilizations and the Re-establishment of the World Order*, published by Samuel Huntington in 1993 and later expanded into a book, is still frequently mentioned, especially after the events of the September 11 and the arguments put forward are still in effect. Huntington's thesis before the September 11 defends the argument that in determining the internal and external relations of civilizations, not only political/diplomatic attitudes but also culture, language, religion, economy, historical perspective and identity are within the scope of influence. According to the author, this is precisely the main source of regional and global breaks, agreements and uncertainties in need of assessment. East-West relations, which have been studied in detail by many scientists and thinkers before Huntington, from modernism to the pre-medieval period, are indeed the subject of a very comprehensive discipline. As mentioned above, given the fact that civilization cannot be handled by a single element, the difficulty of making a thesis on the subject can be predicted. In this provocative and intriguing work, Huntington has made striking predictions about the recent past of civilizations he has divided into seven, and where future projections could carry them in the light of data. This work, which has been widely commented on and thought to remain its freshness, has also been subjective, and has been rewarded by some with its view that it revealed the

truth. In his comprehensive work, Huntington states that the essence of the Islamic world is intolerant and confrontational, and therefore argues that it must be separated from Western civilization. In this study, the author's focus examines the events of the September 11 we can evaluate as a specific issue under Islamic civilization and Turkey which the author regards as a divided country after this attack, the United States, the Middle East and will be dealt with relations with the European Union.

Keywords: World Trade Center, The September 11, The Clash of Civilizations, Islamic World, The Middle East, Western Civilization, World Order, Future Projections

ÖNSÖZ

Medeniyet, var olduğu ilk günden beri insanlığın dünyada bilinen en eski tarihinden günümüze akıl, fen, sanat ve bilimin ışığında kat ettiği mesafeyi ve ilerlemeyi anlamlandırmasında elde ettiği kümülatif olgusallığı tanımlamaktadır. Medeniyet, tanımı itibariyle zihinde olumlu bir imge oluşturmaktadır ve bunun insani, kültürel, tarihi, mali, idari, teknolojik, toplumsal ve coğrafi farklılıkları en bariz şekilde gösteren kıyas olduğu düşünülmektedir. Medeni olumsuzluk kendi içerisinde tutarlılığı, uzlaşmacılığı, yapıcılığı ve daima terakkiyi baz alsaydı aslında her zaman değişimin istenilen düzeyde olamayacağını sayısız örnekle göstermektedir. İnsanlar yaşamaktadır ve ölmektedir. Medeniyetleri de tüm unsurlarıyla, bir bütün olarak devasa ve uzun ömürlü bir insan olarak telakki etmek mümkün görünmektedir. Ancak var olduğu kesin olan bu kavramın ölümü net değildir ve son bulacaksa bile bunun ne zaman olacağı müphemdir. Zira medeniyeti tek başına bir homojen bir unsur olarak değerlendirmenin oldukça zor olduğu kabul edilmektedir.

Medeniyetleri bizatihi kendi içerisinde farklılaştıran, dışsallaştıran ve zarara uğratan faktörler olduğu gibi diğer medeniyetlerden ayıran öğelerin de var olduğu bilinmektedir. Bu öğeler medeniyetlere karşılıklı yarar sağlayabileceği gibi sinerjik bir ziyana da uğratabilmektedir. Öyle ki insanlık tarihinde büyük boyutta ilerlemeyi sağlayan medeniyetlerin alışveriş örnekleriyle dolu olduğu kadar birbirinden ayrıldığı noktalarda medeniyetlerin savaş ve çatışma ve aktif müdahale misalleriyle dolu olduğu; hatta insanlığın savaşta olmadığı dönemin bilinen tarihe göre oldukça az ve sınırlı olduğuna inanılmaktadır. 21. yüzyılda tüm dünyada huzursuzluk ve travmatik etki yaratan en büyük ve en kapsamlı ilk olayının 11 Eylül saldırıları olduğu bilinmektedir. Günümüz dünyasının en büyük gücü olan ve medeni dünyanın ekonomik, teknolojik, askeri ve yönetsel öncüsü olduğu kabul edilen ABD'nin karşılaştığı bu saldırının dünyadaki konjonktürü zihni kalıplarla beraber derinden sarstığı düşünülmektedir. Soğuk Savaş döneminden yeni yüzyıla dek ülkelerin konumunu medeniyetlerin dini ve coğrafi farklılıklarıyla değerlendirerek inceleyen Samuel Huntington'ın 11 Eylül saldırılarından evvel bu konuyu ele alması dünyada ileriki yıllarda süren bir tartışma konusu olmuş ve yeni fikir, makale, kitap ve

akademik tartişmaların temelinde Medeniyetler atışması temel doktriner bir kapsam teşkil etmiştir.

Bu tez mevzubahis konuyu Türkiye ve bölge üzerindeki ülkelerin problem bağlamındaki politikalarını ele almakta ve bununla ilgili fikir, siyaset geliştirmenin Afro-Avrasya zerindeki hakimiyet anlaşmazlıklarının bölge ülkelerinin ve dünyanın kaderinde ne gibi etkilere yol açtığını, sonraki süreçlerde de muhtemel sebep-sonuçları eldeki verilerle ve kaynaklarla irdelemeyi amaçlamaktadır.

Çalışmamda bugünlere ulaşabilme gayretime vesile olan ve maddi-manevi gücünü hissettiğime her zaman emin olduğum ailemin tüm fertlerine ve amansız bir hastalık yüzünden aramızdan erkenden ayrılan merhum teyzemin aziz hatırasını saygıyla yad ederek teşekkür etmeyi borç bilirim.

İstanbul, 2019

Ali Uğur NOğAY

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL ARKA PLAN

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ POLİTİKA PRATİKLERİ

2.1. ABD'nin 11 Eylül Sonrası Orta Doğu Politikası.....	31
2.1.1. İran.....	36
2.1.2. Irak.....	40
2.1.3. Suriye.....	43
2.1.4. Suudi Arabistan.....	46
2.2. Türkiye'nin 11 Eylül Sonrası Orta Doğu Politikası.....	48
2.2.1. İran.....	50
2.2.2. Irak.....	53
2.2.3. Suriye.....	55
2.2.4. Suudi Arabistan.....	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

11 EYLÜL SONRASI TR-BATI İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

3.1. Türkiye-ABD.....	62
3.1.1. İttifak Alanları	63
3.1.2. İhtilaf Alanları	64
3.2. Türkiye-AB.....	69
3.2.1. İttifak Alanları	70
3.2.2. İhtilaf Alanları	71
3.3. Medeniyetler İttifakı.....	73
SONUÇ.....	77
KAYNAKÇA.....	79

GİRİŞ

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte, Amerika Birleşik Devletleri'nin liderliğindeki Batı Bloku ile Sovyetler Birliği öncülüğündeki Doğu Bloku ülkelerinin 1947 yılından beri sürdürdüğü ve adına Soğuk Savaş denilen siyasi ve askeri gerginlik ortamı nihayet son bulmuştur. Bu süreçle birlikte Yeni Dünya Düzeni'nin nasıl şekilleneceği üzerine farklı bir çok tez ortaya atılmıştır. Bu tezler içinde en çok yankı bulanları; yeni dünya düzeni, tarihin sonu, medeniyetler çatışması, yeni orta çağ, kaos ve devletlerin amipleşmesi olmuştur (Halliday, 1997).

Dünyada her alanda çalışan bilim insanlarını olduğu kadar, okuyan her bireyi de çarpıcı biçimde etkileyen en önemli tezlerden biri ise Samuel Huntington'a ait olan ve biraz önce yukarıda adı zikredilen medeniyetler çatışması tezidir. Huntington tarafından 1993 yılında Foreign Affairs dergisinde yayımlanan bir yazı ile ortaya atılan bu teori, geniş çevrelerde önce büyük yankı uyandırmış ancak ilerleyen zamanlarda etkisini kaybetmeye başlamışsa da Amerika Birleşik Devletleri'nin New York eyaletinde 11 Eylül 2001 tarihinde meydana gelen ve yaklaşık 3000 kişinin ölümü ile sonuçlanan 11 Eylül terör saldırıları sonrasında yeniden gündeme gelmiştir. Dergide yayımlan yazısında aslında, Amerikalı siyaset bilimci Francis Fukuyama tarafından 1989 yılında ortaya atılan ve Sovyetler Birliği ile Doğu Bloku ülkelerinde görülen reform hareketlerinin ve kapitalizmin simgesi olan tüketim kültürünün tüm dünyaya yayılıyor olmasını Batı'nın bir zaferi olarak ilan eden teze cevap verme gayesinde olan Huntington, daha sonra bu çalışmasının kapsamını genişletmiş ve kitap olarak yayımlatmıştır (Pipes, 1997).

Söz konusu tezlerin çıkış noktası olan medeniyet kavramı; yeryüzünde yaşayan milletlerin yetkinlik ve gelişmişlik düzeylerini ifade etmek için kullanılıyor olup, toplumları birbirinden ayırma ya da mukayese etme hususunda önem taşımaktadır. Medeniyet, dil, kültür, adetler, müesseseler, din gibi ortak objektif unsurlar vasıtası ile ifade edildiği gibi bireylerin kendini sübjektif olarak da tarif ettiği bir kavram olarak sunulabilmektedir (Huntington, 2017: 25). Medeniyet düzeyleri farklı olan toplumların yaşama biçimi, kültür, ekonomik düzey, eğitim, sağlık, inanç gibi pek çok unsurlarının biçemi açısından birbirinden farklılık gösterdiği kabulü doğrultusunda günümüz dünyasında bir medeniyetler çatışmasının söz konusu olduğu ve bu durumun devam edeceği ifade edilmektedir. Hatta Batılı bazı düşün insanları bir adım daha ileri

giderek bundan sonraki sürecin daha etin geçeceği, medeniyetler arasındaki bu farklılıkların temel nedeni olarak görülen din farklılığının bu mücadeleyi körükleyerek daha vahim ve kaçınılmaz sonuçlara yol açacağı konusunda birleşmektedir.

Bu nedenle, aslında ilk kez Bernard Lewis tarafından 1990 yılının Eylül ayında The Atlantic Monthly dergisinde yayımlanan “The Roots of Muslim Rage”, Türkçe’ye çevrilmiş haliyle “Müslüman fkenin Kökenleri” adlı makalede ortaya atılan Müslümanlar ve Hristiyanlar, ki burada Hristiyan dünyasından kastedilen Batı medeniyetidir, arasında meydana gelecek olan çatışma ve bunun nedeninin Müslümanların Batı dünyasına olan şiddetli nefretinden kaynaklı olacağının belirtilmesi medeniyetler atışması tezinin zeminini oluşturmaktadır (Lewis, 1990: 47–60).

Akabinde 1993 yılında Samuel Huntington tarafından yayımlanan “The Clash of Civilizations and The Remaking of World Order” yani “Medeniyetler atışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması” adlı makale ile herkesin dikkatini çeken tez ve tezin genişletilmiş haliyle basılan kitabı, temel olarak dünyada varlığını sürdüren medeniyetler ve kültürler, kültürel ögeler arasındaki güç dengeleri ve bu dengelerin nasıl ve neden değiştiği, genelgeçer Batı zihniyeti, radikal Müslümanlık, Çin temelli yeniden şekillenen dünya ve uluslararası arenadaki çatışma halleri zemininde ele almaktadır.

1927 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nin New York eyaletinde doğan Samuel Huntington, uzun yıllar Harvard Üniversitesi Politik Bilimler anabilim dalında akademisyen olarak görev almış, 1977–78 döneminde Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Güvenlik Konseyi’nde güvenlik planlama biriminin direktörlüğünü yapmış ve daha sonra ise, Amerikan Politik Bilimler Birliği başkanlık görevini başarıyla srdrmştir.

Eserleri arasında; Değişen Toplumlarda Politik Sistem (Political Order in Changing Societies); Amerikan Politikaları: Uyumsuzluk Sözü (American Politics: The Promise of Disharmony); Medeniyetler atışması ve Yeni Dünya Düzeni (The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order) ve Biz Kimiz? Amerika’nın Ulusal Kimlik Arayışı (Who are we? The Challenges to America’s National Identity); Asker ve Devlet (The Soldier and The State); Asker-Sivil İlişkileri, Politikaları ve Teorileri (The Theory and Politics of Civil-Military Relations); nc Dalga:

20.Yüzyılın Sonlarında Demokratikleşme (The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century) bulunan Huntington Medeniyetler çatışması adlı yapıtında, içinde bulunduğumuz yüzyılın dinamiklerini ve olayların perde arkasını anlamamız gerektiğine dair de bir telkinde bulunmaktadır.

Ulusal güvenlik, strateji, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki demokratikleşme sorunsalı ve ekonomik-politik gelişim gibi konular üstünde çalışan yazar ve bilim insanı; ülkeler arasında meydana gelecek olan çatışmaların kültür kökenli olacağına vurgu yaparken, yeni kurulacak dünya düzeninde milli devletlerin baş aktörleri olarak kalmaya devam edeceğinin ve medeniyet savaşlarının dünya düzenini belirleyici yegane güç olacağının da altını çizmektedir. Müslüman toplumların sürekli dillendirdikleri ve ciddi anlamda rahatsız olduklarını vurguladıkları Batı'nın çifte standartlığının ise doğal bir durum olduğunu belirten Huntington, Batı'nın akraba olduğu toplumlarla ilişkisinin daha iyi, diğerleriyle olan ilişkisinin ise daha mesafeli olması tabii olarak farklı standartları da beraberinde getireceğini belirtmektedir.

Tezin tarih, demografi, politika gibi unsurları son derece kapsamlı şekilde ele almasının yanında önemli sorunsallarından biri de hem kendi içerisinde hem de dünyada din ve şiddet kapsamında değerlendirilebilecek patolojik ilişkiyi gözler önüne sermesidir. 11 Eylül saldırısını gerçekleştirenlerin motivasyonlarını sağlayan din olgusu sadece bu olayla ortaya çıkmamış, tarihi ve geniş bir zaman diliminde dünyanın birçok yerinde örneklerine rastlanabilecek türden vahim sonuçlara yol açmıştır. Bunlar medeniyetlerin inceleme konusu olarak değerlendirilmekte ve incelenen niteliksel veriler bu şekilde ele alınmaktadır. Filistin ve İsrail arasında barışı sağlamada önemli bir yol kat edilmesini sağlayan İsrail eski cumhurbaşkanı İzak Rabin fanatik bir Yahudi'nin Tanrı'nın kendisine ilham ettiğini söylediği bir emirle öldürülmüş, bunun sonucunda Orta Doğu'da olaylar farklı mecralara ulaşmıştır. Hindistan'da Hinduların diğer din mensuplarına karşı artış gösteren şiddet olayları, Lübnan'daki Hizbullah'ın dinsel faaliyetleri ve uyguladıkları şiddet ve cinayetler, Endonezya Bali adasında gerçekleştirilen bombalı saldırılar, Amerikan Hristiyan Yurtseverler örgütü üyelerinin Oklahoma'daki Federal Ofis binasına bombalı saldırıları yukarda bahsedilen dinin marjinal retorikle birleşerek siyasal şiddet histerisinin yaygınlaşması konusunu gündeme getirmiş, din ve terör arasında ilişki

kurulmasına neden olmuştur (Türköne, 2007: 145). Şiddet olaylarının post modern dönemde de artış göstermeye başlaması 1990'lı yıllarda İslam dünyası ve Hristiyan dünyası arasındaki kutuplaşmanın hissedilirliğinin daha görünür hale geldiği şeklinde değerlendirilmektedir (Kaya, 2006: 69).

Huntington'ın görüşlerinin ideolojik çatışmadan çok medeniyet/kültür çatışması şeklinde ortaya çıkması Soğuk Savaş dönemiyle birlikte askıya alınan tarihsel kutuplaşmanın gün yüzüne çıkması sebebiyledir denilebilir. “Kızıl tehlike” yerine “Yeşil tehlike”nin ortaya atılması Batı'nın uzun yıllardır gündem maddesini teşkil etmekte; İkiz Kuleler saldırılarıyla Huntington'ın bahsettiği fay hatlarının derinleşmesi ve ötekileştirilme kampanyasının altyapısal olarak tamamlanması anlamına gelmektedir (Türköne, 2006: 203–204). Çünkü olgusal bir gerçeklik olarak insanların uğruna savaşp öldüğü ve var olma duygularını açıklayan kavramlar en başta aile, çevre, iman ve gendir. Soğuk Savaş sonrası dünyada ortaya çıkan boşluğu medeniyet paradigmasının bizzat kendisini oluşturan olgusal tanımlar açıklamakta, bu kavramlar diğer başlangıç noktalarından daha yararlı anlamlar sağlamaktadır (Huntington, 2017: 88).

Batının bugüne kadar geliştirdiği ve belli bir kalıba oturttuğu değerlerini tüm dünyaya evrensel değerler olarak sunmasının; ekonomik çıkarlar için kapitalist sistemi egemen, ana akım bir güç haline getirme çabalarının, demokratik olmadığını düşündüğü ülkelere demokrasi dayatmalarının ister istemez karşıt görüşlere neden olduğunu ileri süren Huntington, bu rekabet ve karşı çıkma güdüsünü çok eski tarihlere dayanan akıldışı bir eylem olarak nitelemektedir (Huntington, 2017: 4–9). Medeniyetlerin bugün süregelen çatışmalarına bakıldığında bunların Müslüman kesim ile Balkan bölgesinde yaşayan Katolikler ve çoğunluğu Budist olan Filipinler arasında olduğunu örneklendiren yazar, İslam dininin kanlı bir tarihe sahip olduğunu ve bu tarihi yazgısını değiştirmede müddetçe bu durumun medeniyetler arası çatışmacı bir hale dönüşeceğini belirtmektedir (Huntington, 2017: 10).

Huntington'a göre bir zamanlar prenslikler bulunmaktaydı ve bunlar arasında savaşlar baş göstermiştir. Daha sonrasında bu savaşlar krallıklara sirayet etti ve krallıklar arasındaki savaşlar sona erince de milletler arasında savaşlar başlamış ve tüm bunlar 17. Yüzyıl ile 20.yüzyıl arasında gerçekleşen William Lind'in deyimiyle “Batı'ya ait iç savaşlar” şeklinde sürmüştür. 1980'lerin sonunda Soğuk Savaş

döneminin sona ermesi ve hemen akabinde Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte uluslararası arenada Batılı olan medeniyetler ile Batı-dışı medeniyetlerin kendi aralarındaki ilişkileri ve onların birbiri üzerindeki etkileri siyasi yaşamın önemli bir unsuru haline geldiği ve zaman içinde bu ayrımların keskinleşmesinin medeniyetler arasındaki ayrımla daha belirgin bir hale geldiği görüşü açıklanmaktadır. (Huntington, 2017: 16–24).

Dil, din, kültür, gelenek–görenek, yaşam biçimi gibi pek çok unsur açısından birbirinden ayrılan medeniyetlerin bu bağlamda insan hakları, ödev ve sorumluluklar, özgürlük ve demokrasi, eşitlik gibi konularda düşünce ve işleyiş bakımından ayrılacağını öne süren yazar bunun medeniyetler çatışmasının ortaya çıkma sebeplerinden biri olduğunu belirtmektedir. Diğer bir neden olarak ulus devletlerin zayıflamasını ve bu zayıflıktan kaynaklanan açığı din temelli oluşumların kapattığını söyleyen Huntington, ulus devletlerin zayıflamasını ise modernitenin getirdiği kimlik bunalımına bağlamaktadır. Yazara göre, medeniyet savaşlarının diğer nedeni, ekonomik kutuplaşmaların artmış olmasıdır. Ülkelerin kendilerine yakın gördükleri ülkelerle ticari ilişkilerini geliştirmeleri diğerleri ile kopuşu artırmaktadır. Bir diğer unsur, iletişim ve ulaşım araçlarının gelişmesi sonucu ülkelerin ve insanların birbirleri ile olan etkileşiminin artmış olmasıdır. Etkileşimin ayrılık ve farklılıkları güçlendirdiğini belirten yazar beşinci neden olarak ise, Batı'nın medeniyet seviyesinde en üst noktada olması ve çifte standartlığı nedeniyle görece geri kalmış toplumların tarihlerine ve atalarına daha fazla sığınmaya başlamış olmalarını göstermektedir (Huntington, 2017: 17–21).

Medeniyetler arasındaki savaşın hem küçük hem de büyük boyutlu olarak var olacağını belirten Samuel Huntington, milletlerin hem komşu milletlerle toprak ve güç savaşları içine gireceğini, hem de bazı milletlerin diğerleri üstünde görece askeri ve ekonomik bir üstünlük kurma gayreti içinde bulunacağını ve uluslararası örgütlerin de yine kendine mensup olmayan uluslar üzerinde kendi kontrol mekanizmasını sağlamayı hedefleyeceğini ve politikalarını bu doğrultuda belirleyeceğini öne sürmektedir (Huntington, 2017: 23).

Nitekim bazı düşünür ve bilim insanlarına göre 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nin New York şehrinde ikiz kulelere yapılan saldırı Samuel Huntington'un medeniyetler çatışmasını tezini doğrular niteliktedir.

Huntington'un bu görüşüne katılanların bu eylemlerin şiddetlenerek artacağı ve tüm dünyaya yayılacağı hususunda hemfikir olduklarını belirtmek mümkündür denilebilir.

Bazı bilim insanları Huntington'ın (Fukuyama dahil) tezini genel anlamda Büyük Orta Doğu projesinin yani Yeni Emperyalizm'in açıklayıcı metinleri olduğunu açıklamakta, bu yaklaşımın aşırı seçkinci, faşist bir nitelik taşıdığını belirtmektedir (Kongar, 2006: 99). Yine, Huntington'ın İslam dünyasının medeniyetler çatışmasının merkezinde olduğunu iddia etmesinin yeni makro kültürel kutuplaşmanın süreklilik arz etmesinde önemli etkide bulunduğu açıklanmaktadır (Bozkurt, 2006: 119). Benzer şekilde bazı bilim insanları ise, 11 Eylül saldırılarını ciddi bir ikaz, Samuel Huntington'u ise bu durumları körükleyen bir provokatör olarak görmektedir. Onlara göre bu durum tüm dünyanın lehine çevrilebilir ve 11 Eylül saldırıları gibi olayların bir daha yaşanmaması için medeniyetler çatışması tezi baz alınarak bu sorun bir medeniyetler uzlaşması gerekliliği (zorunluluğu) düşüncesine evrilme imkanı da doğurabilir. Buna göre, Thomas Fergusun'ın da belirttiği "siyaset yatırım teorisi"nce devletlerin bütüncül, ortak bir çıkar uğruna yatırımcı koalisyonlardan faydalanarak yeterli güç ve kaynağa ulaşabilmeleri mümkündür (Chomsky, 2015: 184).

Huntington'ın ortaya koyduğu temel sorunsallardan biri de farklılıkların çatışmaya sebep olmasını sağlayan unsurun mücadelenin hakiki olduğu kadar tarihi bir esasa dayalı olmasından kaynaklanır. Huntington tarafından bahsi geçen rekabet konsepti çatışma halinde gerçekleşen bir mücadele biçimidir. Farklı medeniyetlerin hak ve sorumluluklar, hürriyet ve otorite, eşitlik ve hiyerarşi, Tanrı ve insan, ebeveyn ve çocuklar, karı ve koca arasındaki değişik yorumlamaları kısa zamanda zail olamayacak kadar eski ve önemli; ideoloji ve rejimler arasındaki farklılıklardan daha temellidir.

Dünyanın sekülerizmden uzaklaşma iştiağıyla kültürel bir çatışmayı doğurması 20. Yüzyılın sonlarındaki hayatın sosyal gerçekliklerinden birisidir. Bu, Gilles Kepel'in ifadesiyle "Tanrı'nın Rövanşı"dır (Huntington, 2017: 27).

Medeniyet temelli ortaya atılan tezlerin kaynağını oluşturan, kendilerini yeryüzünün en medeni toplumu olarak lanse eden ve kendilerine benzemeyen toplumların onlara benzemeye çalıştığı müddetçe doğru bir yolda olacağını ve medenileşmeye yakınlaşacağını ifade eden bazı Batılı düşünürler, daha az gelişmiş toplumlarda da medeniyet analizinin yapılmasını zorunlu hale getirmektedir. Bu

görüşü temellendirirken, Avrupa evrenselciliğinin çeşitli biçimleri olan üç temel anlayışın varlığından söz edilmesi gerekmektedir: evrensel değerlere sahip olduklarına inananların barbarlara müdahale hakkı, Şarkiyatçılığın özcü tikelciliği, ve bilimsel evrenselcilik (Wallerstein, 2010: 82).

Medeniyetler arasında meydana gelen kültürel çatışmanın, yüksek dozda anlaşmazlığın ve sorgulamaların temel nedenlerinden biri olarak da saygınlık eksikliği gösterilmekte, güçlü unsurun alt segmentte bulunanı aşağılaması uluslararası veya insan ilişkilerinde; kaçınılmaz olarak medeniyetlerin kendi içerisinde veya dışında, değer in altında pay biçiminin sonucundaki müdahaleler şiddete yol açmaktadır (Friedman, 2010: 390). İçinde bulunulan toplumsal şartların ve mahrumiyetlerin insanları koruma duygusuna ve saldırganlığa itebileceğinin kendilerinde doğal bir refleks oluşturduğu düşünülmektedir (Chomsky, 2015: 171). 11 Eylül'ün yıldönümünde El Kaide'nin ikinci ismi olarak tanınan Ebu Musab el Zarkavi'nin uluslararası koalisyona aşağılanma ve onur gibi kavramları hatırlattığı bilinmektedir. Çatışmayı artırıcı nedenlerden biri olarak da İslamcı Leninist olarak tanınan ekstremistlerin diğer Arap-Müslüman ülkelerinden pasif destek görmesi saldırıların büyük etki yapmasına neden olabildiği vurgulanmaktadır (Friedman, 2010: 391).

Medeniyetler çatışmasının temel sorunlarını ve bunun ortaya atılmasındaki temel motivasyon kaynaklarını inceleyen bu çalışmanın birinci bölümünde öncelikle medeniyetler çatışması teorisi ayrıntılı olarak irdelenmektedir. Söz konusu tezin uluslararası ilişkilerdeki yeri ve öneminin tartışılmasının ardından 11 Eylül olayları tanımlayıcı bir bakış açısıyla anlatılmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin 11 Eylül saldırıları ardından aldığı karşı tedbirler ve bu tedbirlerin uluslararası arenada nasıl karşılık bulduğu ve diğer ulusların dış politikalarında hangi değişikliklere yol açtığı ele alınmaktadır.

İkinci bölümde ise, 11 Eylül saldırılarında hedef alınan Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Amerika'nın politikalarına karşın Türkiye'nin dış politika pratikleri ortaya konulmaktadır. Ayrıca, Orta Doğu politikaları üzerinde 11 Eylül saldırılarının etkileri incelenmektedir. Saldırıların etkisinin Orta Doğu ile sınırlı tutulmasının nedeni çalışmanın konusunun belli sınırlar içinde tutulması ve bu vesileyle daha net çıkarımlar yapılabilmesidir. Ayrıca Orta Doğu'nun Türkiye açısından çok önemli bir dış politika alanı olması da yine tezin sınırlılıkları konusunda belirleyicilik teşkil

etmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde 11 Eylül sonrası Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ile olan ilişkileri ele alınmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin ulusal güvenliği, enerji ilişkileri, Kürt sorunu, Amerikan üsleri ve silah anlaşmaları, uluslararası göç ve mülteci sorunları, NATO ile olan ilişkiler, Türkiye'nin Batı algısı gibi sorunlardaki ihtilaf ve ittifaklar değerlendirilmektedir.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise Türkiye'nin elde edilen ittifakların yanında halen devam etmekte olan ihtilafları ile alakalı değerlendirmeler yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL ARKA PLAN

2. Dünya Savaşı sonrası cari Batı gücüne alternatif teşkil edebilecek bir güç olan Sovyetler Birliği'nin liderliğindeki Doğu Bloku olarak da bilinen Varşova Paktı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin çökmesi ile birlikte dünyada Soğuk Savaş dönemi sona erdirmiş, bunun yerine liberal demokrat gelişmiş ülkelerin oluşturduğu NATO Paktı üstünlüğünü sürdürmüştür (Huntington, 2017: 15). Yıllarca demir perde ülkesi olarak anılan Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş'ın bitmesi ile birlikte dağılması ve bu nedenle gücünü kaybedeceği düşüncesinin hakimiyeti yeni dünya düzeninin ne olacağı konusunu tartışmaya açmıştır.

Yeni dünya düzeni kurgusu içinde yer alan görüşler arasında en popüler olan ve hatta ortaya atıldığı dönemde büyük yankılar uyandıran görüş, Medeniyetler Çatışması'dır. Samuel P. Huntington tarafından ortaya atılan tez, günümüzde halen etkili Yeni Dünya Düzeni olarak literatürde yer almaktadır. Huntington'ın teorisini temellendiren fikirlerden "kırılgan fay hatları"nın 11 Eylül'den sonra yaşanan korku ve endişelerden kaynaklanan anlaşmazlık ve saldırganlıkların dünyanın her yerinde tekrar ortaya çıkmaya başlaması sebebiyle teze duyulan ilgi geçmiş yıllara nazaran artmış, Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Müslüman ülkelerin birbirine karşı olan tavırlarını yeniden belirleyen olaylar neticesinde geçmişte yaşanan mikro-makro bunalımların artacağı endişesi bu tezin argümanlarıyla tekrar hatırlanmıştır. Bu durumun kanıtlarından biri de 11 Eylül saldırılarından bu yana yapılan konu ile ilgili akademik çalışmalarda söz konusu saldırının Medeniyetler Çatışması tezi ile bağının irdelenme sayısının artmasıdır.

Tez, 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin dünyayı yeniden şekillendirme politikaları çerçevesinde gündemde önemli yer işgal etmeye devam etmiştir. Buradaki ana mesele, Amerika Birleşik Devletleri gibi güçlü ve tüm dünyada söz sahibi olan bir ülkenin kurgulanan yeni dünya düzeninde Müslüman ülkeleri hangi konuma yerleştirmek istediği ve bu konuma yerleştirmek için ne gibi bir çaba içine gireceği hususu olmuştur. İlk olarak 1993 yılında Foreign Affairs dergisinde yayımlanan Medeniyetler Çatışması tezi, Tarihin Sonu mu, Tarihin Sonu ve Son İnsan, Ulus İnşası, İnsan Ötesi Geleceğimiz gibi kitapların da yazarı olan Francis Fukuyama'nın o dönemlerde ortaya attığı ve büyük yankı uyandıran Tarihin Sonu tezine bir cevap

niteliğinde kaleme alınmıştır (Pipes, 1997). Fukuyama'nın bu tezinin temeli tarihin ya da tarihi şekillendiren ideolojilerin artık sonunun geldiği ve liberal akımların tüm dünyaya egemen olacağı üzerinedir. Medeniyetler Çatışması tezi, farklı kültürlerin aralarındaki iktidar ve güç ilişkileri, bu iktidar ve güç ilişkilerinin değişmesinin ülkeler üzerindeki etkileri, Batı'nın evrensel düşünce yapısı ve buna karşılık Müslüman toplumlar içinde yaygın görülen radikal düşünce ve eylemler, bu eylemlerin arkasında yatan nedenler, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Rusya gibi yıllarca hegemonyaları yeryüzündeki tüm ülkelerde hissedilen iki gücün yanında bir üçüncü dünya gücü olarak ortaya çıkan ve ticari başarısı tartışılmaz olan Çin, Çin'in bu yükselişinin dünyada neleri nasıl değiştireceği sorunsalı; yeryüzünün en hassas bölgelerinde yıllardır süregelen gerek uluslararası boyutta gerekse ülkelerin kendi içlerinde meydana gelen çatışmalar, savaşlar, hareketler ve bunların neticesinde bu ülkelerde yaşanan insanlık dramları hakkındaki tahlilleri içermektedir. Tezin temel argümanlarından biri de, ulusların medeniyet kimlikleri ve buna bağlı olarak kültürel niteliklerinin Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte, yeryüzündeki ayrışma ve çatışma ile mutabakat ve birlik biçimlerini, başka bir deyişle bir ülkenin diğer ülkelerle nasıl bir ilişki biçiminde olacağı ve bu tüm dünya ülkeleri için bunun düşünülmesi durumunda dünyanın nasıl bir hal alacağının belirlenmesi konusunda önemli olacaktır (Huntington, 2017: 20). Medeniyetlerin ya da ulusların karakteristik özellikleri düşünüldüğünde onların bu niteliklerinin birleştirici bir unsur olmaktan ziyade ayrıştırıcı olması da imkan sınırları dahilinde değerlendirilebilmektedir. Zira medeniyetler şekillenişleri itibarıyla dinamik ve olgusaldır. Medeniyeti oluşturan tüm unsurların o medeniyetin zamanına, kendinde içkin olan hiyerarşisine, bireylerinin ihtiyaç ve imkânlarına, coğrafyasındaki istikrar ve antagonistik sürecine, ortaya çıktığı koşullara göre bir diğer medeniyetten farklılık arz etmesi mümkün görünmektedir. Huntington'ın, tezinde zaman zaman medeniyeti tek tip olarak betimlediği bazı bölümlerde bu gibi farklılıkların sonucu değiştirme etkisi göz ardı ettiği gerekçesiyle eleştirilere muhatap olduğu da sair literatürlerde ayrıca gözlemlenebilmektedir. Huntington'un tezi aşağıdaki düşünceler temelinde ortaya atılmıştır (Huntington, 2017: 120–155):

1- Batı medeniyeti dışında konuşlanmış olan ülkelerdeki medeniyet algısı, Batı medeniyetinden farklılık arz etmektedir. Dolayısıyla modernleşmenin var olması

batılılaşmayı kendiliğinden sağlayan bir durum değildir. Bu iki kavram yani modernleşme ve Batılılaşma genellikle birbirinin yerine ikame edildiğinden sanki bunlar eş-anlamli kavramlarmış gibi yanlış bir algı söz konusudur.

2- Yüzyıllardır gelişimini sürdüren ve dünyaya yol gösterme ya da öncülük etme konusunda diğer uygarlıkların kendine örnek olarak aldığı Batı medeniyeti bu üstünlüğünü kaybetmeye başlamış ve özellikle Asya yani Uzakdoğu ülkeleri ve akabinde Müslüman ülkeler gelişme ivmelerini artırmıştır. Hatta bu doğrultuda Uzakdoğu ülkelerinin gelişiminin Batı için biraz korkutucu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu ülkeler yalnızca ekonomik anlamda değil, askeri ve siyasi olarak da giderek güçlenmektedir.

3- Müslüman ülkelerin gücünün artmasındaki temel sebep, hızlı nüfus artışıdır.

4- Dünya tarihinde ilk defa, evrensel politikalar çok kutuplu ve çok medeniyetli bir hale gelmeye başlamıştır.

5- Medeniyetler Çatışması tezine göre, uluslararası iktisat alanı içinde yer alan “tercihlerde benzerlik teorisi”ne uygun biçimde birbirine yaşam biçimi, tercih, din, dil, kültür vb. gibi özellikler açısından daha yakın olan ülkeler birbirleri ile daha iyi ilişkiler içinde olup, daha fazla alanda işbirliğine gidecek, ancak birbirine çok fazla benzemeyen; dil, din, kültür, yaşam biçimi, zevk ve tercihleri açısından birbirinden farklılık gösteren ülkeler arasında ise muhtemeldir ki kutuplaşma ve ayrışma artacaktır. Bu durum ise yeni dünya düzeninin sınırlarını belirleyecek olan önemli unsurlardan biridir.

6- Dünya üzerindeki ülkeler, içerisinde yer aldıkları medeniyetler arasında lider konumda bulunan devletler tarafından gruplaştırılmaktadır. Merkez konumda bulunan bu ülke hinterlandı arasından ekonomik ve askeri alandaki gücü nedeniyle sıyrılmaktadır. Ancak Latin Amerika, Afrika ve İslam ülkeleri arasında böyle bir merkez ülke bulunmamaktadır.

7- Batı ülkelerinin yüzyıllardır, özellikle de merkantilist dönemden bu yana gerek ekonomik gerek kültürel anlamda dünyanın en gelişmiş ülkeleri olması onları ister istemez evrensellik iddiasına yönelmiştir. Burada evrensellikten kasıt, Batı’nın düşünce sistemi, kültürü, dili, dini, yaşam biçimi, eğitim ve sağlık sistemi, finans sistemi, insan hakları vb. gibi sayısız konuda bir nevi otorite görevi görmesi

gerektiğidir. Dolayısıyla bu durumda Batı diğer ülkelerin gelişiminin değerlendirilmesi açısından bir ölçüt işlevi de görmektedir.

8- Batı'nın bu evrensellik iddiası diğer ülkeler açısından emperyalizm olarak nitelendirilmektedir.

9- Yeni dünya düzeni göstermektedir ki toplumları bir uygarlıktan diğerine geçirme çabası başarısızlığa uğramıştır. Geçmişte olduğu gibi –tüm bu zaman çizelgesinde– günümüzde de mikro seviyede mücavir gruplar kırık fay hatları boyunca toprakları ve birbirleri üzerinde kontrol kurmak amacıyla birbiriyle çatışmakta, makro seviyede ise farklı medeniyete mensup bulunan devletler ekonomik, askeri üstünlük kurmak, uluslararası örgütlenmeler ve üçüncü taraflar üzerinde kontrol sahibi olmak amacıyla birbiriyle mücadele etmektedir. Bu da medeniyetlerin rekabetçi bir çatışmaya girmesine sebep olmaktadır (Huntington, 2017: 31).

Huntington, 1648'deki Westphalia Barışı ve Fransız İhtilali sonrası tüm dünyada krallık ve imparatorlukların yıkılması akabinde ortaya çıkan ulus–devletlerin Soğuk Savaş'ın da sona ermesiyle dünyada meydana gelen olaylarda temel aktörler olarak kaldığını, dünya üzerinde meydana gelen devasa olayların da devlet davranışlarının güç, servet, refah, kültürel benzerlikler ve farklılıklar aracılığıyla biçimlendirildiğini belirtmiştir. Huntington'ın ileri sürdüğü doktriner açıklamaların diğer kültürel çalışmalardan farkı ise bloklaşmaları devlet gruplaşmaları konseptinden çok, yedi farklı medeniyete ayrılarak kimlik vurgusunun Batılı olmayan toplumlar nezdinde giderek arttığını ve bunun Batı için bir tehdit olduğunu ileri sürmesidir. Bunu yaparken Huntington'ın anlamlandırmaya çalıştığı şey, yöresel politikaların etnik durumlara dayalı politikalara bağlı olduğu; küresel politikaları belirleyen medeniyetler politikasına Batı'nın nasıl yaklaşması ve cevap vermesi gerektiği şeklindeki çözümlemelerdir (Huntington, 2002: 28–29).

Batı'nın tavrının Çin gibi nüfus, ticaret hacmi gibi devasa büyüklükleri ile dünya devi olma becerisini gösterebilmiş bir ülkenin ve İslam dininin esas ve kurtarıcı bir din olduğu gibi bir düşünce sistemi üzerinden kendilerini diğer tüm dinlere mensup insanlardan üstün gören bir düşünce yapısının etrafında toplanan Müslüman alemin Batı ile hoşnutsuz ve çatışmacı bir ilişki içine girmesine neden olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Yazarın temel argümanlarından anlaşılabileceği gibi Batı'nın asıl yoğunlaşması gereken iki medeniyet, Çin ve İslam periferleri üzerinedir. Ona göre;

Batı medeniyetinin saldırgan tutumları, Çin medeniyetinin iddiacı yapısı ve İslam ülkelerinin hoşgörüsüzlüğü ve bu üç olumsuz özelliğin yaratacağı etkileşim tüm dünyayı medeniyetler çatışmasının eşiğine getirecektir ve bunun muhtemel sonuçları üzerine ne yapılması gerektiğine Batı tarafından cevap bulunulması gerekmektedir. Huntington, Batı'nın şu anda ve gelecekte en güçlü medeniyet olarak kalmaya devam edeceğine inanmakta ancak azalan Batı gücüne karşı küresel anahtar sorunların kullanılarak diğer medeniyetlerin daha da güçleneceği kanısındadır (Huntington, 2002: 32). Yazarın argümanının temelini oluşturan kavramlardan biri olan medeniyet kavramını Samuel Huntington; toplulukların din, dil, ortak geçmiş, gelenek ve görenek, kurum ve kuruluşlar gibi yapıları ile tanımlamaktadır (Huntington, 2017: 43–44). Bazen bir kimlik tanımlaması olarak kimlik kelimesinin yerine kullanılan medeniyet kavramı, zaman zaman da daha spesifik anlamlarda kullanılmaktadır. Ancak hangi anlamında kullanılırsa kullanılsın medeniyet kavramının tüm tanımları ya da insanların zihninde oluşturduğu anlamların ortak özelliklerinden biri de onun değişmez olmadığıdır. Başka bir deyişle çeşitli faktörlere bağlı olarak ya da herhangi bir özel nedene bağlı olmaksızın doğal bir durum olan her şeyin zaman içinde değişeceği kabulünden yola çıkarak medeniyetlerin de zamanla birlikte değişime uğraması, hatta yok olması kaçınılmazdır denilebilir.

Huntington'a göre medeniyetlerin en önemli hususu din ögesidir. Din insanlıkla birlikte var olması nedeniyle hukuk, felsefe, bilim, sanat, siyaset gibi hayatın her alanını kapsayan parametrelerle yakından ilişki halinde bulunmakta ve küreselleşmenin Huntington'ın birçok defa dile getirdiği dünyada meydana getirdiği giderek küçülme ve artan yakınlaşmayla daha anlamlı hale gelmektedir. Başpiskopos Christodoulos'un "Direnin sevgili Hristiyanlar, globalleşme sizi ele geçirmeye kararlı" ve M. Kutub'un "Küreselleşmeye direnin, çünkü İslam garip başladı ve garip gidecektir." şeklinde deklare ettikleri görüşlerin inananlar üzerinde öneme haiz olduğu belirtilmektedir (Biçer, 2010: 63).

Samuel Huntington yeryüzünde yedi tane asıl medeniyet bir de medeniyet olmaya aday medeniyet olduğunu söylemektedir. Huntington'ın belirlediği yedi asıl medeniyet;

- Batı Medeniyeti: Hristiyan ve Yahudi uluslar bu kapsamda yer almaktadır.

- İslam Medeniyeti: Bu medeniyet adını mensubu olduğu dinden almakta ve bütün Müslüman ülkeleri kapsamaktadır.
- Çin Medeniyeti: Bu medeniyet Çin ile birlikte çevresindeki ülkeleri kapsamaktadır. Her ne kadar Çin'in dünya ticaretinde yükselmesi son yıllara tekabül etse de bir medeniyet olarak var oluşu 4000 yıl öncesine dayanmaktadır. Devlet çok ideolojik temelli olup, genel itibarı ile halkın inancı Taoizm ve Budizm'e dayanmaktadır.
- Hind Medeniyeti: Temellerinin 10 bin yıl öncesinde uzandığı tahmin edilen medeniyet, yoğunlukla Hinduizm, İslamiyet ve Budizm gibi -semavi ve politeist- pek çok dine ev sahipliği yapmaktadır.
- Slav–Ortodoks Medeniyeti: Rusları ve bir dönem Rus Çarlığı altında bulunan Doğu Avrupa ülkelerini kapsamakta olup, Ortodoks inancına sahip ülkelere dayanmaktadır.
- Latin Amerika Medeniyeti: Meksika, Uruguay, Venezuela, Brezilya, Arjantin gibi ülkeleri içermektedir. Ülkelerin dini genel itibarı ile Hristiyanlık olup, içerisinde Katolik mezhebine bağlı olanlar da yer almaktadır.
- Japon Medeniyeti: İlk sakinlerinin Doğu Asya ve Güney Pasifik Adaları'ndan geldiği düşünülen bu kadim medeniyetin tarihi M.Ö. 500'lere dayanmakta olup, Konfüçyüs dininin yanı sıra yaygın olan bir diğer din Budizm'dir.

Huntington'ın medeniyet olmaya aday olarak kabul ettiğı ve bazı söyleşilerinde (bkz. Charlie Rose Show–Youtube) bundan medeniyet olarak bahsettiğı bölge ise, Afrika'dır.

Tüm bu tahliller ve bunun neticesinde yapılan sınıflandırmalar esnasında Samuel Huntington, birden fazla medeniyetin özelliklerini taşıyan ülkelere ise, bölünmüş ülkeler adını vermektedir. Bu ülkeler;

-Meksika: Batı medeniyeti ile Latin Amerika medeniyeti arasında bölünmüştür.

-Eski Yugoslavya: Slav–Ortodoks medeniyeti ile Batı ve İslam medeniyetleri arasında bölünmüştür.

-Güney Afrika: Aday medeniyet konumunda olan Afrika medeniyeti ile Batı medeniyeti arasında bölünmüştür.

- Keşmir: Hind medeniyeti ile İslam medeniyeti arasında bölünmüştür.
- Rusya: Batı medeniyeti ile Slav–Ortodoks medeniyeti arasında bölünmüştür.
- Türkiye: Batı medeniyeti ile İslam medeniyeti arasında bölünmüştür.

Bölünmüş ülke varsayımının nedeni, bir ülkenin aslında kaynağında ve ana unsurlarında başka bir medeniyet varken, yönetici sınıf tarafından o ülkenin başka bir medeniyete mensubiyete zorlanmasıdır. Bu bağlamda Türkiye kendi medeniyeti içinde merkezi bir konuma ulaşabilecekken yönetici sınıfı onu ait olmadığı bir medeniyete mensup kılmakla uğraşmaktadır. Burada önemli görünen husus ise, yazarın, Türkiye'nin demokratikleşme süreci ile birlikte İslam dinini kaynaştırmada benzersiz bir tecrübeye sahip olduğunu tartışmasıdır.

Huntington'a göre, evrensel olarak nitelendirilebileceğimiz bir medeniyet var olmamakla birlikte, eğer evrensel bir değer oluşturmak isteniyorsa bu yalnızca ahlak anlayışı üzerine olabilir. Dolayısıyla Batı medeniyetinin de evrenselliğinden bahsetmek mümkün değildir. Burada Batı medeniyetinin evrensel olmamasının nedeni, Batı'nın izlediği sömürgeci politikalar ve ele geçirdiği sömürge ülkeler üzerinde denetim sağlamak amacıyla yürüttüğü emperyalist tutumların yarattığı sekülerleşmeyi yok saymak istemesindenidir.

Bu bağlamda, Batı'nın evrenselliğini reddetmek bir anlamda onun dünya üzerinde sömürgeciliğe dayalı egemenliğini reddetmek anlamına gelmektedir. Hatta yazar bu argümanını desteklemek amacıyla dünyada İngilizce'nin ülkelerin resmi dili olma özelliğinin giderek azaldığını belirtmekte ancak bu noktada İngilizce'nin resmi olarak olmasa bile gayri resmi olarak ikinci dil niteliğinde kullanımının arttığı ve İngiliz dilinin diğer dillerin kelime hazneleri üzerindeki etkisi gerçeğini görmezden gelmektedir. Huntington'ın tezi, temellendirme nedenleri bağlamında değerlendirildiğinde, yazarın ülkelerin birbirlerine olan benzerlikleri nedeniyle ilişki kurdukları ve bu yönde dünyanın bir kutuplaşmaya doğru gittiği, özellikle ticari ilişkilerde ülkelerin sadece benzerleri ile değil, önemli ölçüde farklılıkları bulunan ülkelerle de büyük hacimli ticareti neden gerçekleştirdikleri, bunun gerçekleşmesinin sebepleri arasında kapitalizmin ilişkilerinin belirleyici bir unsur olarak nerede durduğu ya da Türkiye'nin Avrupa Birliği örneğinde olduğu gibi farklı kültürel uzantılar ile uzun yıllardır sürdürülen ilişkilerin nedeninin, Türkiye'yi bölünmüş yani Batı ile İslam arasında kalmış ülke kategorisindeyken hangi tarafa evrileceği gibi sorulara net

cevaplar vermediği görülmektedir. Aynı zamanda, Samuel Huntington'un ulus-devletlere atfettiği önem ve bu devletlerin diğer ülkeler arasında daima ön planda olacağı düşüncesi onun tezinde öne sürdüğü medeniyetlerin bütünleşeceği düşüncesi ile bir çelişki oluşturmaktadır (Huntington, 2017: 33–35). Bu görüşlerini dile getirirken yazar, Dünya Ticaret Örgütü, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Avrupa Birliği, Uluslararası Para Fonu gibi çokuluslu kurum ve kuruluşların dünyanın nasıl şekilleneceği üzerindeki ciddi etkisini yorumlamaktan kaçındığı görülmektedir. Oysaki günümüzde bazı ulus devletler kendi egemenliklerini bu kurum ve kuruluşlara devrettiği ve bu ulus-üstü örgütlenmelerin onlar adına kararlar alıp uyguladığı diğer medeniyetlere bağlı olan unsurlar/devletler tarafından dile getirilebilmektedir. Ulus-devletlerin ilişkilerinin medeniyet unsuru tarafından şekilleneceği görüşünde ise, bir Hristiyan birliği görünümünde olan Avrupa Birliği ülkelerinin neden Ortodoks görüşün hâkim olduğu Yunanistan'ı üyeliğe kabul ettiği ve finansal-mali başta olmak üzere neredeyse bütün sorunlarını üstlendiği, Türkiye ile Rusya arasında 1980 ve 90'lı yıllarda olumlu seyreden ilişkilerin günümüzde yeniden nasıl iyileşmeye başladığı, Azerbaycan ve Ermenistan arasında yıllardır süregelen anlaşmazlıkta Müslüman ülke olan İran'ın neden kendisi gibi Müslüman olan Azerbaycan'ı değil, ağırlığı Ortodoks olan Ermenistan'ı desteklediği cevap arayan sorular arasında yer almaktadır. Burada öne sürülebilecek argüman, Medeniyetler Çatışması tezinin özünü oluşturan dinsel ve kültürel bağların yanında ekonomi-politik çıkar ilişkilerinin geçmişte olduğu gibi bugün de yıkıcı derecede önemli hale geldiği yönündedir. Özellikle Çin bağlamında Doğu Asya'dan bahseden yazar, Doğu Asya'yı oluşturan medeniyetlerin ticari anlamdaki gelişmesini söz konusu ülkelerin katı kültürel yapısına ve işçi sınıfı üzerindeki disipliner yaklaşımına bağlamaktadır. Ancak bu tespitine rağmen Uzak Doğu ülkelerinin ticari ortaklarının neden Avrupa ülkeleri ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri olduğunu detaylı bir biçimde açıklamamaktadır. Dolayısıyla bu ticari ilişki biçimi Huntington'un tezi ile benzerlik göstermemektedir.

İslam medeniyeti değerlendirmesinde, bu ülkelerdeki radikal hareketleri ve hoşgörüsüzlüğü İslam dininin kendi yapısı ile ilişkilendiren yazar, İslam'ın kendi özünde demokrasi yoksunu olduğunu ileri sürmektedir. Ancak bu noktada Huntington'un yok saymakla eleştirilebilecek nokta, kendi çıkarları doğrultusunda uzun yıllar boyunca bahsi geçen Müslüman ülkelerde otoriter yönetim biçimlerinin

Amerika Birleşik Devletleri'nce bazen aleni bazen de örtük biçimde desteklendiği şeklindeki iddialardır. Hatta İslam ülkelerinde sıklıkla görülen bu yönetim biçimi Amerika Birleşik Devletleri'nin bu ülkelerdeki gücünü sürdürmesi kabilinde onu destekleyici bir unsur olmuştur.

11 Eylül saldırıları her ne kadar Amerika Birleşik Devletleri'nin dış politikadaki pratiklerini bir parça değiştirmiş olsa da, halen petrol zengini bu ülkelerde *konvansiyonel-hard-soft* gücünü idame ettirmeye devam ettiğinin bilindiği de ifade edilmektedir. Bu nedenle de otoriter rejimlere maruz kalan İslam ülkelerinde zaman zaman demokratik hareket ya da oluşumlar göze çarpsa da, bunlar bir süre sonra bastırılmakta ve bu bastırılma karşısında önde gelen ülkelerin fiili aktivasyona girmemeyi tercih etme tavrı gösterdiği de belirtilmektedir. Bu durumun İslam ülkelerinde görülen radikal hareketlerin nedenlerinden birini oluşturduğu düşünülmektedir. Batıyı yeniden canlı tutabilmek için Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte neredeyse sönen Sovyet Rusya husumeti karşısında onun ikamesi, yeni bir husumet kapısı olarak Çin ve İslam ülkelerini öne süren ve daha ziyade dine dayalı bir çatışma ve dayanışma hallerinden bahseden Medeniyetler Çatışması, medeniyetler arasında bir sınıflandırma ve ayırtırmaya giderek aslında ülkelerin birbirlerini ötekileştirmesini de kolaylaştırmaktadır (Davutoğlu, 2004: 538–541). Temelde Batı medeniyetinin en önemli özelliği ve sorunlarının temel kaynağı olan teknolojik güç devletleri nihai tapınma nesnesi haline getirmesi neticesinde tüm dünyada siyasi birliklerin ortaya kaçınılmaz bir biçimde ortaya çıkmasına sebep olacak ürkütücü bir gücün meydana çıkmasına sebep olacaktır. Rusya ve Amerika arasında dünyanın sair güçlerinin kutuplaşması ve aralarında değişen ve süreklileşen cephelerin belirsizliği, Batı dışındaki ülkelerde artan milliyetçilik ve militarizm, iktidarların tecrübesiz ellere teslim edilmesi medeniyetleri karşı karşıya getirmektedir (Hourani, 2001: 226). Öyle ki, ekonomik servetin artması farklı medeniyetlerde milliyetçi unsurların artış göstermesine neden olabilmektedir. Ekonomik refah, artan eğitim seviyesi ve istihdam, gelişmekte olan ve geri kalmış medeniyet unsurlarında sosyal adaletsizlik bilincine sebep olmakta, bu da Batı'nın elinde bulundurduğu küresel hiyerarşi için risk anlamına gelmektedir (Zakaria, Fareed, 2013: 48).

Kendi alanı dışında oluşan tüm dinamik hareketleri bir tehditmişçesine algılayan Batı medeniyetine, dinsel ayrıma dayalı medeniyet inşasından söz etmek ve

dinsel ayrımların mutlaka bir çatışmaya yol açacağı konusu üzerinde ısrarla durmak; dünya nüfusunun önemli bir oranını oluşturan Çin Halk Cumhuriyeti'ni ve ona ek olarak radikalliğinden dem vurduğu İslam ülkelerini birbirlerine karşı kışkırtıcı ve ayrımcılığı körükleyici söylemlerle meşgul etmek yazarın kışkırtıcı bir yaklaşım içinde olduğu ve öne sürdüğü bu Yeni Dünya Düzeni'nin dünyayı daha büyük bir kaosa sürükleyeceği düşüncesini akıllara getirmektedir (Davutoğlu, 2004: 542). Huntington'ın gözden kaçırdığı diğer bir nokta, cihat ve terör kavramının tarihsel kökeniyle Arnold Toynbee'nin bahsettiği fetih kavramı arasında uyumsuzluk olduğu kısımdır. Toynbee, Roma ve Sasani imparatorluklarının fethedilen yerlere gidildiğinde sunulan seçeneklerin “ya İslam ya ölüm” yerine “ya İslam ya vergi” şeklinde olduğunu belirtmiş –sonraki dönemlerde İngiliz Krallığı'na da uygulanagelmiş– bunun da eski ve yeni dönem İslam medeniyeti arasındaki farkı ayırt etmede Huntington tarafından tam olarak anlaşılamayıp eksik yorumda bulunduğu ileri sürülmüştür (Fuller, 2015: 97).

Yazara göre, yıllardır komplo teorisi olarak öne sürülen ancak gelecekteki herhangi bir zaman diliminde gerçekleşmesi ihtimaline neredeyse kesin gözüyle bakılan ve yaratacağı yıkımın dünya tarihinin en büyük yıkımı olacağına ve hatta insanoğlunun sonunu getirecek bir drama neden olacağına duyulan güçlü bir inanç barındıran yeni bir dünya savaşı düşüncesinin hayata geçirilmesini engelleyecek en önemli tavrın gelişmiş ülkelerin küresel politikaların çok medeniyetli yapısına anlayış göstermeleriyle ve bu yapıyı korumak için çaba sarf etmeleri gerektiği yolundan geçmektedir. Samuel Huntington'a göre, geçiş savaşlarından fay savaşlarına kadar tüm dünyayı etkilemesi beklenebilecek yeni bir dünya savaşını önlemenin üç temel unsuru bulunmaktadır ve bunlara dikkat edildiği sürece dünyanın yeni bir savaşa sürüklenmesi olası değildir. Bunlardan birincisi; medeniyet grupları içinde güçleri nedeniyle lider konumunda bulunan ülke, diğer medeniyet grupları içerisinde yer alan ülkelerle ilişkilerini bozmaktan kaçınmalıdır (Huntington, 2002: 246–258). Bir diğer önemli husus, birbirleri ile coğrafi ya da kültürel anlamda bir yakınlık içinde bulunan medeniyetlerin bu karışıklığın yaratacağı olumsuz sonuçlardan kaçınmak üzere her bir medeniyette merkez ülke konumunda bulunan ülkeler bazında birbirleri ile iyi/doğru ilişkiler içinde olmaya özen göstermek durumunda olduğudur. Aksi halde farklı

medeniyetler içinde yer alan ülkelerin birbirleri ile çatışmaları bir süre sonra diğer medeniyetlere de sirayet edecek olması ve dünyadaki barış ortamının bozulması kaçınılmaz olacaktır. Öyle ki tarihin bu tür benzerliklerle dolu olduğu örneklerle gösterilmektedir. Doğu Avrupa ve Orta Doğu'nun yer aldığı bu coğrafyanın 5000 yıllık zaman diliminde oldukça nadir bir süreçte barış ve istikrarı sağlayabildiği görülmektedir. Pers İmparatorluğu ve Yunan İmparatorluğu arasındaki savaştan sonra Yunan İmparatorluğu çökmüş, Roma İmparatorluğu kurulana dek bölgede büyük bir anarşi yaşanmıştır. Emeviler, Küçük Asya devletleri, Roma İmparatorluğu ve nihayet Osmanlı İmparatorluğu da benzeri akıbetlere uğramış ve tarihin akışını değiştiren vakalar meydana gelmiştir (Karpas, 2015: 36–37).

20. yüzyılın başlarıyla beraber Osmanlı İmparatorluğu'ndaki anarşi ve kaostun temel kıstaslarından biri olarak da Orta Doğu genelinde meydana gelen değişimin ana esasının 19. yüzyılda İslam'ın diğer din ve kültürlerle karşılaşması olduğu gösterilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olan bugünkü Orta Doğu ülkelerinin idari, eğitim, adalet, mali sistemlerinin Tanzimat'la reforme edilmesiyle birlikte uğranılan mekanik değişim sonucu sosyal yaşamla geleneksel İslami yaşayış arasında kopukluk gerçekleşmiş, bunun da farklı bölgelerde bulunan aynı medeniyet unsurlarına verdiği rahatsızlık sonucu Osmanlı idaresinde bulunan geniş alana yayılmış toplulukları birbirinden koparmaya başlamıştır. Aynı yüzyılda yaşayan Cemaleddin Afgani, Muhammed Abduh, Said Nursi gibi fikir insanlarının Batı'yı Osmanlı periferisinde bulunan İslami unsurları kargaşaya sürüklemekle suçladıkları dönemde yaşanan değişimin siyaset ve bürokrasi mekanizmasında bulunanlarca yanlış anlaşıldığını, model alınması ve olması gereken yeniliğin siyasi/kültürel alanda değil; fenni/ilmi konularda yaşanması gerekliliği vurgulanmıştır. Buna örnek olarak Mısır'daki değişimin başarısızlığının sebebi olarak, Mısır'ın Batı'nın felsefik yaklaşımını almaktan çok okullarını birebir benzetme çabasından ve bunları biraraya getirememesi gösterilmiştir. Bu ve benzeri olaylar neticesinde Müslümanlığın dışından gelen kültürel enformasyonun Batı medeniyeti tarafından istila edildiği, hayatın tüm alanını oluşturan kavramların *exclusive* –dışlayıcı– laisizmle beraber İslam medeniyetini derinden sarstığı ve sonrasında medeniyet içi çatışmaları/anlaşmazlıkları başlattığı ileri sürülmüştür (Mardin, 2016). Tanzimat sonrası Osmanlı'nın 1. Dünya Savaşı'na girmesi ve yenik devletlerden biri olarak ayrılması sonrasında Huntington'ın

da sözünü ettiği kültürel farklılık ve yorumlamaların gelecekte ülkeyi *torn country* haline getirdiği; 20. yüzyıl başında Türkiye haricindeki tüm Orta Doğu ülkelerinin Batı'nın direkt tesiri altına girdiği ancak modernleşmeyle birlikte laikliğin, İslami kimliğin ve demokratik gelişimin Türkiye örneğinde görüldüğü gibi pratiğe aktarabilme imkânı sağlama ihtimalini gözler önüne sermiştir (Huntington, 2017: 106–110).

Üçüncü ve son olarak uyulması gereken husus, her bir medeniyetin içinde var olan ulusların kimlerle, hangi bağlamda ortak değer ve davranışlara sahip olduğunu iyi analiz etmesi bir gerekliliğidir. Çünkü asıl savaş medeni olan toplumlarla, medeni olmayan toplumlar arasındadır. Huntington'a göre, bugün geline nokta dünyada yaşanan insan hakları ihlali, yoksulluk, insanların göçe mecbur bırakılması, silahlanma, demokrasinin ihlali ve halk zulmü gibi konular Batı toplumlarında yaşayan aydın insanları oldukça kaygılandırmaktadır.

Batı medeniyetinin eski parlak günlerini yaşayamamasının temel nedeni olarak yükselen Doğu Asya toplumlarını gören Huntington, Batı toplumlarının bu gerileyişini ekonomi, nüfus, askeri güç gibi unsurlar açısından değerlendirmektedir. Ancak burada bir yanılgıya düşerek Doğu Asya toplumlarının gelişmesiyle birlikte iyice artan Batı–Doğu Asya ticari ilişkilerini ve bu ilişkilerin güçlenmesinin diğer alanlara olumlu biçimde sirayet etmesini detaylandırmayı yukarıda da belirtildiği gibi dikkate almamaktadır. Oysaki, bu toplumların birbiri ile kurduğu yakın ilişkiyi anlamak için kriz dönemlerine bakmak yeterlidir. Aynı zamanda, iki medeniyetten herhangi birinde özellikle de Doğu Asya medeniyetinde ortaya çıkan bir krizin diğer medeniyeti ciddi anlamda etkilemesi artık bu iki toplum arasında sıkı bir bağın kurulmuş olduğunun göstergesidir. Ekonomik verilerin ışığında Doğu Asya ülkelerinin Batı'nın sermayesine muhtaç olduğu, buna karşılık Batı'nın da Doğu Asya ülkelerinden gelen ucuz tüketim mallarına ihtiyacı olduğu aşikar kabul edilmektedir. Doğu Asya'nın en önemli oyun kurucusu olarak tanımlanan Çin'in artan etkisinin ticari ilişkileri de etkileme potansiyeline sahip olduğu, yalnızca Batı endeksli değil, diğer medeniyetlerle olan ilişkilerde de hissedildiği belirtilmektedir. Afrika'da Sudan, Kenya ve Zimbabwe gibi ülkelere olan devasa yatırımlar bu ülkelerin Çin'e olan bağlılığını derinleştirme etkisine sahip olduğu bilinmektedir. Güney Kore, Singapur gibi ülkelerin yanında, geleneksel ABD müttefikleri kabul edilen Tayland ve Endonezya gibi ülkelerin Çin'e

bakışının artık ABD'ye nispeten daha müspet olduğu açıklanmaktadır. Çin'in geçmişte problemli ilişkilerde bulunduğu Rusya ve Hindistan gibi ülkelerde artış gösteren bilanço ve kar marjları ekonomik gücünü ve sabrını siyasi anlamda da arttırdığını göstermektedir (Zakaria, 2013: 134–135).

Huntington, Doğu Asya ülkelerindeki bu gelişmelere dikkat çekerken aynı zamanda bu ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri'nin de içinde bulunduğu Batı devletlerinin gücünü elinden aldığı ve dolayısıyla bir tehdit niteliği taşıdığı düşüncesi temelinde tehdit unsuru olarak lanse etmektedir (Huntington, 2002: 33). Oysaki bugün özellikle ucuz işgücü nedeniyle bu konuma ulaşmış olan Asya ülkelerinin gelişimi anlatılırken (Huntington, 2002: 194–195) Amerika Birleşik Devletleri'nde tüm dünyaya hâkimiyet sağlayan ve büyük vergi muafiyeti sağlanan sektörlerden bahsedilmemektedir. Samuel Huntington, dünyanın parlayan yıldızları olan Doğu Asya ülkelerinin bu gelişiminin gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelere ve bu ülkelerin edindikleri ekonomik güç nedeniyle Batı medeniyetinde yer almayan diğer bölgelerde ve medeniyetlerdeki makro unsurlar tarafından rol modeli olarak değerlendirildiğini ifade etmektedir (Huntington, 2002: 109).

Medeniyetler çatışmasının yaşam pratiklerine bakıldığında, Bush yönetimi döneminde, radikal İslami örgütlerle mücadele eden medeni bir ülke portresi çizen Amerika Birleşik Devletleri'nin, Huntington'ın tavsiyeleri arasında yer alan, diğer ülkelerle iletişim halinde olmayı tercih etmeyen engelleyici bir savaş politikası güttüğü görülebilmektedir. ABD'nin gerçekte nasıl bir politika güttüğünü anlamak için Monroe Doktrini'ne göre kendi çıkarlarının en önemli unsur olduğunu anlamının yeterli olduğu öne sürülmektedir (Chomsky, 2015: 23). Öte yandan Orta Doğu'da gelişmiş ülkelerin kendi çıkarlarını korumak için uyguladıkları –moderate– ılımlı İslam yaklaşımı ve gerektiğinde bu ülkelere demokrasi ihraç edilebileceği düşüncesi medeniyetler çatışması tezi ile uyumsuzluk göstermektedir. Farklılık duygusunun bilinçaltında yarattığı “biz” duygusunu güçlendirme eğilimini, Batı toplumlarının iyilik halinin artması niyetiyle tezinde kullanan yazar, ülkelerin birbirlerine benzerliklerinin onları birbirine yakınlatacağı, farklılıklarının ise ister istemez onları kaotik bir duruma sürükleyeceği düşüncesinin üzerine sürekli vurgu yaparak “öteki” ve dolayısıyla “biz” duygusunu derinleştirmektedir (Huntington, 2017: 125–130).

Çalışmasında kullandığı bir başka dikkat çeken kavram olan “kırılma hattı” ya da “kültürel fay hattı” kavramı ile medeniyet ayrıştırmasını kavramlaştıran yazar, gelecekte medeniyetler arasındaki kaotik ortamı bu kavrama dayandırmaktadır (Huntington, 2017: 25).

Burada Huntington birbiriyle aynı medeniyet sınıfı içinde yer alan ülkelerin birbirlerine karşı olumlu ve yardımcı tutumlarını medeniyetler çatışması tezi ile açıklayabilirken, aksi durumları yani aynı medeniyet kategorisinde yer almadıkları halde birbirine destek olan ve hatta bunu kendi medeniyetine mensup ülkeyi karşısına alma pahasına gerçekleştiren ülkelerin tutumlarını açıklayamamaktadır. Örneğin; yazarın tezinden yola çıkarak Türkiye–Yunanistan ya da Azerbaycan–Ermenistan, İsrail–Filistin gibi ülkeler arasındaki gerilimli ilişkileri anlamak ve açıklamak mümkündür. Ancak uluslararası platformda soykırım yapmakla suçlanan Sırbistan’ın durdurulamayıp, Amerika Birleşik Devletleri’nin NATO güçleriyle etkin bir şekilde neden Bosna–Hersek’in yanında yer almadığını açıklayamamaktadır. Huntington, İslam ülkelerini barbar olarak nitelendirirken, aynı zamanda hoşgörüden yoksun toplumlar oldukları için onları sürekli bir saldırganlık hali ile tanımlamakta ancak bu bölgelerdeki olayların ya da savaşların ortaya çıkış nedenlerini sorgulamamaktadır. Huntington, İslam’ın sınırlarının ve içlerinin kanlı olduğunu, burada Batı için problemin İslami köktendincilikten ziyade kendi kültürel değerlerinin üstünlüğüne inanmış ve güçlerinin yetersizliğini obsesif bir histeri haline getirmiş farklı bir uygarlık olarak İslam’la muhatap olmalarından kaynaklandığını belirtmiştir (Esposito, 2003: 157). Yazarın bu yaklaşımı ABD’nin genel dış politik temayüllerine de yansımıştır; gerçekliği bizzat Amerika’nın kendisinin yarattığına inanmış olması ve İslam’ı direniş problemin kaynağı olarak betimlemesi Tariq Ramazan’ın belirttiği gibi “sorunun İslamlaştırılması” anlamına gelmektedir (Fuller, 2015: 290).

Yazar her ne kadar İslam ülkelerine ciddi eleştiriler getirse ve Batı medeniyetinin Orta Doğu’da mevcut petrol yatakları nedeniyle nasıl çıkar ilişkileri içine girdiğini görmezden gelmeyi tercih etse de, eğer İslam ülkeleri içinde merkezi rolü üstlenen bir ülke çıkarsa, bunun İslam medeniyetinin lehine ve Batı için bir belirsizliğe neden olacağını ifade etmektedir. Huntington’a göre, bu durumda merkezi ülke İslam ülkeleri içinde askeri ve ekonomik gücü sayesinde söz sahibi olacağı için gerek birbirleri ile olan çatışmalarında gerekse İslam ülkelerinin diğer ülkelerle olan

çatışmalarında ciddi bir azalma olabileceği öngörüsünde bulunmaktadır (Huntington, 2017: 264).

Her ne kadar ülkeleri farklı medeniyet çatıları altında kategorize etmiş olsa da yazar temel olarak medeniyet ve onun getirdiği insan hakları, demokrasi, eşitlik gibi kavramları Batı'ya atfetmektedir. Bu noktada tezinde, bu tür kavramların diğer ülkelere yani Batı medeniyet çatısı altında bulunmayanlara ihraç edilmesine karşı çıkmaktadır. Ona göre Batı'ya ait olan bu kavramların Batı'da kalmaya devam etmesini sağlamalı ve bunlar özenle korunmalıdır.

Huntington ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri'nin herhangi bir kaos ortamında kendi medeniyeti içinde ya da ona yakın konumda bulunan ülkeleri korumak yerine kendine uzak olan ülkeleri korumasına da karşı çıkmakta ve bu noktada Amerika Birleşik Devletleri'ne –1820'de Monroe Doktrini'nde belirtildiği gibi– bu tür işlere karışmamasını salık vermektedir. Her ne kadar böyle bir tavsiyede bulunmuş olsa da gerçek yaşamda Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi çıkarlarını koruması söz konusu olduğunda nasıl sessiz kalabileceği ile ilgili bir çözüm önerisi bulunmamaktadır. Öyle ki, ABD nüfusu etnik ve ırki anlamda hızla farklılaşmaktadır. Geçmişte ABD'ye göç eden milyonlarca göçmen hakim Avrupa kültürüne uyum sağlayabilmiş ve Amerika'nın kendine has demokrasi, özgürlük, bireysellik ve eşitlik gibi kavramlarını benimsemiştir. Ancak artmakta olan Hispanik ve diğer göçmen nüfusun ABD'de liberal demokrasiyi ilerde benimseyip benimsemeyeceği, çok kültürlü ABD'nin Batılılıktan çıkıp (*de-westernization*) çıkmayacağı şüphelidir (Huntington, 2017: 83).

Yeni bir dünya savaşı söylemleri ile ilgili olarak yazar, uyumsuzlukları nedeniyle çatışmalarını doğal olarak karşıladığı farklı medeniyetler arasında arabuluculuk yapılması gibi bir öneri getirmektedir. Bu öneri aslında yazarın temel argümanı ile oldukça çelişiktir. Çünkü Huntington burada medeniyetler çatışmasının, farklı medeniyetlerin ortak yönlerinin ön plana çıkarılması yoluyla arabulucular tarafından önlenebileceğini öne sürmektedir. Yazar bu tezinde faydalı bazı tespitlerde bulunsa dahi medeniyetleri birbirine karşıt gösteren bir yaklaşım izlemesi, İslami radikal grupları Batı dünyasına karşı daha düşmanca bir tavır almaya yönlendirecektir. Bunun önünü açan en tipik örnek ise ilkinde 1993 yılında gerçekleştirilen ve bundan sekiz yıl sonra çok daha büyük boyutta gerçekleştirilen İkiz Kuleler saldırıdır.

11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nde iç seferlerini gerçekleştirmek üzere havaalanından hareket eden ve kalkışlarının akabinde teröristler tarafından kaçırılarak, Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yönlendirilen sivil hava taşımacılığına ait dört uçak yaklaşık üç bin kişinin yaşamını yitirdiği bir saldırıda kullanılmış ve bu saldırı dünya tarihine 11 Eylül Saldırısı ya da 9/11 Saldırısı olarak geçmiştir. Üç bin kişinin hayatını kaybettiği bu olay, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1861-65 yılları arasında süregelen iç savaştan bu yana en fazla can kaybıyla sonuçlanan vahim bir saldırdır (Murphy, 2002: 237). Bu saldırı aynı zamanda, Japon İmparatorluk Deniz Kuvvetleri'nin 7 Aralık 1941 sabahı Hawaii adalarının Oahu adasında bulunan Pasifik Filosu ve Pearl Harbor askeri üslerine karşı düzenlediği ve amacı, Büyük Okyanus'ta gerçekleşmesi olası bir Amerikan askeri müdahalesini önlemek olan Pearl Harbor saldırısından sonra Amerikan toprakları içinde yaşanan ikinci saldırı özelliğini taşımaktadır.

Amerikan vatandaşlarını şok eden bu olay, yalnızca Amerika Birleşik Devletleri'nin değil, tüm dünyanın terörizme ve ülkelerin kendi iç güvenliklerini sağlamaya yönelik tedbirlerine bakış açısını geri dönülmez biçimde değiştirmiştir. Bazı yazınlarda küresel terör dalgası biçiminde nitelendirilen bu durum, ülkelerin terör gerçeğine karşı daha ciddi bir duruş sergilemelerini sağlamıştır (Dilmaç, 2006: 70). Küresel terör dalgasının karşısında verilen çabalar, Amerika Birleşik Devletlerinin dönem başkanı George W. Bush tarafından terörizme karşı savaş adıyla sloganlaştırılmıştır (Bush, 2001).

21. yüzyılın hemen başında Amerika Birleşik Devletleri'nin başına gelen bu felaket sonraki süreçte dünyanın geleceğini; ekonomik, politik ve askeri açıdan değiştirmiştir. Eylemin gerçekleşme biçimi ve seçilen hedefler göz önüne alındığında bu saldırının temel olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin gücüne yönelik olarak yapıldığını söylemek mümkündür. Amerikalı sosyolog Charles Wright Mills'in 1956 yılında yaptığı bir çalışmada Amerika Birleşik Devletleri'nin dünyadaki üç güç sınıfını elinde bulundurduğunu söylemekte ve bunlar için "elit" ifadesini kullanmaktadır. Bu güç sınıfları; ekonomik elitler, siyasi elitler ve askeri elitlerden oluşmaktadır (Mills, 1956). Dolayısıyla bu atağın ayrıntılı bir incelemesi yapıldığında bu üç elit sınıfın gücünü dünya önünde sarsma temelli olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Ekonomik elit olarak nitelendirilen sınıfa bakıldığında bunların Amerika Birleşik Devletleri'nin finans merkezi olan New York kentindeki Wall Street'te konuşlandığını görmek mümkündür. New York'u ve onun finans dünyasını temsil eden yapılar ise İkiz Kuleler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüz on katlı iki binadan oluşan İkiz Kuleler, orada faaliyet gösteren şirketlerin uluslararası arenada iş yapıyor olmasından kaynaklı olarak, aynı zamanda Amerika'nın dünya ekonomisindeki egemenliğini de simgelemektedir. Kısaca İkiz Kuleler'in Amerikan ekonomisinin yeryüzündeki hegemonyasını temsil eden bir yapı olduğunu söylemek mümkündür.

11 Eylül 2001 yılında gerçekleştirilen atakta, kaçırılan ilk uçak İkiz Kuleler'e yönlendirilmiş ve bu binalardaki ofislerde çalışan binlerce insan yaşamını yitirmiştir. Ekonominin merkezine yönelik bu saldırı, uzun yıllardır dünya ekonominde hâkim güç olarak yer alan Amerika Birleşik Devletleri'ne "istenirse bu gücün elinden alınabileceği ve buna güvenmemesi" yolunda verilen bir mesajdır. Bu olay Amerikan ekonomisinde ciddi bir yaralanmaya neden olmakla kalmamış, aynı zamanda toplumun tüm kesimlerinde izlerinin tamamen silinmesi belki de hiç mümkün olmayacak bir travma yaratmıştır. Çünkü bu saldırılara kadar gelinen süreçte bir dünya devi olan Amerika Birleşik Devletleri, aynı zamanda vatandaşlarına "onların arkasında çok güçlü bir devletin bulunduğu ve onlara bir şey olmayacağı" mesajını gerek örtük gerekse aleni biçimde vermektedir. Dolayısıyla bu saldırının her Amerikan vatandaşını sosyo-psikolojik açıdan derinden sarstığı aşîkardır. Saldırının yarattığı bireysel ve toplumdaki çapta psikolojik yıkımının yanı sıra ekonomik yıkımı ayrıntılı olarak ele aldığımızda karşılaştığımız tablo şöyledir:

- 1- Dünya Ticaret Merkezi'nin yer aldığı İkiz Kuleler, binaların sahibi olan World Trade Center Properties LLC saldırının akabinde, Alman sigorta şirketinden 2 milyar dolar, American Airlines ve United Airlines şirketlerinden ise 2,8 milyar dolar olmak üzere yaklaşık beş milyar dolar sigorta bedeli almıştır (Devlin, 2007).
- 2- 11 Eylül saldırılarında kullanılan dört uçağın bedeli yaklaşık 400 milyon dolardır (Devlin, 2007).
- 3- Pentagon için bu saldırının maliyetini Amerikan hükümeti 1 milyar dolar olarak açıklamıştır (Devlin, 2007).
- 4- 11 Eylül saldırısından sonra New York sokaklarını saldırının izlerinden temizlemek hükümete 1,3 milyar dolara mal olmuştur (Devlin, 2007).

5- Saldırıların ardından binlerce insan işsiz kalmış ve bunun da Amerikan ekonomisine yine milyar dolarlık zararları olmuştur (Nanto, 2001: 2–6).

6- Sigorta şirketleri saldırı nedeniyle zarar gören araç, konut, işyeri ve insan kayıpları için milyar dolarlarca sigorta bedeli ödemek zorunda kalmıştır (Blomberg, 2004: 1007–1032).

7- Saldırı neticesinde Amerikan borsaları 1,4 trilyon dolarlık zarar açıklamıştır. Bir çok şirket iflasını açıklarken, havayolu şirketleri de bu durumdan ciddi anlamda etkilenmiştir (Fall ve Massey, 2005: 77–90).

8- Saldırı turizm sektörüne de darbe vurmuş ve tüm dünyada ülkelere gelen yabancı turist sayısında azalma olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin 11 Eylül sonrası ve onu takip eden birkaç yıl içinde kaybettiği turist sayısı yaklaşık sekiz milyondur (Goodrich, 2002: 574–577).

9- Saldırılarda yaklaşık 7000 kişi fiziksel olarak yaralanmış ve daha fazla insan da psikolojik travma yaşamıştır. Amerikan sağlık sektörüne bu yaralanma ve travmaların tedavisinin maliyeti 392 milyon dolar olmuştur (Nanto, 2001).

Dolayısıyla milyar dolarlarca zarara uğrayan Amerikan ekonomisinde sonrasında da büyük kayıplar söz konusu olmuştur. 11 Eylül'den sonra bir hafta süresince hava sahasını kapatan Amerika Birleşik Devletleri'nde bu süre zarfında uçaklar havalanmamış, olayın etkisiyle uzunca bir süre insanlar New York kentinde işlerine gidememiş ve Dünya Ticaret Merkezi'nde ofisleri bulunan onlarca firma hem nitelikli insan gücünü hem de şirketleri ile ilgili bilgi sistemlerini kaybetmiştir. Dünyanın en önemli sigorta şirketlerinin, havayolu taşımacılığı yapan firmaların, ticaretle uğraşan birçok büyük uluslararası kuruluşun sermaye maliyetleri açısından zararlar gördüğü saldırı, Amerikan ekonomisine büyük maddi kayıplar yaşatmıştır. Özel sektörün yaşadığı bu kayıplar nedeniyle, Amerikan kamu sisteminden özel sektöre yönelik kamu desteği yapılmıştır. Tüm bu istatistiksel verilerin sonraki yıllarda meydana gelen ve muhtemel devasa etkilerini ileriki yıllarda da göreceğimiz yerel, ulusal ve küresel olayların niceliksel ve niteliksel sonuçları yanında nispi kaldığını belirtmekte fayda vardır.

2001 yılı öncesinde Amerikan Savunma Sanayine ayrılan pay neredeyse %3 seviyelerine gerileyerek, tarihin en düşük savunma harcama oranına ulaşmıştır. Bu oranın düşmesinde, soğuk savaş yıllarının sona ermesi ile birlikte Amerikan

ekonomisinin savunma yerine diğer sektörlere yönelik büyümeye ve yüksek verimliliğe önem vermesinin etkisi bulunmaktadır. Ancak 2001 saldırılarının akabinde savunma harcamalarına ayrılan pay yeniden artarak, %9 seviyelerine çıkmıştır. Bu da kaynağın aktarılabilceği diğer sektörler açısından bir kayıp anlamına gelmektedir. Özellikle son yıllarda savunma sanayinde meydana gelen teknolojik iyileşmeler için harcanan araştırma–geliştirme maliyetleri de yine ayrı bir yüksek harcama kalemini oluşturmaktadır (Global Research, 2007).

Soğuk savaşın bitmesinden sonra dünyanın tek süper gücü olarak kalan ve 1990 yılında gerçekleşen Körfez Savaşı nedeniyle bu gücünü artıran Amerika Birleşik Devletleri, daha da ileri giderek gerek askeri gerekse ekonomik anlamda rakiplerini gölgede bırakma çabasına girişmiştir. 1990’lı yıllara bakıldığında teknoloji devi olan Japonya ve endüstri devi olan Almanya, Amerika Birleşik Devletleri’nin rakibi konumundadır. Dünya düzeni bu gelişmelerin ışığı altında değişirken, Batılı ülkeler tarafından bu dönemde çokça tartışılan bir başka kavram küreselleşmedir. Doğaldır ki bir kavram ortaya atılıp, geliştirilmeye çalışılırken, ona karşı olan düşünce biçimleri de gelişmeye başlar. Dolayısıyla bir yandan küreselleşme olgusu tartışılırken diğer yandan anti–küresel/yerel söylemler dillendirilmeye başlanmıştır. Bu nedenle Usame bin Muhammed bin Avad bin Ladin’in örgüt liderliğini üstlendiği El–Kaide Terör Örgütü’nün talimatı ile yapıldığı düşünülen New York’taki saldırı aynı zamanda küresel söylemlerin bir karşı cevabı olarak da değerlendirilebilir.

Saldırı esnasında kullanılan dördüncü uçağın siyasi elitizmin simgesi olan Beyaz Saray’a yönelik olduğu, ancak eylemi gerçekleştirme konusunda başarıya ulaşmadığı daha sonra açıklanan bilgiler arasındadır. Bu tehlikenin sezilmesi ile birlikte saldırı esnasında Air Force One’a alınan Başkan Bush, daha sonrasında ise, Nebraska’daki yer altı askeri üssünde koruma altına alınmıştır. Dolayısıyla bu saldırının hedeflerinden biri de hükümet ve onun temsil ettiği anlayıştır. Her ne kadar Beyaz Saray’a yapılması planlanan saldırı gerçekleşmese de diğer saldırıların gerçekleşmiş olması yine de Amerikan siyasilerinin dünyadaki güçlerini zedeleyici bir unsurdur.

Terör örgütünün seçtiği hedeflerden birinin Pentagon olması, Mills’in Amerikan elit sınıfları ile ilgili tespitlerinden biri olan askeri elitizme yönelik bir saldırı niteliğindedir. Sadece Amerika Birleşik Devletleri’nin değil, dünyanın askeri

üssü konumunda olan Pentagon'da bulunan bir milyondan fazla askeri çalışana yönelik saldırı terör örgütünün bir çeşit üstünlük göstergesi olarak değerlendirilebilir. Saldırının neticesinde dünyaya kendini en büyük askeri güç olarak lanse eden Amerika Birleşik Devleti'nin prestiji ciddi anlamda sarsılmıştır.

11 Eylül saldırılarının ardından Başkan Bush'un bu konuda adımlar atılacağı ve akabinde Afganistan ve Irak'a yapılan müdahaleler ile yetinmeyip Irak'ı işgal eden Amerika Birleşik Devletleri, bu atakları neticesinde Orta Doğu'daki petrol yataklarının kontrolünü yeniden sağlamış ve radikal İslami gruplar karşısında bu saldırı karşısında gücünü kaybetmediğini hatta daha da güçlendiğini ispatlama çabasına girmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin bu gövde gösterisi, konvansiyonel gücünün büyüklüğü düşünüldüğünde İslam ülkeleri nezdinde tüm dünyaya özellikle de az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere karşı bir cevap niteliği taşımış ve ilerleyen zamanlarda bu gücün kullanımı büyük tepkiler de doğurmuştur.

Orta Doğu politikalarına hâkim olarak aynı zamanda çok önemli bir güç ögesi olan enerji üzerinde de hakimiyet sağlamış olan Amerikan devleti, bu bölgedeki ve Hazar ötesindeki petrol, doğalgaz ve su yatakları üzerinde söz sahibi olmayı başarmıştır. Hazar ötesindeki kaynakların Batı ülkelerine aktarılmasında önemli bir geçiş noktası olan ülke Afganistan olup, Orta Doğu petrollerinin Batı'ya ulaştırılması mevzuunda önemli konumda olan ülke ise Irak'tır.

11 Eylül saldırıları sonrası, Afganistan'a yaklaşık 350 milyon dolarlık yardımda bulunarak, Taliban karşıtlığının düzeyini yükseltmek isteyen Amerikan hükümeti bu amacını gerçekleştirebilmek için diğer taraftan da açıkça Taliban yönetimini desteklediğini sürekli dile getiren Pakistan'a yanaşarak, bu söyleminden vazgeçmesini sağlamaya çalışmıştır. Özbekistan ve Tacikistan'ı ise birer askeri üs haline getiren Amerika Birleşik Devletleri, bu bölgedeki enerji kaynakları üzerinde söz sahibi olabilmek amacıyla gereken tüm hamleleri gerçekleştirme yolunda sağlam adımlar atmıştır (Bacevich, 2002: 230–234).

Kendine yönelik saldırıları terör saldırısı olarak nitelerken, kendisinin diğer ülkeler üzerindeki müdahalelerini demokrasi mücadelesi şeklinde nitelemekle eleştirilen Amerika Birleşik Devletleri, bir ülkenin egemenliğine saldırı olarak tanımlanabilecek terörün otoriter yönetimlere karşı yapılması halinde meşru, demokratik yönetimin olduğu ülkelerde ise asla kabul görmeyecek bir davranış olarak

kabul edilmesini sağlama rolünü bilateralist bir şekilde başarıyla gerçekleştirmiş görünmektedir. Amerikan yöneticilerinin, Amerikan devletinin diğer ülkelere sert müdahalelerini meşru gösterme yöntemlerini destekleyici söylemleri ise, kendilerine yapılmış bir saldırının tüm insanlığa ve demokrasiye yapılmış bir saldırı olduğudur. Alexis de Tocqueville'e göre bu sömürüye ve suiistimale açık bir durumdur. Tocqueville, Amerika'nın Avrupa'daki gibi toplumsal bir yapıya sahip olmaması ve istikrarı sağlayacak aristokratlar sınıfı eksikliğiyle sistemde telafi edici özelliklere tam anlamıyla sahip olunamamasının Amerika'da "çoğunluğun tiranlığı" tehlikesini ortaya çıkabileceğini ve bunun da demagog, popülist ve illiberal güçlerin ülkeyi etkisi altına almasına sebep olabileceğini belirtmiştir (Zakaria, 2014: 225). Amerikan yönetici elitinin başlattığı Irak işgali, bu politikayı güden, şeffaf ve hesap verebilir olması beklenen yöneticilerin Orta Doğu ülkeleriyle olan ilişkilerini ucu açık hale getirmiş ve sonu belirsiz sürece sebep olmuştur. 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleştirilen terör saldırısı, demokrasiyi küreselleştirme gayesinde olanların söylemlerinin gelişmiş ülkelerin suratına indirdiği bir tokattır (Kongar, 2002). Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse, 11 Eylül saldırıları, küreselleşmenin yarattığı terör eylemidir. Temel düşünce yapıları aynı olduğu halde bir türlü bir araya gelememiş olan radikal düşünce yapılarının bir araya gelmesine vesile olan küresel söylemler, 11 Eylül'de yansımasını bulmuştur. Dolayısıyla 11 Eylül 2001 tarihi dünya için bir dönüşüm noktasını ifade etmektedir. Modern bir ortamda yetişmemiş bir avuç insanın, Amerikan devleti ile kıyaslandığında çok kısıtlı maddi imkanlarla böyle bir saldırıyı gerçekleştirebilmesi ve dünyaya korku salması –Başkan Bush'un konuşmalarında amaçlarını gerçekleştiremedikleri yönünde kullandığı ifadelere rağmen–amacına ulaşmış ve sadece dünyaya terör kavramını yeniden sorgulatmakla kalmamış aynı zamanda Amerika'nın gerek kendi iç yapısında, gerekse diğer ülkelerle olan ilişkilerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Günümüzde yapılan çalışmalar göstermektedir ki, artık bu tür küresel söylemler karşısında yalnızca radikal İslamcılar bulunmamakta, bu temelde bir araya gelerek örgütlenen terör gruplarının içinde dünyanın her yerinden, farklı dinlere mensup sistem karşıtı üyeler bulunmaktadır. Başka bir deyişle bugünün dünyasında terör de küreselleşmektedir (Arıboğan, 2003: 200). Bu olayla birlikte Soğuk Savaş'ın bitmesiyle daha geri planda kalan Rusya ise, Batı ile ilişkilerini daha

iyi bir noktaya taşıma gayreti içine girmiş ve buna karşılık Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa Birliği ülkeleri ile arasındaki mesafe biraz daha açılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ POLİTİKA PRATİKLERİ

2.1. ABD'nin 11 Eylül Sonrası Orta Doğu Politikası

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Soğuk Savaş'ın bitiminde dağılması ile birlikte dünyanın tek üstün gücü olarak ortaya çıkan Amerika Birleşik Devletleri, 1990'ların ortalarından itibaren küreselleşmeyle birlikte artan terör eylemlerine tanıklık etmeye başlamıştır.

Ağustos 1998'de Tanzanya'nın başkenti Darüsselam ve Kenya'nın başkenti Nairobi'de Amerikan büyükelçiliklerine yönelik yapılan terörist saldırılar ile sarsılan Amerika Birleşik Devletleri, o tarihten itibaren kendi toprakları ile ilgili ciddi tehditlere maruz kalmıştır (Günel, <http://eab.ege.edu.tr/pdf/4/C4-S1-2-M15.pdf>).

11 Eylül 2001 tarihinde sabah saatler dokuzu gösterirken günlük yaşantıları inanılmaz bir saldırı ile bambaşka bir biçim alan Amerikan vatandaşları ve dünyanın geri kalan kısmı için en dehşet verici durumlardan biri de bu saldırıları televizyonlardan naklen izlemiş olmalarıdır.

Saldırıda kullanılan uçakların uluslararası uçak şirketlerine ait yolcu uçakları olması durumu daha da vahim bir hale getirmiş ve bu uçaklar içindeki yolcularla birlikte önce New York'ta Dünya Ticaret Merkezi'nin de bulunduğu ikiz kulelere, daha sonra ise dünyanın önemli bir askeri sahası olan Pentagon'a doğru yönlendirilmiştir. Yolcuları ile birlikte binalara çarptırılan uçaklar, daha öncesinde içlerine yerleştirilen patlayıcılar nedeniyle kısa bir süre sonra ikiz kulelerin yine tüm dünyanın gözü önünde ofislerinde çalışmakta olan binlerce insanla birlikte yanarak, çökmesine neden olmuştur.

Saldırıların hemen ardından ikiz kuleler ve Pentagon'da kurtarma faaliyetleri başlamış ancak aynı esnada Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın önüne yerleştirilmiş bomba yüklü iki araç infilak etmiştir (Cumhuriyet, 2001).

Bunun üzerine Beyaz Saray'ın talimatı ile Washington şehrindeki tüm kamu binaları hızla tahliye edilmiştir. Özellikle New York ve Washington şehirleri başta olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri'nin tüm büyük kentlerinde hükümet olağanüstü durum ilan etmiş ve bu bölgelerde yaşayan insanların bir kısmı yaşadığı alanları bir süreliğine terk etmiştir.

11 Eylül saldırısının akabinde bu eylemi öncelikle Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi'nin üstlendiği söylentileri yayılmış ancak örgüt kısa bir süre sonra yaptığı açıklamada saldırıları kendilerinin gerçekleştirmediğini ifade etmişlerdir. İlerleyen zaman diliminde saldırıların, medyanın görsel unsurları kullanmasıyla ilkinde Japon Kızıl Ordu tarafından yapıldığı iddia edilmiş; amaçlarının 1945 yılında, İkinci Dünya Savaşı bitmek üzere olduğu halde Hiroşima ve Nagazaki'ye Plütonyum–239 tipli atom bombası atarak bombanın sonrasında yarattığı etkilerle birlikte yaklaşık 150 bin kişinin hayatını kaybetmesine neden olan Amerika Birleşik Devletleri'nden intikam almak olduğu belirtilmişse de bunun El Kaide tarafından yapıldığı ortaya çıkmıştır (Kunii, 2012: 107–113).

11 Eylül saldırılarına dünyanın her yerinden kınama mesajları gelmiş ve doğrudan Amerika Birleşik Devletleri eliyle savunulan demokrasi, liberal düzen, küreselleşme gibi kavramlara yönelik bu saldırı başta Amerikan hükümeti olmak üzere pek çok hükümetin terör kavramını yeniden gözden geçirmesine ve bununla mücadele etmek için daha etkili politikalar geliştirmesine zemin hazırlamıştır (Uslubaş, 2005: 210).

11 Eylül saldırısının dünyaya verdiği mesajlardan biri de dünyanın en güçlü ülkesinin bile kendisine yönelik yapılan saldırılarda bazen çaresiz kalabileceğidir. Bu saldırı sonrasında uluslararası terörün Amerika Birleşik Devletleri için bir an önce yok edilmesi gereken bir tehdit haline gelmesinin yanı sıra bu eylemlerin Müslüman toplumlara ait izler taşıması tüm dünya nezdinde radikal İslam'ı kabul edilemez ve korkulacak bir unsur haline getirmiştir.

Başkan George Bush saldırılardan yalnızca dört gün sonra CNN aracılığı ile tüm dünyaya şu sözlerle seslenmiştir:

“...Amerikan ulusundan istediğimiz tek şey sabırlı ve azimli olmanızdır. Sizler emin olun ki bu savaş kısa bir zaman diliminde sona ermeyecektir. Güçlü olmanızın gereği, ulusumuzu zafere ulaştıracak yolun uzun olmasından kaynaklıdır. Bu ülkeye yönelik saldırılar düzenleyenler kendi sonlarını hazırlamışlardır. Gerek terörü destekleyen, gerekse terörizmin bizzat kendisi olan ülkelere yönelik mücadelemiz bizim galibiyetimizle sonuçlanacaktır. Emin olun ki Amerika Birleşik Devletleri bu mücadelesinde sembolik bazı eylemlerle yetinmeyecektir. Devletimizin teröre destek

veren bu oluşumlara vereceği karşılık çok daha kuvvetli ve etkili olacaktır” (Turhan, 2006: 100).

Terörist saldırının akabinde George Bush, dünyada yaşanan terör saldırıları nedeniyle Orta Doğu ölkelerini suçlamış ve bu ölkelerde anti-demokratik rejim uygulamalarının olmasının terörizmi beslediğini ifade etmiştir. Bush’a göre bu ölkelerdeki yönetimlerin halkın temel ihtiyaçlarını karşılayamaması, orada yaşayan insanların düşüncelerini rahatça ifade etmelerinin önünde çeşitli engeller, hatta ağır yaptırımlar olması, diğer bir ifadeyle bu ölkelerde gerek sosyo–ekonomik şartların iyileşmemesi gerekse modernlikten uzak bir yönetim anlayışının hüküm sürmesi terörün oluşma zeminini hazırlayan unsurlardan biridir. Bu nedenle bu ölkelerde yeşeren terör öğeleri, kendileri gibi olmayan; daha demokratik ve yaşam koşulları daha iyi olan ölkelere ve onların vatandaşlarına karşı kin ve nefret duyguları ile hareket etmektedir.

2001 yılının son çeyreğinden itibaren uluslararası politikalarını özellikle de Orta Doğu’ya yönelik olarak terörizmle mücadele eksenini etrafında şekillendiren Amerikan hükümeti, bu söylem ve politikalarının karşısında yer alanları da terör yanlısı ve karşıt ölkeler olarak lanse etmiştir (Köni ve Oğan, 2002: 10).

Bu olayla birlikte diğer ölkelerle olan ilişkilerini teröre karşı duruşlarına göre belirlemeye başlayan Amerika Birleşik Devletleri, öncelikli olarak Orta Doğu’yu içine alan bir terör sınırı çizmiş ve ardından teröre meydan okuyan söylem ve tutumuyla uluslararası ilişkilerinde yeni bir döneme girmiştir. Saldırıları sonrasında kongrede yaptığı bir konuşmada Başkan George Bush, terör örgütlerinin hepsine yönelik bir hareketin ölkesi tarafından başlatıldığını ve asla durmaksızın bu örgütlerin yok edilmesi için her şeyin yapılacağını ve bu hareketin karşısında duran ölkelerin de Amerika Birleşik Devletleri’nin hasımı haline geleceğini açık bir dille belirtmiştir. Bu söylemleri esnasında Büyük Orta Doğu Projesini de dillendiren Bush, yapacakları hamlelerle bu ölkelere barış ve demokrasi getireceklerinin altını çizmiştir. Kuzey Afrika ölkelerinden Akdeniz boyunca Afganistan’a kadar olan geniş coğrafyadaki ölkelerde siyasi, mali, askeri ve toplumsal değişiklikleri hedefleyen Büyük Orta Doğu Projesi ABD’nin NATO temsilcisi Richard Burns tarafından “zamanımızın en büyük projesi” olarak nitelendirilmiş, Amerika’nın Avrasya egemenliği konusunda muhtemel rakip olacak güçleri minimize etmeyi sağlayan kesintisiz süreci kapsamaktadır.

Amerika'nın bölge üzerinde temel çıkarını belirleyen enerji arzındaki kar marjını artırma ihtiyacının Mezopotamya–Basra Körfezi arasında bulunan büyük petrol yataklarının dünya pazarına çokuluslu petrol şirketleri tarafından belirlenen fiyat üzerinden sürekli akışını sağlamakla mümkün olacağı kabul edilmektedir. Bunun için Irak ve dünyanın en büyük düşük maliyetli petrol üreticisi olan Suudi Arabistan'ın kontrolünün, İsrail'in varlığını tehdit ettiği öne sürülen İran'ın göz önünde bulunmasının şart olduğu varsayılmaktadır (Yılmaz, 2011: 76).

Bütün bunların yanında, Bush yönetimi 11 Eylül sonrası söylemleri doğrultusunda hedefini öncelikli olarak saldırının arkasında olduklarını düşündükleri El–Kaide terör örgütü ve onun lideri olan Usame Bin Ladin'e destek sağlayan Afganistan'daki Taliban yönetimine doğrultmuştur. Ardından dünyada kitle imha silahlarına sahip olan belirli ülkelerden olan Irak, İran ve Kuzey Kore'yi kendine hedef olarak seçen Amerikan hükümeti, şer ekseni adı verilen bu alan içerisinde yer alan söz konusu ülkelerin tüm dünya tarafından tehlikeli olarak kabul edilmesi için gerekli lobi çalışmalarına başlamıştır (Tınc, 2002). 2002 yılının ortalarında West Point Akademisi'nde konuşan George Bush, tehlikeli silahlar barındıran ülkelere karşı her türlü karşı atağın yapılacağını kesin bir ifadeyle dile getirmiştir. Bu konuşmasında Bush, bu silahları bünyesinde barındıran tüm ülkelere karşı ağır silahlarla ve askeri, sivil tüm yöntemler kullanılarak cevap verileceğini belirtmiş ve tüm bu söyledikleri Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde yer almıştır. Hatta bu strateji dokümanında Amerikan hükümetinin karşı atağı gerçekleştirmesi için sadece tehdidin varlığını bilmesinin yeterli olacağını buna karşılık vermek için ille de eyleme dökülmüş bir davranış aranmayacağı da ifade edilmiştir.

Böylelikle bu tutumu ile tüm dünya uluslarını kendi yanında yer almak ya da karşısında durarak Amerikan düşmanı ilan edilmeyi göze almak gibi bir seçime zorlayan Bush yönetimi, bazı düşünürlere göre 11 Eylül 2001 sabahı yaşanan saldırıları kısa bir süre içinde fırsata dönüştürmeyi başarmıştır. Bu görüşe sahip bazı akademisyenlere göre, Bush saldırı sonrası konuşmaları ile Amerikan halkının içinde bulunduğu travmadan yararlanarak, bu duyguları Orta Doğu'da istediğini yapabilmek amacı doğrultusunda kullanmak yoluna gitmiştir (Ataöv, 2004).

Elinde kitle imha silahları bulunan ülkeleri de terörist olarak sınıflandıran Amerikan hükümeti bu sayede kendine geniş bir müdahale alanı yaratmayı başarmıştır. 11 Eylül

saldırılarından üç gün sonra 14 Eylül 2001 tarihinde kongre tarafından bu saldırılara cevap vermek için tüm yetkilerle donatılan hükümetin ilk hamlesi, öncelikli olarak El-Kaide ve ona destek veren Taliban'a karşı başlattığı özgürlük harekâtı olmuştur (Ataöv, 2004: 120). Bu doğrultuda Amerikan hükümeti Afganistan harekâtının başlangıç ilanını 2002 yılında vermiştir.

Harekât kapsamında öncelikli olarak El-Kaide terör örgütünü destekleyen Taliban yönetimini deviren Amerika Birleşik Devletleri, sonrasında ise Irak'ı işgal ederek Saddam yönetimine bir son vermiştir (Bal, 2006: 154).

Ekstremist İslami yorumlamanın uzantılarından olduğu kabul edilen ve kökeni Suudi Arabistan Vahhabiliğine dayanan 11 Eylül saldırılarının, El-Kaide'nin Amerikan ulusal güvenliğine ölümcül bir risk içermeye devam edebileceği ve bunun yalnızca ABD'de değil Orta Doğu, Avrupa, Afrika, Latin Amerika ve Asya'da yayılcı bir teolojik oksijen işlevi gördüğü vurgulanmıştır (F.Farr, 2008: 35). Bu potansiyel tehlike Amerikan yayılcılığının demokrasiyi Orta Doğu'ya ve uluslararası kamuoyuna tanıtırken bu kavramı seküler argümanlarla değerlendirmesi sebebiyle daha da artmış ve demokrasinin huzur ve istikrar getirme imkânını zora sokmuştur (F.Farr, 2008: 214). Ontolojik kökene inildiğinde de, Martin Luther'in Protestanlıkla ilgili belirttiği temel kıstaslarda yer aldığı gibi, Batı nezdinde İslam teolojik bir mesele olarak algılanmamıştır. Çünkü İslam'ın artık Hristiyan vahyine ve kilisenin doğasına dair uzlaşmazlıkla ilgili bir boyutu kalmamıştır. Bununla birlikte, İslam'dan hala Batı zihninde korkulduğundan ve yanlış anlaşıldığından kendisine kuşaktan kuşağa polemik amaçlı yaklaşılmıştır (Hourani, 2001: 26–27).

Uluslararası politikalarını realizm odaklı konsepte dayandırarak ilerleyen ABD uzun vadeli hedeflerine ulaşma kararlılığı göstermesine rağmen İran Devrimi'nin gerçekleşmesini kavramakta zorlandığı gibi, temeli 17. Yüzyıldaki Batı Westphalia din/mezhep savaşlarına dayanan realizmi neo-muhafazakâr politika ile birleştiren George Bush yönetimiyle de Irak'taki süreci yanlış yorumlama hatasına düşmüştür (Farr, 2008: 55).

Irak'a 2003 yılında saldırı gerçekleştirdiği dönemde Orta Asya ülkelerinden Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan'da baş gösteren halk isyanlarına destek veren Amerikan hükümeti, aynı zamanda Filistin olaylarında da Hamas hükümetinden yana tavır koymuş, Soğuk Savaş sonrası dönemde ekstremist İslamcılığı yaymakla suçladığı

Suudi Arabistan'ın günümüzde en yakın müttefiklerinden biri olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik ve askeri yaptırım gücüne rağmen müdahalelerinde demokratikleşmeyi sağlamadığı belirtilen bir başka husus olmakla birlikte, bu bölgelerdeki iç savaş durumlarını da körüklediği ve bunun ileri zamanlardaki terör olaylarına engel olmadığı şeklinde eleştirilerle karşı karşıya kaldığı da görülmektedir. Bazı uzmanlara göre Irak'ta bulunan ABD'nin öncelikli hedefleri, Sünnileri etkinliğini artırarak İran'ın bölgede bulunan Amerikan müttefiklerini zarara uğratma potansiyelini ortadan kaldırarak isyancı grupların da ikna olacağı bir güvenlik ortamını oluşturmaktır (Yılmaz, 2011: 77).

2.1.1. İran

1979 yılına kadar Amerika Birleşik Devletleri'nin müttefiki konumunda bulunan İran'ın bu konumu, aynı yıl ülkede yapılan İslam devrimi ile birlikte son bulmuştur. Hatta devrim öncesi dönemde Amerikan devletinin İran'da 1957 yılında başlayan nükleer silah yapımı çalışmalarına destek verdiği bilinmektedir. 1979'daki devrimin ardından ilişkilerini bir süre askıya alan Amerikan ve İran hükümetleri, 1980'lerin sonundan itibaren yeniden iyileşmeye başlamıştır (Aydoğan, 2006: 46–53). İslam devrimi öncesinde Amerika Birleşik Devletleri ile İran ilişkisine bakıldığında, söz konusu dönemde dünyadaki güçlü iki ülkeden biri konumunda bulunan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne karşı birlikte hareket eden bu iki ülke, Amerikan devleti için oldukça önemli bir statüye sahip olmuştur. 1979 dönemi öncesinde 1950 yılından başlayarak Amerika Birleşik Devletleri'nin İran'a yaptığı silah yardımı tutarı, yaklaşık 13 milyar dolar civarındadır (Arı, 2004: 258).

1979 devrimi incelendiğinde, söz konusu dönemde görevde olan Şah'ın devrimle birlikte İran'ı terk etmek zorunda bırakıldığı görülmektedir. Aynı yıl sürgünde bulunan Ayetullah Humeyni ülkesine geri dönmüş ve İran İslam Devleti'nin kuruculuğunu üstlenmiştir. İran için dönüm noktası teşkil eden bu evreden sonra Ayetullah Humeyni kendi düşüncelerini diğer İslam ülkelerine yayma çabasında olmuştur (Hafizani, 2013: 10).

1979 devriminin ardından Tahran'da bulunan Amerikan elçiliğine öğrenciler tarafından düzenlenen saldırı bu iki ülkenin ilişkilerini geri döndürülemez bir hale getirmiş ve Amerikan ulusu nezdinde İran terör yanlısı bir ülke olarak kendine yer

bulurken, İran halkı gözünde Amerika ise büyük şeytan olarak lanse edilmeye başlamıştır.

1980 yılında İran–Irak arasında başlayan savaşa İran karşıtı olması münasebetiyle, Irak lehine destek veren Amerika Birleşik Devletleri, her iki devleti de uluslararası arenadan soyutlama amacı gütmüştür (Cause, 1994: 56–66).

1997 yılında İran’ın beşinci cumhurbaşkanı olarak göreve gelen Seyyid Muhammed Hatemi ile yeniden iyi ilişkiler kurma çabasına giren Clinton yönetimi, İran’ın Filistin hükümetine verdiği destek, nükleer silahlanma, terör gruplarına destek gibi konuların masaya yatırılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu dönemin politik doğruculuğunun haklı tarafından bahseden Amerikan Dışişleri eski Bakanı Henry Kissinger İran’ı ABD açısından bozuşmak için ortada çok fazla nedenin bulunmayan, birden fazla ortak çıkarın olduğu çok az devletten biri şeklinde lanse etmektedir. İki ülke arasında düşmanlık gerektiren bir durumun olmadığı, ancak Körfez’de ve İslam dünyasında hayati sonuçlara ulaştırma gücüne sahip İran’ın on yıllardır ABD ile jeopolitik uzlaşmadan sürekli kaçındığı belirtilmektedir (Kissinger, 2002: 179). Başka bir görüşe göre, Amerika’nın İran politikasında belirleyici temel faktörün serinkanlı hesaplara göre değil duygusal bir idealizme göre yapılması eleştirilen diğer noktalardan biri olarak gösterilmektedir. Buna göre, Kissinger’ın İran’ın onları küçük düşürmesine fırsat vermeden önce kendilerinin İran’ı küçük düşürmeleri gerektiği fikri Amerika’nın Orta Doğu’daki temel hedefleri olan Irak’ın pasifize edilmesi, Lübnan’ın istikrara kavuşması, İsrail ve Filistin sorununun çözülmesi, köktendinciliği zayıflatmak, nükleer rekabeti yatıştırmak gibi sonuçlara ulaşmayı zorlaştırmaktadır (Kinzer, 2011: 226).

Özellikle Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden bugüne kadar olan süreçte İran ile olan ilişkilerini yaptırımlar uygulamak suretiyle çözme yoluna giden Amerika Birleşik Devletleri, 11 Eylül 2011 tarihinden itibaren uygulamaya koyduğu Ulusal Güvenlik Stratejisi dolayısıyla İran’a olan bakışını değiştirme kararı almış günümüzde de şahit olunan çeşitli yaptırımları uygulama yoluna gitmiştir. İsrail’in geçmişte Hizbullah tarafından uğradığı saldırılar 11 Eylül sonrası ABD’nin böyle bir adım atmasını gerektirmiştir.

1979 yılında rejim değişikliği ile birlikte daha önce İran için desteklediği nükleer çalışmaları bir tehdit unsuru olarak algılamaya başlayan ve bu durumdan

duyduğu hoşnutsuzluğu dönem dönem dile getiren ve hatta İran'a nükleer çalışmaları bırakması konusunda uyarılarda bulunan Amerikan devleti –Avrupa ile birlikte– nihayetinde 11 Eylül'den sonra tüm dünyaya artık bu oluşumlar karşısında kendi güvenliği konusunda radikal adımlar atabileceğini göstermiştir.

ABD'nin tanımladığı şekliyle “şer eksen” içinde yer alan İran için bu yaftanın 11 Eylül saldırıları ile doğrudan bir ilişkisi bulunmasa da, bölgesinde barınan terör örgütlerine destek sağladığı iddialar münasebetiyle değiştirmesi gereken bir tavrın göstergesi olduğunu belirtmek mümkündür. Söz konusu bölgedeki terör örgütlerinin Amerika Birleşik Devletleri'nin güçlü bir müttefiki konumunda bulunan İsrail'i de rahatsız etmesi ve onun varlığı açısından bir tehdit oluşturması Amerikan hükümetinin İran politikalarını belirleyen etmenlerden biridir.

İsrail Devleti'nin 2006 yılında Lübnan Devleti'ne karşı girişmiş olduğu saldırıda bölgede konuşlanmış olan terör örgütlerinin karşı atağı yine İran'ın bu konudaki tutumunu gündeme getirmiş ve Amerika Birleşik Devletleri İran'ın bölgedeki petrol rezervlerini Batı'nın kullanabilmesi ve Orta Doğu'da barışın sağlanabilmesi için bir engel teşkil ettiği sonucuna ulaşmıştır.

İran üzerine Amerikan yetkilileri tarafından 2005 yılında hazırlanan raporda, İran'ın tüm uyarılara rağmen nükleer silah üretmekteki ısrarı, bölgesinde bulunan terör örgütlerine verdiği destek, Arap–İsrail barışında üstlendiği olumsuz tutum ve radikal İslam düşüncesini yayma girişimleri ele alınmıştır. İşte tüm bu nedenlerle İran bölgede oluşturulmak istene barış ve istikrar ortamını bozucu bir ülke olarak rapor edilmiştir. Yine Amerikan hükümeti tarafından 2002 yılında yayımlanan Nükleer Durum Değerlendirilmesi Raporu'nda, İran'ın bu faaliyetlerinin nedeninin onun hiçbir zaman barış yanlısı olmamasının yattığı ifade edilmiştir. (Bozkurt, 2006)

İran'ın bir süredir İsrail ve Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı bir duruş sergiliyor olması ve bu nedenle bölgedeki petrol rezervlerinin kullanımının tehlikeye girmesi Amerikan hükümetinin İran'a karşı tutumunda etkili faktörler arasında yer almaktadır (Bozkurt, 2006).

Bu vesile ile artık İran'da daha demokratik bir rejim görmek istediklerini belirten Amerikan hükümeti, defalarca da nükleer silah yapımını bırakmasını telkin etmiştir. Bu kapsamda İran, tüm dünya kamuoyunda merak ve korku içinde gelişmelerin takip edildiği bir ülke halini almıştır (Çelikkanat, 2007: 128).

İran basınında 11 Eylül saldırılarının nasıl yankı bulduğu incelendiğinde, saldırının hemen akabinde gerek İran hükümetinin gerekse basının bu saldırıyı kınadığı görülmektedir. İran'ın saldırıyı kınama nedenlerinden biri Afganistan'daki Taliban yönetiminden duyduğu kaygı ve hoşnutsuzluktur(<http://www.cnn.com/WORLD/meast/9809/14/iran.afghan.border/index.html>).

Sonraki süreçte İran, Amerikan hükümetinin Afganistan'da gerçekleştirdiği Ebedi Özgürlük Operasyonu'nda topraklarının kullanımına izin vermiş ve kendi ülkesinde bulunan El-Kaide terör örgütü üyelerini yakalayıp, Amerikan devletine teslim edeceği sözü vermiştir. İyi giden bu süreç Başkan Bush'un 2002 yılının hemen başlarında yaptığı bir konuşmada teröre destek veren ve nükleer silah çalışmalarında bulunan ülkelerle ilgili sözlerinde Irak, İran ve Kuzey Kore'yi hedef almasıyla sekteye uğramıştır. Bush konuşmasının devamında bu ülkeleri durdurmak için gerekli tüm önlemleri alacaklarını ifade etmiştir (Kelley, 2007: 179).

Amerika Birleşik Devletleri ile İran arasında gerçekleşen bu olumlu diyaloglar, özellikle Hatemi yönetiminden bu yana Amerikan hükümeti ile iyi ilişkiler geliştirilmesi düşüncesinde olan İranlılar için umutla karşılanmıştır. Ancak bu iyileşmenin olmasını istemeyen İranlılar olduğu gibi, yeni muhafazakâr olarak adlandırılan ve yönetimde söz sahibi olan Amerikalılar da mevcuttu. Senato ve Temsilciler Meclisi'ndeki Neo-con kesimin bilinmesini istediği şeyse radikal İslamcılara karşı gereken dersin verilmesi ve Amerikan hükümetinin bu tutumundan vazgeçmemekte kararlı olması gerektiğidir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin İran'ı uranyum zenginleştirme çalışmalarını bırakması yönünde defalarca uyarması ve bırakmaması halinde ciddi yaptırımlar uygulayacağını beyan etmesi İran ve Amerikan hükümeti arasındaki gerilimi iyice artırmıştır. Konu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne taşınmış ve akabinde Amerikan kuvvetlerinin Irak'ı işgal etmesi ilişkileri bambaşka bir boyuta taşımıştır (Ekinci, 2009: 288–293).

İşgal sonrası Amerikan hükümetine bir müzakere paketi sunan İran, bu pakette Amerika Birleşik Devleti'nin nükleer silahlar ile ilgili endişelerini paylaştıklarını ifade etmekteydi. İran'ın Amerikan hükümetine sunduğu taahhütler arasında; İslami Cihad Örgütü ile Hamas'a yönelik yardımları kesmek, terör örgütlerinin İsrail'e yönelik

saldırgan tutumlarını engellemek, Hizbullah'ın davranışlarını siyasi parti davranışı düzeyine çekmek ve nükleer politikalarda işbirliğine gitmek yer almaktaydı. İran'ın bu taahhütlerinin karşılığında Amerikan hükümetinden istediği şey, Irak'ta faaliyet gösteren Halkın Mücahitleri Örgütü'nü feshetmesiydi. Ancak Amerikan hükümeti bu pazarlık önerisini kabul etmemiş ve İran'la masaya oturmamıştır (Parsi, 2007: 244).

Başkent Washington'da aynı yıl sadece İran konusu ile ilgilenecek bir bölüm kuran Amerikan hükümeti, ülkeyi yakın markajına almıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin bu hareketleri karşısında İran; 11 Eylül saldırılarının arka planında Amerikan hükümetinin olduğu iddiası ile gündemi sarsmayı başarmıştır. Hem bu iddia hem de İsrail'in haritadan silinmesi gibi provokatif söylemleri, petrol ödemelerinin dünyada Dolar yerine Euro ile yapılmasına uğraşması, Yahudi soykırımının olmadığını dile getirmesi gibi nedenlerle Amerikalılar için bir tehdit ve kaygı unsuru haline gelmiştir (U.S. Department of State, 2006: 1).

İran'ın nükleer çalışmaları incelenmek üzere 2006 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde ele alınmış ancak buradan Amerikan hükümetinin beklediği sonuç çıkmadığı için İran çalışmalarına devam etmiştir.

Özellikle başkan Bush döneminde İran'a saldırı düzenlenmesi ile ilgili görüşler öne sürülse de bu durumun İsrail'in varlığını tehlikeye atabileceği ve İran'ın nükleer çalışmalarını bir süreliğine askıya almış olması gibi nedenlerle hayata geçirilmemiştir (Kurtbağ, 2010: 368).

2.1.2. Irak

11 Eylül saldırıları sonrasında güvenlik tedbirlerini artıran Amerika Birleşik Devletleri, Başkan Bush'un 29 Ocak 2002 tarihli konuşmasında Amerikan hükümetinin bu saldırıya cevap vereceğinin sinyallerini almıştır. Birliğin Durumu adlı konuşmasında Başkan, şer eksenini olarak isimlendirdiği ve içinde Irak'ın da bulunduğu ülkelere gerekli yaptırımların uygulanacağına değinmiştir (Johnson, 2005: 253–254).

Adı geçen ülkelere gerekli müdahalelerde bulunmak için bir tehlike durumu olmasını beklemeyeceklerini, önemli olanın tehlike yaklaşımadan onu durdurmak olduğunu da ifade eden Bush, bu söylemiyle Amerikan halkının zihnine de bahsi geçen ülkelerin kendileri için tehdit olduğu ve onları durdurmak için yapılacak her şeyin mubah olduğu düşüncesini yerleştirmekteydi. İlginç olan nokta George Bush'un saldırıların

gerçekleştirdiği 11 Eylül 2001 tarihinden bu yana terörle ilgili söylemlerinde ilk kez Irak'tan bahsediyor oluşudur.

1 Haziran 2002 tarihinde West Point'te yaptığı konuşmada Bush bir adım daha ileri giderek, düşman ülkeleri etkisiz hale getirmenin en temel haklardan biri olduğunu ileri sürmüştür. Bush konuşmasına; bu hakkın sadece kendini savunmakla elde edilemeyeceği, mutlaka savaşmak ve düşman harekete geçmeden onu yok etmek gerektiği üzerine vurgusuyla tamamlamıştır. Başkana göre bunu yapmak ülke güvenliğini sağlamanın tek yoludur ("Irak'ta Savaşa Hayır", 2014). Tarihe Bush doktrini olarak geçen bu anlayışın, askeri gücün dış politikada bir güvenlik tedbiri olarak kullanılmasını meşrulaştırdığını belirtmek mümkündür.

Bush'un Irak'ı işgal edeceğinin sinyallerini verdiği bir başka çalışma ise, Ulusal Güvenlik Stratejisi'dir. Amerika Birleşik Devletleri bu stratejide, Irak'ın elinde kimyasal silahlar bulunduğu ve bunun insanlık için ciddi bir tehlike oluşturduğunu belirtmektedir. Aynı çalışmada Irak'ın dünya için bir tehdit olmasının önüne geçilmesiyle ilgili bazı tedbirlere başvurulabileceği de ifade edilmektedir. Önleyici müdahale denilen bu durum kimileri için Irak'a yönelik işgali haklı göstermeye yetmiştir.

Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin Irak'ı işgal gayesi Amerikan Kongresi, Dışişleri Bakanlığı hatta CIA'in de aralarında bulunduğu kurumlar tarafından yeterli kanıt bulunmadığı konusunda eleştirilere konu olarak kalmış olsa da, tüm bu aşamalar sonrasında Dick Cheney ve Pentagon'da bulunan bir kısım Neo-con grup tarafından Irak'a askeri harekât kararı alınmıştır (Yılmaz, 2011: 53).

Öyle ki, 2 Ekim 2002 tarihinde elindeki kimyasal silahları etkin nüfuzuna dayanarak kullanabileceğini, teröre destek verdiği ya da ileriki bir dönemde de vermeye devam edeceği gerekçeli kararı ile Birleşmiş Milletler onayı olmaksızın Irak'a karşı güç uygulayacağını ifade eden Amerikan hükümeti, 8 Kasım 2002 tarihinde Irak'ın Körfez Savaşı sonrasında alınan kararlara uymaması durumunda işgale uğrayacağı kabul edilmiştir. Nihayet 2003 yılının Şubat ayı başında dönemin Dışişleri Bakanı, Irak'ın elindeki kitle imha silahları ile ilgili Birleşmiş Milletlere yanlış veri verdiğini bahane göstererek, Irak'ın işgal sürecini resmen başlatmıştır. Fransa, Almanya, Çin ve Rusya'nın tüm dur çağrılarına rağmen işgali başlatan Amerika Birleşik Devletleri, 1 Mayıs tarihinde ise savaşın sona erdiğini açıklamıştır. 2003'ün sonlarında dönemin

Irak Başkanı Saddam Hüseyin, doğduğu ve büyüdüğü topraklar olan Tikrit'te bir sığınakta ele geçirilmiştir. Saddam Hüseyin'in Halepçe katliamında kullandığı kimyasal silahların bilinmesi ve Şubat 2003'te Birleşmiş Milletler nezdinde yapılan bir toplantıda Amerikan İstihbarat Servisi tarafından Irak'taki kitle imha silahlarının fotoğraflar ile ispatlanması, bu silahların bir şekilde terör örgütlerinin eline geçmesi ihtimalini akıllara getirmiştir. Ancak işgal sırası ve sonrası hazırlanan raporlarda Irak'ta kitle imha silahlarına rastlandığı ile ilgili herhangi bir emare bulunmamaktadır (Okur, 2008: 173).

Konuşmalarında kendi halkına zulmeden, insan hakları, adalet, uluslararası hukuk kuralları gibi kavramları tanımayan ve bunlara saygı duymayan, terörizmi destekleyen ve Amerika Birleşik Devletleri'nden nefretle bahseden hükümetleri “haydut” olarak nitelendiren George Bush, kendi ismiyle anılan doktrin nedeniyle dünyadaki diğer önemli güç olan Rusya ve Çin'e yarın bir gün herhangi bir müdahalenin önünü açtığı yönünde eleştiriler gelmiştir (Tunç, 2009: 1–16).

Amerika Birleşik Devletleri'ne bu konuda yöneltilen bir diğer eleştiri ise, bu doktrin nedeniyle müttefiklerinin ona karşı güvenlerinin zedeleneyeceği ve Amerika ile olan ilişkilerini yeniden gözden geçirmeye başlayacaklarına ilişkindir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ı niçin işgal ettiğine yönelik tezlerden biri de enerji konusudur. Yapılan eleştirilere göre ABD'nin işgalindeki temel maksat Irak'ın sahip olduğu petrol rezervleri üzerinde egemenlik sağlamak ve bu enerji kaynağına sahip olduğu için dünyadaki hâkimiyetini korumaya devam etmek istediğidir. Bu birçok insanın da mantıklı bulduğu bir sebep-sonuç ilişkisidir (Johnson, 2005: 253–254).

Halliburton ve Chevron isimli iki Amerikan menşeli petrol şirketinin işgal boyunca kayda değer bir gelir elde etmesi, işgal süresi boyunca Irak'ın tarihi belgelerini bünyesinde barındıran müze ve kurumların ağır tahribat altında kalmasına seyirci kalınırken Petrol Bakanlığı'nın zarar görmemesi için gerekli tüm önlemlerin alınması ve Irak yönetiminin Avrupa menşeli petrol firmaları ile yaptığı anlaşmaların Bush yönetimi tarafından feshedilmesi bu argümanı destekler nitelikte olduğu görülmektedir denebilir. (Kurtbağ, 2010: 332). Dünyanın en büyük petrol üreticisi konumunda bulunan ve ABD'nin bölgedeki en yakın müttefiklerinden olan Suudi Arabistan'ın Dışişleri eski Bakanı Prens Suud el Faysal, Irak'ın Amerika tarafından

işgal edilerek Saddam'ın devrilmesinin kendilerinde büyük bir hayrete yol açtığını belirtmiş; bunun da tüm Irak'ı kendi elleriyle İran'a vermek olduğu anlamına geldiğini şaşkınlıkla ifade etmiştir. Amerikan Dışişleri eski Bakanı Condoleezza Rice İran'la ilgili ellerinde yeterince veri bulunmadığını ve sistemleri içerisinde İran'a hakim çalışanlarının yeterli olmadığını belirterek Irak'ta istenilen barışı sağlamadaki kontrolün ABD'den çok İran'ın elinde olduğu endişelerini itiraf etmiştir (Kinzer, 2011: 228).

ABD'nin Irak'ı işgal etmesinin ardından Irak'ta devlet yapısı tam anlamıyla çökmüştür. Ordu ve polis teşkilatının dağıtılmasıyla Baas Partisi ilişkili görevlilerin işine son verilmesi ülkeyi belirsiz bir geleceğe doğru sürüklemiş, yeniden kurulmaya çalışılan devlet mekanizmasındaki eksikliklerin neden olduğu sorunlar etnik ve mezhepsel güç mücadelelerine evrilerek Irak'ın iç savaşa sürüklemesine yol açmıştır. İstikrarsızlığın giderek arttığı bu süreç Irak'ta bulunan Şiilerin Orta Doğu genelinde güçlü bir manevra alanı bulmasını sağlamış, Saddam döneminde büyük sorunlara maruz kalan Kuzey Irak'taki Kürtlerin ön plana çıkması giderek artan şekilde görülmeye başlanmıştır. (Yılmaz, 2011: 53).

2.1.3. Suriye

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte iç karışıklığın yaşanmaya başladığı Suriye'de 1970 yılında iktidara gelen Hafız Esad döneminden itibaren Amerika Birleşik Devletleri ile Suriye arasında iyi ilişkilerden bahsetmek pek mümkün değildir. Hafız Esad'ın Suriye yönetimini devralmasıyla birlikte 1973 yılında ayaklanan Müslüman Kardeşler Örgütü, yeni anayasa taslağında İslam'ın resmi din olarak yer almamasına büyük tepki göstermiş, kadınlar lehine konulan yasalar bu tepkileri daha da şiddetlendirmiştir. Kadınların iş hayatına atılması ve Kültür Bakanı'nın kadın olması sonucunda 1976 yılında silahlı saldırı ve suikastlar düzenleyen Müslüman Kardeşler Örgütü'nden yetişme Mücahidin adlı grup, 1979 yılında 30'dan fazla öğrencinin hayatını kaybettiği askeri okul saldırısını gerçekleştirmişlerdir. Bu olay o esnada cezaevlerinde bulunan on beş Mücahidin idamı ile sonuçlanmıştır. Aynı yıl Amerika Birleşik Devletleri'nin terör listesine alınan Suriye, 1986 yılında bir İsrail uçağının bombalanması teşebbüsünde baş zanlı olarak gösterilmiş ve bunun üzerine dönemin Amerikan hükümeti büyükelçisini Suriye topraklarından geri çağırmıştır. Daha sonrasında ise Lübnan'da bulunan birkaç

teröristin bir Amerikan vatandaşını rehin alması olayında, rehinenin kurtarılmasında rol oynayan Suriye'ye yeniden elçi gönderilmiştir. Ezelden beri birbiri ile müttefik konumunda olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Suriye, Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılarak gücünü bir nebze yitirmesi sonrası, bu durum Suriye'nin bölgede kendini yalnız hissetmesine neden olmuştur (Hinnebush: 376). 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali esnasında Amerikan hükümetinden yana tavır almıştır. Clinton yönetimi döneminde teröre destek sağlayan düşman ülke konumunda olmaya devam ettiği halde Filistin-İsrail olaylarında yatıştırıcı rolü oynamaya çalışan Suriye'nin üstlendiği bu misyon Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkilerini bir nebze yumuşatmıştır (Yacoubian ve Lasensky, 2008: 13). Ancak 2001 yılında başlayan Bush dönemi ile birlikte değişmeye ve yeniden şekillenmeye başlayan Suriye-Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri, Amerikan hükümeti nezdinde Suriye'nin ya tamamen terör ile bağıni kesmesi ya da Amerikan hükümetini tamamen karşısına alması ekseninde gelişecekti. Nitekim, 2002 yılında Kongre'ye sunulan Suriye Sorumluluk Yasası, ambargo tedbirleri içermektedir. Bu tedbirler arasında Suriye'ye ihracatın kısıtlanması, Suriye menşeli havayolu şirketlerinin Amerikan hava sahasına girişinin engellenmesi ve Amerikan topraklarında bulunan Suriyeli diplomatların sürekli gözetim altında bulunduğunu belirtmek mümkündür (Aydın, 2003: 194–199). Her ne kadar adı 11 Eylül saldırıları sonrası Başkan Bush tarafından düşman ülkeler arasında sayılmamışsa bile ilerleyen dönemde adı Hizbullah terör örgütü ve Hamas militanlarıyla birlikte anılmaya başlayan Suriye, Amerikan hükümeti için bir tehdit unsuru haline gelmeye başlamıştır. Geçmişten gelen kronik ve problemli ikili ilişkiler Amerikan hükümetinin Suriye'nin elinde de kitle imha silahları bulunduğu iddiaları ile birleşince durumun daha da bozulduğu ve gerginleştiği görülmüştür. Bu dönemde dengeleyici tek unsur, Suriye'nin Amerika Birleşik Devletleri gibi güçlü bir ülkeyi karşısına almak istememesinden kaynaklanan yaklaşımdır. Bu bağlamda Suriye'nin herhangi bir taraf tutma durumunda hem Rusya hem de Amerikan hükümetinin yanında olmayı tercih ettiği de görülmektedir. Ayrıca, 11 Eylül saldırıları sonrası Suriye hükümeti El-Kaide terör örgütü ile ilgili elindeki tüm verileri Amerikan hükümetine verme yoluna gitmiştir (Crane, 2005). Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan Körfez Savaşı esnasında Amerikan yanlısı bir tutum izlemiş olsa da, 11 Eylül saldırıları sonrası Amerika

Birleşik Devletleri'nin Irak'ı işgali süreci Suriye için endişe verici bir gelişmedir. Çünkü Amerikan hükümetinin bu uygulaması, bölgedeki İsrail varlığını güçlendirici bir unsurdur. Bu nedenle bu sefer bu kararın karşısında bir tavır alan Suriye'nin endişelerinden biri de daha sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin kendine yönelik bir saldırıda bulunabileceği ihtimalidir. Söz konusu dönemde İran hükümetinden büyük destek gören Suriye, diğer taraftan da Rusya ile silah anlaşması yapmak üzereydi. Gerek İran ve Suriye arasındaki bu yakınlaşmanın Şiilerin güçlerini birleştirmesi anlamına gelmesinden, gerekse Rusya ile kurulan temas ve silah anlaşmasından dolayı Amerikan hükümetinin gözünde Suriye'nin tehdit düzeyi artmıştır.

Obama dönemi ile birlikte kendilerine yeni bir sayfa açma girişimlerinde bulunan Amerikan hükümeti ve Suriye, Amerikan Senato Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı John Kerry'nin Suriye'ye düzenlediği ziyaret ile ilişkilerini düzeltmek adına bir adım atmışlardır. 2009 yılının başlarında gerçekleşen bu ziyareti, Başkan Obama'nın ziyareti izlemiş ve bu süreçte Suriye'ye ambargoların bir kısmının kalkacağına sinyalleri verilmiştir. Bölgede huzurun sağlanması için bu dönemde önem verilen konulardan biri de Suriye-İsrail ilişkilerinin düzeltilmeye çalışılmasıdır. Obama döneminde her ne kadar Suriye ile yapıcı ilişkiler geliştirilmeye çalışılmış olsa da zamanla bu ilişkiler 2011'de patlak veren, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın halkına yönelik işlediği, masum insanları öldürerek iktidar meşruiyetini sürdürme çabasının ve suçlarının uluslararası hukuka aykırı olduğu gibi gerekçelerle insan hakları örgütlerince kınanarak ABD tarafından istenmeyen adam olarak ilan edilmesiyle daha çıkmaz bir hal almıştır. Suriye'nin geline nokta Amerikan yönetimiyle yaşadığı anlaşmazlık sebebiyle ülkeye dönük uluslararası kamuoyu baskılarının artmasının devletlerin Suriye'ye dönük dış politikalarının belirlenmesine büyük etki yaptığı bilinmektedir. Obama'nın görev süresinin bitmesinden sonra başkanlık koltuğuna oturan Donald Trump göreve geldikten sonra İran'ın bölge üzerinde etkisini sınırlamak amacıyla Suriye'de kalmaya devam ederek Suudi Arabistan, Türkiye gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmış, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde DEAŞ'la mücadele edilmesi adına ülkenin kuzey bölgesinde siyasi faaliyetler yürüten PYD ve onun silahlı kolu olan YPG ile ilişkilerini artırmaya çalışmıştır. Trump, daha sonra Suriye'de kalmanın Amerika için finansal, psikolojik

ve insani anlamda büyük kayıplar yaşattığını öne sürerek ABD'nin burada bulunmasının gereksizliğini belirtmiş Amerikan askerlerinin bölgeden çıkması için elinden geleni yapacağını ifade etmiştir. ABD'nin bölgeden çekilmesiyle Rusya'nın bölgede temel aktör olmasının Batılı, Arap, Asya ülkelerinin ABD'yle olan ilişkilerini yeniden gözden geçirmesine, Amerikan'ın Orta Doğu'da sahip olduğu caydırıcı gücün etkisini yitirmesine sebep olacağı ifade edilmektedir (<https://twitter.com/timurkuran>).

2.1.4. Suudi Arabistan

11 Eylül saldırılarını düzenleyenlerin kimlikleri ortaya çıkmaya başladığında bunların çoğunluğunun –on dokuz teröristten on beşinin– Suudi Arabistan vatandaşı olduğu ortaya çıkmıştır. Terör örgütü El-Kaide'nin yöneticisi Usame Bin Ladin'in de Suudi Arabistanlı olması bu olayların baş aktörlerinden biri olarak Suudi Arabistan'ın gösterilmesine neden olmuştur.

El-Kaide örgütünün kurulması için gerekli zemin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi esnasında oluşmuştur. 1978 yılına tekabül eden bu dönemde Müslüman olan ve olmayan birçok ülkeden Afgan halkına destek gelmiş ve Türkiye, Suudi Arabistan, Mısır, Irak, Pakistan ve bazı Avrupa ülkeleri bunlar arasında sayılabilir. Usame Bin Ladin'de o dönemde Afgan halkına destek vermek için Suudi Arabistan'dan gelenler arasında yer almaktaydı. 1988 yılında El-Kaide örgütünü kuran Ladin, işgalin sona ermesiyle birlikte memleketine dönmüş ancak orada bulunduğu süre zarfında Müslüman halkların dünyada sürekli büyük zulümler ile karşılaştıklarına kanaat getirmiştir. Irak'ın Kuveyt'i işgal sürecinde Amerikan askerlerinin Suudi Arabistan topraklarında konuşlanmasını içine sindiremeyen Usame Bin Ladin, Afganistan'a geçerek orada örgütlenmesini sürdürmüştür. El-Kaide'nin temel amacı, Müslüman olmayan tebaanın oluşturduğu tüm kurum ve kuruluşlarla birlikte Müslüman topraklardan sürülmesidir (Atwan, 2006). 11 Eylül sonrasında eylemi gerçekleştirenlerin Suudi Arabistan kökenli olması Batı dünyasının da dikkatini çekmiş ve Suudi Arabistan zor durumda kalmıştır.

Suudi Arabistan'ı önemli kılan unsurlardan biri de İran'da gerçekleştirilen devrimden sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin karşıt tutumundan kaynaklı olarak daha önceleri İslam dininde önemli bir kol olan Şiiliğin yerini, Suudi Arabistan menşeli Vahhabiliğin almış olmasıdır.

Dolayısıyla İslam dünyası açısından önemli bir ülke konumunda olan Suudi Arabistan'ın adının 11 Eylül olayları ile birlikte anılmasından sonra Bush yönetimi bu ülkeye rejim değişikliğine giderek, demokrasiyi benimsemesi yönünde baskı yapmaya başlamıştır. Bu fikir ülke içinde liberal akım yanlısı olan ve radikal eylemlere karşı çıkan kesimler tarafından kabul görmüştür. Toplum içerisinde terör kaynaklı olaylardan duyulan rahatsızlık, radikal İslami grupların dünyadaki imajı ve bu imajdan ülkenin de payını alması, bireylerin daha özgürlükçü bir ortamda yaşamak istemeleri ve o günkü yaşantılarından duydukları sosyal ve siyasal kökenli değişim isteği güçlenmiş ve içeriden de krallığa değişim istediklerinin sinyalleri artarak gelmeye başlamıştır. Dönemin sözü dinlenen İslami liderlerinin 11 Eylül olaylarını ve Usame Bin Ladin'i kınayıcı açıklamaları da toplumsal isteği destekleyici bir unsur olmuştur (ICG Middle East Report, 2004).

Nihayetinde bu baskılara dayanamayan Suudi Arabistan yönetimi bir takım reformist hareketlere girişmiştir. Kral Fahd bin Abdül Aziz'in 1995 yılında geçirdiği kalp krizi ve felçten sonra aslında arka planda ülkeyi yöneten kardeşi Kral Abdullah'ın abisinin ölümü üzerine 2005 yılında resmi olarak ülkenin kralı konumuna geçmesiyle birlikte reformist hareketler daha da artmıştır. Dönemin önemli reformları arasında; eğitimin daha modern hale gelmesi, din adamlarının eğitimden elini ayağını çekmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması, radikal İslamcılarının yönetim kadrolarından uzaklaştırılması, Sufi ve Şiilerin de bu karar alma süreçlerine katılımının sağlanması, kadınların haklarının artırılması sayılabilir. Kadınlarının haklarının artırılmasının bir sonucu olarak ilk defa bu dönemde Suudi Arabistan'ın bir kadın Eğitim Bakan Yardımcısı olmuştur (Prokop, 2003: 77–89).

Yine hukuk sistemini modernleştirici adımlar atılmış ve yargı üzerinde dini kuralların ağırlığı azaltılmıştır. Önemli bakanlıklar arasında bulunan sağlık, enformasyon, eğitim ve adalet bakanlıklarına ilerici görüşleri ile tanınan isimler getirilmiştir (Lacroix, 2008).

Her ne kadar reformist adımlar ülkede yaşayan insanlar için olumlu sonuçlar doğurmuş ve İslam öğretisi içinde farklı anlayış ve mezhepte bulunan insanların da Vahhabilerle aynı haklara sahip olması sağlanmışsa da 11 Eylül saldırısı ülkedeki muhalif güçlerin kendilerini daha dokunulamaz hissetmesine neden olmuştur. Ayrıca

toplum içinde sözü dinlenen din bilginlerinin etkinliklerinin azaltılması yine radikal İslam düşüncesini benimsemiş olan grupların işini kolaylaştırmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri ile Suudi Arabistan'ın geçmişten bu yana yakın ilişkiler içinde bulunduğu bilinmesine karşın Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, ardından 11 Eylül olaylarının patlak vermesiyle birlikte ortaya çıkan kaotik sürecin ABD ve Suudi Arabistan'ın –ortak çıkarlara rağmen– ikili ilişkilerinin sonsuza dek aynı tarafta olmasını güçleştirdiği görülmektedir. Yaşanan Arap Baharı'nın bu durumu daha da belirsizleştirdiğini söylemek zor olmayacaktır. Obama ve Trump döneminde ekonomik ilişkilerin enerji ve askeri konu başlıklarında yapılan multi-milyar değerindeki anlaşmalarla artmasının Suudi Arabistan'ı ABD'nin Orta Doğu'daki en yakın müttefiki haline getirdiğini ifade etmek mümkündür. Kraliyet'in başına geçen Muhammed bin Selman'ın adının gazeteci Cemal Kaşıkçı'nın öldürülmesiyle anılmasının ABD'de bulunan demokrat ve liberal kanadı ve dünya kamuoyunu öfkelenlendirmiş olması, Suriye iç savaşıyla bölge ülkelerinde gittikçe artan diplomatik krizler, Yemen, Basra ve Aden Körfezi üzerinde İran, İsrail, Umman, BAE, Katar, Suudi Arabistan gibi ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların büyük bir bölgesel savaşa evrilme ihtimali gibi unsurların Amerika-Suudi Arabistan ilişkilerini uzun vadede muğlaklaştırdığını belirtmek imkan dahilinde görünmektedir.

2.2. Türkiye'nin 11 Eylül Sonrası Orta Doğu Politikası

Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan hareketlilik, Türkiye'yi Amerikan hükümeti ve Irak yönetimi arasında doğru bir ilişki kurma ve yönetme konusunda oldukça zorlamıştır. Türkiye'nin güvenlik politikalarında değişim yaratan bu durum, sonraki güvenlik politikaları üzerinde de etkili olmuştur (Arı, 2001: 409–39).

George Bush döneminde yaşanan 11 Eylül saldırıları, Orta Doğu bölgesini gelişmiş tüm Batı ülkeleri için bir an önce çözülmesi gereken bir sorun haline getirmiştir. Afganistan'da El-Kaide terör örgütüne destek verdiği bilinen Taliban yönetiminin feshinden sonra, Birleşmiş Milletler'in onayı olmaksızın Irak'ı işgal eden Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye için yine sıkıntılı bir döneme girilmesine neden olmuştur. Bu dönemde 1 Mart tezkeresinin meclisten geçmemesi ve Temmuz ayında 11 Türk askerinin Süleymaniye'de tutuklanması uzun yıllardır iyi ilişkiler içinde bulunan iki NATO müttefiki ülkenin ilişkisinin seyrini değiştirmiş ve güven ortamı bozulmuştur. Irak işgali esnasında Amerikan hükümetinin, yıllardır Türkiye'nin en büyük sorunu

olan PKK terör örgütünden yana bir tavır alması ilişkilerin iyice bozulmasına neden olmuştur (Arı, 2001). 11 Eylül sonrası George Bush tarafından ortaya atılan Bush doktrininin bölgede kutuplaşmayı iyice artırması ve kendilerinden yana olmayan ülkeleri düşman sayacakları yönündeki açıklamalar, Amerikan yönetiminin izlediği yöntem dışında başka bir yöntemin söz konusu dahi olamayacağını açık bir ifadesiydi. Oysaki hemen yanı başındaki ülkede meydana gelen gelişmeler Türkiye açısından oldukça endişe verici bir durum yaratmaktaydı. Bunun üzerine Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğünden yana olduğunu ve bölgede Kürt devleti oluşumuna müsaade etmeyeceğini, böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde bunu engellemek için savaş da dâhil olmak üzere her yola başvuracağını ve herhangi bir olumsuz durumla karşılaşılması halinde önceliğinin bölgedeki istikrarın sağlanması olduğunu deklare etmiştir. Bu bağlamda Türkiye, Irak hükümeti ile olan iletişimini sürdürmüş ve onu işgal sürecinde Birleşmiş Milletler ile birlikte hareket etmeye yöneltmek istemiştir. Diğer yandan da bölge ülkelerini bu sorunun savaş ortamı olmadan çözülmesi için gerekli girişimlerde bulunmuştur (Arı, 2001: 627). Türkiye istemediğini belirttiği halde kendi üzerinden Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'a bir cephe açmasına izin vermek zorunda kalmış fakat tezkerenin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden geçmemesi üzerine ülke topraklarında Amerikan askerlerinin konuşlanamayacağını açık bir dille ifade etmiştir. Ancak Amerikan hükümeti ile olan ilişkilerini tamamen geri dönülmez bir hale getirmek istemeyen Türkiye, insani yardım ve kurtarma operasyonlarında Amerikan güçlerinin yanında olacağını belirtmiştir. Bununla birlikte Türkiye, Amerikan güçlerinin operasyonları bitinceye kadar Kuzey Irak'a girmeyeceğini de garantilemiştir (İşyar, 2009: 675). Tüm bu gelişmeler olurken, 4 Temmuz 2003 tarihinde Süleymaniye'de bulunan 11 askerin Amerikan kuvvetlerince tutuklanması ilişkinin dengelerini temelinden sarsmıştır. Bu olumsuz gelişmeye rağmen Amerikan hükümetinin istediği asker desteğini sağlamak üzere, 7 Ekim 2003 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden gerekli onay alındığı halde, Amerikan hükümetinin PKK'yı ve Irak içindeki muhalif güçleri destekleme mahiyetindeki tutumu onaylanan askeri destek kararının geri çekilmesine neden olmuştur. Sorunlar sadece Irak ile sınırlı kalmamış, Filistin-İsrail olaylarında Amerikan hükümetinin örtük olarak İsrail'in davranışlarına onay vermesi Türk-Amerikan ilişkilerini yine bir çıkmaza sürüklemiştir. Tüm bu sorunlara rağmen

Amerikan hükümetinin Orta Doğu’da barış ve demokrasi getirmek istediği yönündeki açıklamalarını, iyi niyete dayandığı varsayımı altında, desteklediğini belirten Türkiye için bu bölgenin daima barış ve huzur ortamı içerisinde bulunması öneme haiz görünmektedir. Bununla beraber son olaylar da göstermektedir ki bölgede huzur ve barışın sağlanmasında gün kurtarıcı politikaların yeterli kalması mümkün değildir. Bundan sonraki adımlarda Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ile olan diyalogunu daha da geliştirmesi ve Kuzey Irak'taki mikro–makro ölçekli tüm hareketliliklere dikkatleri çekerek, bu ülkelerin desteğini alması oldukça önemli görünmektedir.

2.2.1. İran

1639 yılında imzalanan Kasr-ı Şirin Anlaşması’ndan bu yana uzun yıllar birçok sorun yaşanan Türkiye-İran ilişkileri 1979 yılında gerçekleşen İslam Devrimi ile birlikte tekrar bozulmaya başlamıştır. 1980—1988 yılları arasında yaşanan Irak-İran savaşında tarafsız davranmayı tercih eden ve bunu başaran Türkiye, aynı dönemlerde ülkede baş gösteren İslami hareketler ve PKK faaliyetleri için İran devletini bunlara destek sağladığı gerekçesi ile suçlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne göre, İran muhalif grupları gizliden desteklemekle kalmamış aynı zamanda onlara ev sahipliği de yapmıştır. Tüm bu sürtüşmeli durumlar sürerken meydana gelen 11 Eylül saldırıları ve Amerika Birleşik Devletleri’nin terörle topyekûn mücadele söylemleri ve İran’ı da teröre destek veren ülkeler içerisinde zikretmesi İran’ın bu konudaki politikalarını yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur. Bu bağlamda 2001 yılının Ekim ayında yani Amerikan ulusuna yapılan terör saldırısının hemen akabinde Ankara’da İran ve Türkiye Dışişleri bakan yardımcıları düzeyinde yapılan toplantıda İran PKK’ya destek vermeyi keseceğini açıkça belirtmiştir (Olson, 2005). Bu dönemde Amerikan hükümetinin davranış ve söylemleri Türkiye’yi oldukça etkilemiştir. Bush’un kendinden taraf olmayı düşman ilan etmesi, her ne kadar problemler olsa da genel itibarı ile Türkiye’yi Amerikan hükümeti ile ortak hareket etmeye zorunlu bırakmıştır (Bozkurt, 2006: 47–59). El-Kaide’ye açıktan destek sağlayan Taliban rejimini yıkmak üzere Amerikan güçlerinin Afganistan’a düzenlediği operasyonda, Türkiye’de bulunan üslerini kullanmış olması İran tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. 1 Mart tezkeresinin Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde onaylanmaması İran ve diğer İslam ülkeleri tarafından olumlu karşılanmış olsa da Türkiye'nin Irak'taki hâkimiyetine gölge düşürdüğü dile getirilmiştir. Amerikan

hükümetinin Irak'ı işgal etmesiyle birlikte PKK'ya destek veren tutumu ve Kuzey Irak sınırları içinde başkenti Erbil olan bir Kürt devleti kurulmasına sıcak bakması, bunu istemeyen Türkiye ve İran'ı birbirine yaklaştırmıştır. Ancak 2005 yılında İran'ın nükleer silah yapımı ile yeniden gündeme gelmesi, Türkiye nezdinde ciddi endişe yaratmış ve İran ile olan ilişkiler sekteye uğramıştır. Bu noktada Türkiye'nin desteğini isteyen Amerikan hükümeti beklediği karşılığı almış ve nükleer çalışmaların önlenmesi amacıyla Türkiye, İran'ın karşısında yer almıştır. İran'ın nükleer çalışmalar konusunda direktmesi nihayetinde Birleşmiş Milletler'in sürece dahil olmasıyla sonuçlanmıştır. Bu konuyla ilgili Birleşmiş Milletler İran'a yaptırım kararı uygularken, 2007 yılında Türkiye, enerji ihtiyacını giderebilmek için İran ile anlaşma masasına oturmuştur. Türkiye'nin doğalgaz ihtiyacının bir kısmını İran'dan karşılayacak olması süreç içinde Amerikan hükümetiyle olan ilişkileri önemli derecede gerilme noktasına getirdiğini göstermiştir. (http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/07/printable/060731_iran_un.shtml).

2008 yılında Bush yönetimi yerine gelen Barack Obama başkanlığındaki Amerikan yönetimi İran'la ilişki biçimini değiştirmiş ve bu süreçte daha yumuşak söylemler üzerinden ilişkilerini biçimlendirmeye başlamışlardır. Obama yönetiminin isteği üzerine bu dönemde Amerika–İran arasında arabuluculuk görevi üstlenen Türkiye, Bush döneminde iyice çıkmaza giren Amerika–İran ilişkilerinin işbirliği anlayışı üzerinden yeniden şekillenmesiyle bir parça rahat nefes alabilmiştir. Ancak, 2010 yılında Türkiye'nin İran'ın nükleer çalışmaları ile ilgili olarak sunduğu Tahran Deklarasyonu'nun Amerikan hükümeti tarafından kabul edilmemesi, yine aynı yıl Birleşmiş Milletler tarafından İran'a uygulanmak istenen yaptırım kararının Türkiye tarafından uygulanmak istememesi Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkileri yeniden bozmuştur. Bu dönemde İran ile ilgili ambargo kararına Türkiye'nin katılması yönünde Amerikan hükümetinden gelen baskı neticesinde Türkiye, İran bankaları ile olan tüm bağı kesmek durumunda kalmıştır. Amerikan hükümeti aynı baskıyı Türkiye'nin İran'dan enerji alımına uygulamak ve bu akışı kesmek istese de Türkiye bu karara karşı çıkarak eğer İran'dan enerji satın almazsa ülkenin bu konudaki ihtiyacını karşılayamayacağını belirtmiştir. Aralık 2010'da başlayan Arap Baharı süreci nedeniyle Mart 2011'de Suriye'de başlayan ayaklanmalar Türkiye ile Amerikan yönetimini birbirine yakınlaştırırken, İran ile Türkiye'yi karşı karşıya getirmiştir. İran

ve Rusya Suriye’de yaşanan olayları terörist faaliyet olarak nitelendirirken, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye Suriye’de yaşananları demokrasi mücadelesi olarak görmüştür. Yine 2011 yılı içinde NATO üyesi ülkelerin İran’ın nükleer çalışmalarına karşılık olarak geliştirdiği füze savunma sistemleri projesi kapsamında Eylül ayında radarlardan birinin Türkiye’de inşa edilmesinin kararının verilmesi İran’ın tepkisine neden olmuştur. Bu kararın ardından İran yönetimi radarların İsrail’in güvenliğini sağlamak için kurulduğunu ve eğer kendisine yönelik bir tehdit hissederse Türkiye’deki radar sistemlerini vuracağını deklare etmiştir. 2012 yılında Suriye’deki olayların iyice alevlenmesi sonucu Suriye sınırına yerleştirilen Patriot savunma sistemleri İran ile olan gerginliği artırmıştır. 2013 yılında Hasan Ruhani’nin İran’ın yeni cumhurbaşkanı olması sonrasında nükleer çalışmaları bırakması ve karşılığında kendisine yönelik ambargoların kalkması yönündeki çabaları İran–Batı ilişkilerinin düzelmesi umudunu doğurmuş ve Türkiye bu çabalara destek vermiştir. Ancak nükleer silahların bırakılması hususunda Amerika Birleşik Devletleri’nin yalnızca İran özelinde davranması Türkiye için yeterli olmamış, Türkiye Cumhuriyeti Devleti bölgede bulunan İsrail dâhil tüm devletlerin nükleer silah çalışmalarından feragat etmesini istemiştir. İran Türkiye’nin bu önerisini desteklerken, Amerikan hükümeti bu öneriyi kabul etmemiştir. İlk başta Esad yönetimine karşı muhalif grupları destekleyen ve bunu bir demokrasi mücadelesi olarak gören Amerikan hükümeti, daha sonrasında DEAŞ’ın ortaya çıkmasıyla birlikte fikrini değiştirmiş ve DEAŞ’ın yönetime gelmesinden çekindiği için barış ve huzur ortamı sağlanıncaya kadar Esad yönetiminin iktidarda kalmasını desteklemiştir. Bununla birlikte Amerikan devletin Suriye’deki muhalif seslerin başarısız olduğu gerekçesi ile PYD güçlerini desteklemesi Türkiye için bu durumun ciddi bir güvenlik sorununa dönüşmesine yol açmıştır. Bu güvenlik sorununu bertaraf etmek üzere Türkiye, Suriye’nin kuzeyine operasyon düzenlemek zorunda kaldığını deklare etmiştir. Amerikan hükümetinin bu tutumundan dolayı Suriye politikasında kendine yeni müttefikler arayan Türkiye, bu süreçte Rusya ve İran ile yakınlaşmayı tercih etmiş, bir taraftan da DEAŞ konusunda Amerikan kuvvetleri ile işbirliğini sürdürmüştür. Donald Trump’ın Amerikan başkanlık koltuğuna oturmasıyla birlikte, İran’a yönelik sert tavrı, Türkiye’nin İran ile tarihten bugüne kadar olan karmaşık ilişkilerini yeniden değerlendirmeye yol açacağını göstermektedir.

2.2.2. Irak

1990 yılında patlak veren Körfez Savaşı ile birlikte Türkiye'nin gündeminde oldukça önemli bir yer işgal etmeye başlayan Kuzey Irak sorunu bugün halen Türkiye açısından bir tehdit oluşturmaya devam ettiği belirtilmektedir. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan Körfez sürecinin, söz konusu dönemde ülkenin Cumhurbaşkanlığını yürüten Özal ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nin görüş ayrılığına düşmesine neden olduğu görülmüştür (Torumtay, 1994: 115–117).

Nasıl bir politika izlenmesi hususunda Özal tarafından önerilen Kürt liderlerle görüşme önerisinin kabul edilmesi üzerine, Türkiye müzakere sürecini başlatmıştır. Türkiye'nin bu görüşmelerdeki amacının, Kürtlerin bölgede bağımsız bir devlet kurmasının önüne geçmek ve PKK terör örgütünü diğer Kürt gruplardan izole etmek olduğu ifade edilmiştir (Aykan 1996: 347).

1991 yılında başlayan görüşmeler, ilk başlarda Kürt grupların da sürece olumlu yaklaşması ve Türkiye'nin bölgedeki ekonomik anlaşmaları sebebiyle yolunda gitmiştir. 1992 yılında Jandarma Genel Komutanı olan Eşref Bitlis, Barzani ve Talabani ile görüşerek güvenlik hususunda anlaşmaya varıldığını açıklamıştır. Yine, 2004 yılında başlayan Kürdistan Demokrat Partisi ile Kürdistan Yurtseverler Birliği arasındaki politik mücadele bu anlaşmanın uygulanmasını zora sokmuştur. Sonrasında ise 200 milyon dolar tutarında bir sınır ticareti ve petrol karşılığında mevzubahis süreç devam etmiştir (Kirişçi, 1996: 15).

Söz konusu dönemde Saddam Hüseyin yönetiminin sona ereceğine inanan iktidar bu nedenle Irak hükümeti ile işbirliğine gitmeyi tercih etmemektedir. Ancak 1993 yılında Turgut Özal'ın hayatını kaybetmesi ve Amerikan hükümetinin Saddam Hüseyin yönetimine son vermek yerine onu kuşatmayı yeğlemesi, Türkiye'nin Irak politikalarının seyrini değiştirmiştir.

Başlangıçta Kürdistan Demokrat Partisi ile Kürdistan Yurtseverler Birliği arasında arabuluculuk rolünü üstlenen ve bu uzlaşmanın kendi yararına olduğunu düşünen Türkiye, daha sonra bu iki grubun uzlaşmasının bölgede Kürt devletinin kurulmasını kolaylaştıracağı düşüncesi nedeniyle kararından caymış, arabuluculuk görevini askıya almıştır. Bu dönemden itibaren Kuzey Irak'ta bağımsız Kürt devletinin kurulmaması için gerekli önlemlerin alınması ve doğru politikaların izlenmesi

Türkiye'nin öncelikli konuları arasında yer almıştır. Irak'taki Kürt Yönetimi'nin Körfez Savaşı'ndan beri bölgede giderek güçleniyor olması, Rusya, ABD ve AB ülkelerinin tanımladığı şekilde Erbil'de Kürdistan konsoloslukları açtıklarını duyurması Türkiye'nin de Irak ve diğer Orta Doğu ülkeleriyle olan politikalarında gözden geçireceği muhtemel bir sürece dâhil olabileceğini göstermiştir. ABD ve Türkiye arasında kritik düzeyde ihtilaflara yol açabilen Kürt Sorunu'nda, Kemalist dönem olarak belirtilen aralıktan bugüne dek Türkiye tarafından yapılan harcamaların bütçenin %20'sini kapsadığı ve bütçe açığının iki katına denk düşen harcamaların ülkedeki ekonomik ve siyasi çağdaşlaşmada geri planda kaldığını bilen taraflar yeterli ilerlemeyi kaydedememekle eleştirilere maruz kalmıştır (Müller, 2001: 143). Benzer endişelere sahip olan İran'ın bölgesinde bulunan Kürt kanaat önderi ve liderleriyle zaman zaman yakınlaşmayı artırma amacıyla yaptığı toplantı ve görüşmeler gerçekleştirerek 1946'da Mahabad şehrindeki ayaklanmanın tekrarının yaşanmamasını umduğu, bunun aksinin Kürt devleti kurma konusunda kontrolden çıkan bir durumun var olacağı anlamına gelebileceği ve ABD'nin de bunu provoke etmemesini ümit ettiği bildirilmektedir (Yılmaz, 2011: 67). Tıpkı Türkiye'de olduğu gibi İran'ın da uluslararası arenada İran'daki Kürt varlığıyla ilgili maruz kaldığı sorunların bulunduğu bilinmektedir. 1997 yılında Almanya Yüksek Mahkemesi tarafından İran'lı Kürt siyasi ve liderlerin İran Özel Kuvvetler Birliği tarafından suikastlarla öldürülmesi hakkındaki davanın Batı ve İran–Irak arasındaki ”kritik diyalog”lar neticesinde belirli bir süre ertelenmesi kararına varılmıştır (Freedman, 2009: 305).

Körfez Savaşı sonrası Irak'a Birleşmiş Milletler tarafından uygulanan ve amacı Saddam Hüseyin yönetiminin güçlenmesini engellemek olan ambargo, 2000'li yıllara doğru gelirken Irak'ta açlıktan ölen insanların sayısının artması nedeniyle dünya tarafından tepkiyle karşılanmaya başlamış ve etkinliğini yitirmiştir. Nihayetinde 2001 Eylül saldırısının yaklaştığı dönemde dünya ülkeleri de Irak ile olan ilişkileri yeniden normalleştirmeye çalışmıştır.

2001 yılında yaşanan 11 Eylül saldırılarının ardından Amerika Birleşik Devletleri'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi, Türkiye'yi bu ekseninde zor duruma sokan yeni bir sürecin başlangıcını oluşturmaktadır. Irak'ı işgal sürecine Birleşmiş Milletler ve diğer müttefiklerini görmezden gelerek başlayan Amerikan hükümeti, bu konuda kendini desteklemeyenleri dışladığı bir politika izlemiştir. Dolayısıyla söz

konusu dönemde Türkiye–Irak ilişkileri Amerika Birleşik Devletleri’nin izin verdiği çerçevede sürdürülmüştür. İşgali ardından kendi iç düzenini sağlayamayan Irak’a farklı illegal grupların hâkim olması, Irak üzerinde Amerika ve İngiltere’nin söz sahibi olmaya devam etmeleri Irak ile istikrarlı bir ilişki kurmayı imkânsız hale getirmiştir. Burada Türkiye için önemli kabul edilen noktanın Irak’ın toprak bütünlüğünün ne pahasına olursa olsun korunması gerektiği gösterilmektedir. Irak’ın toprak yapısında meydana gelecek bir bölünme Türkiye’nin ve Orta Doğu’daki diğer ülkeler tarafından güvenliğini tehdit edici bir unsur olarak kabul edilmiştir. Bu görüşle alakalı dile getirilen açıklamaların ise bizzat ABD’nin askeri ve devlet kademesinde etkili görevlerde bulunanlar tarafından ele alındığı belirtilmiştir. “Eski liberal”, “Muhafazakâr Musevî” gibi birçok kullanım alanına sahip olan Neo–con terimi çerçevesinde siyaset yapan politikacıların görüşleri tek taraflı saldırganlık felsefesine dayanarak Orta Doğu ülkelerine demokratik fikirler getirme girişiminde bulunmuştur. Bernard Lewis tarafından İslam ve Hristiyan ülkeleri arasında yüzyıllarca süren çatışma halinin Müslümanlar tarafından dünya hâkimiyetini sağlamak amacıyla uyguladıkları fetih ve cihadın “kozmetik mücadele” şeklinde tanımlandığı ve Haçlı Seferleri’nin bunun başarısız bir antitezi olarak nitelendirildiği; Irak işgaliyle başlayan sürecin Başkan Bush ve Dick Cheney tarafından Haçlı saldırıların yeni bir formu olarak tanımlandığı ifade edilmiştir. Saddam sonrası enkaza yeni bir Orta doğu inşa etmeye çalışan Neo–con politikacılardan Paul Wolfowitz, Douglas Feith gibi isimlerin yerini mekik diplomasisi güden siyasetçilerin alması ise ABD’yi sonu belli olmayan bir pragmatizme itmesine neden olabileceği bunun da diğer ülkeleri kara bir deliğe doğru itebileceğine inanılmaktadır (Weisberg, Financial Times).

2.2.3. Suriye

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin yıkılmasıyla arkasındaki büyük bir gücü kaybeden Suriye, ardından 11 Eylül saldırılarını sebep göstererek Irak’ı işgal eden Amerika Birleşik Devletleri’nin bölgedeki etkisi nedeniyle kendi güvenliği ile ilgili ciddi endişelere kapılmıştır. Aynı zamanda İsrail hükümetinin Amerikan hükümetinin neredeyse koşulsuz desteğini alması Suriye’nin bu endişelerini ve bölgedeki yalnızlık duygusunu artıran unsurlardan biri olmuştur.

Suriye, gerek bu yalnızlık duygusundan kurtulmak gerekse olası herhangi bir tehdit durumunda kendini güçlü hissedebilmek adına kendine bir paydaş arayışına

girişmiştir. Aynı dönemde Irak'taki işgalini sürdüren Amerikan kuvvetleri, Kürt gruplar ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bu yakın ilişkinin Türkiye'yi ve Suriye'yi rahatsız etmesi iki ülke arasındaki ilişkilerin yakınlaşmasına neden olmuştur. Özellikle 1 Mart tezkeresinin mecliste kabul görmemesi Suriye yönetimi tarafından olumlu karşılanmıştır. Kuzey Irak'taki gelişmeler ile ilgili Türkiye ile aynı kaygıları taşıdığını dile getiren Suriye yönetimi bu süreçte Türkiye ile ilişkilerini iyi tutma yoluna gitmiştir (Oytun, <http://levantwatch.blogspot.com/2007/06/kuruyunca-sula-uzaynca-buda-suriyenin.html>).

Amerikan hükümetinin Irak'ta Saddam Hüseyin rejimini devirmesinden sonra Mayıs ayı başında Suriye'ye giderek Esad ile görüşen dönemin Amerikan Dışişleri Bakanı Colin Powell, Saddam Hüseyin'in devrilmesinin hemen ardından Suriye yönetimi ile görüşmesinin nedenini Suriye lideri Beşşar Esad'a net bir biçimde Orta Doğu'nun değişen durumunu ve bundan sonraki süreçte Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgeden ne beklediği ve izleyeceği politikaların ne olacağını açıklamak olarak izah etmiştir. Daha sonraki ayrıntılı açıklamalarında Powell, Esad'a yeni duruma ayak uydurup uydurmamasının kendine kalmış bir şey olduğunu; eğer ayak uydurursa Amerikan hükümetinin de Suriye'deki bu olumlu değişimi gözlemleyeceği ve uygun görmesi halinde buna duyarsız kalmayacağı, ancak bu politikalarına devam ederse kendisi ile birlikte ülkesinin de geçmişte kalacağını açık bir dille ifade ettiğini belirtmiştir (<http://arsiv.ntv.com.tr/news/213541.asp#BODY>).

Amerika Dışişleri Bakanı'nın Suriye'ye yönelik bu tehdidi, Suriye'nin Irak'ın başına gelenlerin kendi başına da gelebileceği yönündeki endişelerini artırmıştır. George Bush'un Müslüman toplumlar ile ilgili söylemlerini her geçen gün ağırlaştırması Suriye'nin Türkiye ile olan ilişkilerini iyi ve güçlü tutma isteğini daha da artırmıştır. Bu nedenle Suriye bu dönemde sadece Türkiye ile değil, Rusya ve İran ile de yakın ilişkiler inşa etmeye çaba sarf etmiştir. Bu noktada Suriye için Türkiye'nin önemini artıran unsurun Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerinin iyi olması sebebiyle olduğu düşünülmektedir.

Bu dönemde siyasi alandaki iyi ilişkilerini ekonomi ve ticaret alanına da taşıyan iki ülke, 2004 yılı sonunda aralarında serbest ticaret anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma ile –WTO– Dünya Ticaret Örgütü ilkeleri çerçevesinde bir ticaret zemini oluşturulmasının amaçlanmakta olduğu bilinmektedir.

Amerikan Savunma eski Bakanı Robert Gates'in bölgede kaosun başlamasıyla beraber Osmanlı Devleti'nin çöküşünün ardından dünyanın Orta Doğu'da gördüğü en büyük olayın yaşandığını; Türkiye'nin AB'den dışlandığı için Orta Doğu'ya yaklaştığını belirtmesi sonrası Türkiye'nin Suriye ile olan ilişkilerinde farklı bir evreye girildiği görülmüştür (Keppel, Gilles: 2010). Türkiye'de AK Parti döneminde büyük aşama kaydeden Suriye politikası neticesinde 1946 yılından sonra ilk kez Suriye lideri 2004 yılında Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Daha sonra ise 2009 yılında Suriye ile Türkiye arasında Stratejik İşbirliği Konsey Anlaşması imzalanarak, yürürlüğe girmiş ve bu anlaşma kapsamında Türkiye ve Suriye vatandaşları doksan günlük vizesiz dolaşım hakkına sahip olmuştur. Aralık 2010'da Tunus'ta başlayan Arap Baharı ise, Türkiye ve Esad yönetimindeki Suriye ilişkilerini geri dönülmez bir noktaya taşıyan olayların başlangıcını oluşturmaktadır. Arap baharı etkisinin Suriye'ye gelmesi ile birlikte Beşar Esad ile olan yakın ilişkisini zaafa uğratmamak amacıyla muhalif grupların karşısında konuşlanan Türk hükümeti, aynı zamanda arabuculuk görevi üstlenerek Esad'ı halktan gelen taleplere kulak vermeye davet etmiştir. Ancak bu isteğinde başarılı olamayan Türk hükümeti, Esad yönetimindeki güçlerin katliamlara başlaması nedeniyle tarafını değiştirerek Esad yönetimine karşı muhalif politikalar yürüten gruba destek vererek bugünlere gelinmiştir. Son dönemlerde Suriye'de meydana gelen iç savaşın gittikçe artan boyuttaki yıkıcı sonuçlarıyla geline nokta, Türkiye'de aktüel siyasetin konusu olarak sürekli karşı karşıya kalınan, Amerikan Dışişleri Eski Bakanı Condoleezza Rice'ın Washington Post gazetesine verdiği bir röportajda, "Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da bulunan, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 22 ülkenin sınırlarının değişeceği", CIA Eski Direktörü John Brennan'ın "Orta Doğu'da 10 yıl içerisinde büyük değişimler yaşanacağı" şeklinde yer alan ifadelerin yıkım konusunda verdiği fikirleri gözler önüne serilmektedir. Aynı durumun, benzer şekilde ana akım medyada sıklıkla yer alan, eski başbakanlardan Necmettin Erbakan'ın "İsrail'in Hizbullah'tan aldığı yenilginin intikamını Suriye'yi çökerterek ve bunu yaparken Türkiye'yi alet edeceği" problemini akıllara getirerek Türkiye'nin bölgedeki dış politikasının kendisini zorlayacağı ifade edilmiştir. (Tan, 2016: 526). Son dönemlerde Suriye'nin geleceğinin ne olacağının tam anlamıyla açıklığa kavuşturulup insani trajedilerin yaşanmaması, uluslararası güvenliğin daha fazla riske edilip ülkelerin istikrarının sağlanması amacıyla küresel ve bölgesel

aktörlerin çıkarlarıyla birlikte Suriye üzerine yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Türkiye, Obama döneminde Suriye konusunda yaşanan uzlaşmazlıklarla beraber 2016 yılında Donald Trump'ın başkanlık koltuğuna oturmasından sonra Orta Doğu'da iyice görünür hale gelen ve Beşar Esad'ı İran'la birlikte destekleyen en büyük unsur olması sebebiyle Rusya ile Suriye'de yaşanan iç savaş ve belirsizlikler üzerine yoğun görüşmeler gerçekleştirmiştir. Cenevre görüşmelerinde yer alan Fransa, Almanya, İngiltere gibi Avrupa ülkeleri yanında ABD, Türkiye, İran ve bazı Arap ülkelerinin yer aldığı süreç Suriye Rejimi'nden ve muhaliflerden katılım olmaması ve sonraki dilimlerde yaşanan *pacta sunt servanda* (istenmeyen taraf) gibi anlaşmazlıklar sebebiyle beklenen ilerlemeyi kaydedememiştir. Kazakistan'da gerçekleştirilen Astana görüşmelerinde garantör ülkeler olarak yer alan Rusya, Türkiye ve İran Suriye'nin belirli bölgelerinde çatışmasızlık alanları konusunda mutabakata varmış, görüşmelerde, bölgede yer alan Al Nusra, DEAŞ, El-Kaide gibi terör örgütlerine yönelik mücadele edilmesinde kararlılık gösterilmesi deklare edilmiş, ancak zamanla yaşanan rejim saldırıları, İran ve Rusya'nın rejim üzerinde yeterince baskı yapmadığı iddiası gibi sebeplerle beklenen etkiyi yapamamıştır. Son olarak, yine, Rusya, İran ve Türkiye'nin birlikte yürüttüğü Soçi görüşmelerinde Batı ülkelerinin süreçten tam anlamıyla çekilerek etki kontrolünü yitirdikleri ve garantör ülke olarak bulunan üçlünün kalıcı bir çözüm için terör örgütlerinin, diğer askeri unsurların yer almadığı; Suriye'deki tüm tarafların bulunacağı, ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınmasında üç ülkenin aktif rol oynayacağı kabul edilmiştir. Trump'ın, her ne kadar, Pentagon, Senato ve kamuoyunun ezici çoğunluğu tarafından eleştirilse bile Suriye'den çekilme konusunda gösterdiği tavizsiz tutumla birlikte Türkiye ve Rusya Suriye'nin toprak bütünlüğünün parçalanmaması amacıyla gerçekleştirdiği görüşmeler devam etmiş, bunun bölgede etkilerinin artmasıyla beraber Putin ve Erdoğan tarafından Batılı ülkelere karşı kesin bir zafer kazandıkları şeklinde yorumlara sebep olmuştur (<https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html>).

2.2.4. Suudi Arabistan

Türkiye, 1982 yılında Körfez Bölgesi ülkeleri ile kurmuş olduğu Körfez İşbirliği Konseyi içerisinde yer alan Suudi Arabistan ile dengeli ilişkiler kurmaya çalışmış ve bunda Suudi Arabistan yönetiminin de önemli rolü olmuştur. Özellikle 1979 yılında İran'da gerçekleşen devrimin ardından Suudi Arabistan ile daha yakın

ilişkiler kuran Türkiye, 11 Eylül 2001 yılında gerçekleştirilen terör saldırıları ile ilgili de Suudi Arabistan ile genellikle aynı görüş doğrultusunda, ekonomik, dostane ve kendi güvenliğini koruyacak biçimde hareket etmeyi tercih etmiştir. Amerikan Başkanı Bush'un saldırıların arkasında El-Kaide'nin olduğunu deklare etmesi, bu nedenle de El-Kaide'ye arka çıkan Taliban yönetimine ultimatö vermesi ve Taliban'ın bunu dikkate almaması nedeniyle daha öncesinde Afganistan'daki Taliban yönetimini tanıdığını ifade eden Suudi Arabistan yönetimi, Amerika ile olan ilişkilerinin zedelenmemesi adına dünya kamuoyuna Taliban yönetimini artık tanımadığını duyurmuştur.

(<http://archive.gulfnews.com/articles/01/09/25/27361.html>).

2001'in Eylül ayı sonunda Suudi Arabistan ve diğer Körfez Konseyi üyelerinin dışişleri bakanları ile bir araya gelen Türkiye yönetimi, yayımlanan ortak bildiriyle 11 Eylül saldırılarını kınamıştır. Ortak bildiride adı geçen ülkelerin saldırılar nedeni ile kendilerine yönelik oluşabilecek bir zaafın yaşanmaması adına duydukları endişe terörizmle mücadelede aynı paydada buluşuyor olmalarını sağlamıştır. Nitekim 2003 yılında Türkiye de El-Kaide'nin terör mağdurlarından biri olmuş, aynı yılın Kasım ayında iki sinagoga düzenlenen saldırıyı, İngiliz Konsoloslugu'na ve HSBC Bank'a yönelik saldırılar izlemiştir.

Irak Savaşı boyunca Türkiye ile aynı düşünce doğrultusunda Kuzey Irak'ın ve Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmamasının kendisi için büyük tehdit oluşturacağını düşünen Suudi Arabistan yönetimi bu bağlamda, Amerika Birleşik Devletleri'ne olan desteğini sürdürmüş ve hava üslerini Amerikan kuvvetlerine açmıştır.

Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulması ihtimali doğrultusunda buna izin vermemek için Suudi Arabistan yönetimi bu dönemde kendi nüfusunun yaklaşık iki milyonunu oluşturan Şiiler ve Sünniler arasında gerilimin tırmanmaması için arabuluculuk rolünü üstlenmiştir

(<http://archive.gulfnews.com/articles/06/10/15/10074856.html>).

2007 yılının Mart ayında yapılan ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın da iştirak ettiği Arap Ligi buluşmasında ise Suudi Arabistan Kralı Abdullah'ın Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak topraklarında bulunmasını illegal olarak nitelemesi bu noktadan sonra artık işgal süreci ve bu sürecin Irak üzerindeki etkileri konusunda endişelenildiğini göstermiştir

(http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/03/070328_mideast.shtml). Bu durumun sonraki süreçlerde de görüldüğü gibi Türkiye, Suudi Arabistan ve diğer Orta Doğu ülkeleri açısından Amerika Birleşik Devletleri'ne duyulan güvenin sarsıldığının da bir göstergesi olduğu tartışılabilmektedir.

Suudi Arabistan ile Türkiye'nin üzerinde uzlaştığı bir başka konu ise, Lübnan üzerinde gerek İran ve Suriye gerekse İsrail'in etkili olmasını istememeleridir. Her iki ülke de bu konuda Amerikan yönetiminden ayrılmaktadır. Özellikle Suriye ile Lübnan arasındaki sorunların giderilmesi için bu konuda çalışmalar yapan Suudi Arabistan, iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesi ve Lübnan'ın gerek Suriye gerekse İsrail etkisinden kurtulması için bu dönemde çaba sarf etmiştir (Khalaf, Financial Times).

Aynı şekilde, Türkiye, bu konunun çözüme kavuşması için Suriye ve İsrail ile temaslarda bulunmuş ve Lübnan üzerinde bu iki ülkenin yürüttüğü çıkar çatışmasına bir son vermek istemiştir. Yine Lübnan savaşı esnasında gerek Suudi Arabistan gerekse Türkiye Lübnan'a gerekli desteği sağlamışlardır. Amerikan hükümeti ile İran arasındaki gerilimin de etkisiyle meydana gelen Lübnan'daki çatışmalar, Hizbullah'ın etkisinin artması sonucu Suudi Arabistan, İran ve Türkiye gibi bölge ülkelerinin güvenliğini tehdit edebilecek aşırı mezhepsel yorumların güçlenmesine zemin hazırlama endişesi sebebiyle Hizbullah yönetiminin bertaraf edilmesi ve Lübnan'ın dış etkilerden arındırılması hususunda ülke yöneticilerinin aynı fikirde olması bölgede huzur ve istikrarın tesis edilebilmesi bakımından önemli kabul edilmektedir. Bölgedeki İsrail-Filistin sorunu ile ilgili yapıcı bir tutum benimseyen ve her iki ülkenin birbirini tanıması ile sorunların akılcı biçimde çözümleneceğine inandıklarını belirten Suudi Arabistan ve Türkiye yönetimi, Hamas döneminde de Filistin'e olan destek ve yardımlarını insani gerekçelerle sürdürmeye devam ettiklerini kaydetmiştir (http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4795574.stm).

Nitekim bu dönemde Suudi Arabistan Filistin'e 20 milyon dolarlık yardımda bulunurken Türkiye'de ilk etapta bir milyon dolarlık bir yardım paketi göndermiş ve sonrasında da söz konusu yardımlar sürmüştür. 2006 yılı yazında Türkiye'yi ziyaret eden Kral Abdullah ile Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Konvansiyonu, Sağlık ve Turizm İşbirliği Konvansiyonları, Yatırımların Teşviki ve Korunması Konvansiyonu, Devlet Arşivleri İşbirliği Protokolü imzalanmıştır. Ziyareti esnasında Kral Abdullah uluslararası sorunların diyalog ile çözülebileceği konusunda Türkiye ile aynı fikirde

olduğunu vurgulamıştır. 2015 yılında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Riyad'a gerçekleştirdiği seyahatte Bin Selman'la stratejik işbirliği anlaşması imzalamış, askeri ve ticari faaliyetlerin artarak devam etmesi amaçlanmıştır. Terörle olan çabada ve Filistin yönetimine olan desteğin sürmesi gerektiği konusunda anlaşılan iki ülke Katar ablukası ve gazeteci Cemal Kaşıkçı'nın öldürülmesi sonrasında yaşanan görüş ayrılıklarının ilişkileri tekrar gözden geçirme gerekliliği yorumlarına yol açmıştır (<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-suudi-arabistan-iliskileri-ve-medyanin-rolu/1473328#>).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

11 EYLÜL SONRASI TÜRKİYE–BATI İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

3.1. Türkiye–ABD

Amerikan’ın 1. Başkanı George Washington, Veda Konuşması olarak bilinen ve Amerikan dış politikasıyla alakalı açıklamalarda bulunduğu metninde Amerikan’ın izolasyonist ayrıcalığının ABD’yi dünyanın diğer bölgelerinde bulunan uluslar için bir “umut feneri” olarak kalmasıyla etkinliğini kalıcı hale getirebileceğini belirtmiş, sonraki dönemde Monroe Doktrini olarak bilinen manifestonun Amerika ile yakın ilişkilerde bulunması gerektiği salık verilen Avrupa’ya Batı Yarıkürenin açıkça işlerine karışmaması konusuna değinilmiş, ABD’nin yanında yer alınması halinde karşılıklı faydanın gözetileceğini ifade edilmiştir. Benzer görüşleri farklı dönemlerde vurgulayan J. Q. Adams, Thomas Jefferson, Alexander Hamilton gibi ABD Başkanları Amerikan ayrıcalığının ülkeye bir misyon anlayışı yüklediğini belirtmiştir. 20. Yüzyılın ortalarında ve sonunda görülen benzer dış politika argümanlarının genişleme (*enlargement*) ve yayılma (*expansionism*) stratejileriyle beraber dünyanın diğer bölgelerine Amerikan değerlerini tanıtmaya arzusu Jefferson ve Bush arasında kalan dönemde Amerika açısından diferansiyel gücünü artırarak korumuştur (Amanov, 2007:26–32).

Bu güç üç temel çıkara dayanmaktadır: birincilik derecelerine göre, süreklilik derecelerine göre, genellik derecelerine göre (Amanov, 2007: 36). ABD’nin Orta Doğu ve Orta Asya politikaları kurulduğu günden günümüze tüm medeniyet periferilerine bu şekilde sirayet etmektedir. Bazı devletler ulusal azamet, ideolojik tatmin, dinsel kurtarıcılık, ekonomik büyüme arayışı sebebiyle bölgesel ve küresel itibar/egemenlik kurmak istemektedir. ABD bu şekilde jeopolitik gücüne Avrasya ve Orta Doğu ilişkileri özelinde özellikle önem göstermektedir ve bu amaçlar doğrultusunda etkin olmayı başarabilmektedir (Brzezinski, 2005: 64).

ABD, çıkarları açısından benzersiz bir konumda bulunduğunu kabul ettiği ülkelerden biri olan Türkiye’yi Huntington tezinde bahsedildiği gibi laik olmadan demokrat olabilecek bir ülke kategorisine koymuş, Türkiye’nin Orta Avrupa, Orta Doğu ve Orta Asya arasında önemli bir köprü olduğu düşüncesiyle Amerikan menfaatlerine hizmet edebileceği görüşünde bulunmuştur. Türkiye’nin 11 Eylül saldırıları karşısında gelişmelerden kaygı duyan ülkelerden biri olduğunu

müttefikleriyle paylaşması yanında ABD ile olan sürekli ve yakın ilişkileri 11 Eylül sonrasında da aktif bir seyir halini almıştır. Bu kaygının nedenlerinin başında terör olgusunun tüm dünya üzerinde yarattığı tehdit ve bu tehdit unsurunun kaynağı olarak gösterilen bölgenin Türkiye'ye komşu bölgelerin ve aynı medeniyet değerlerini paylaştığı Orta Doğu coğrafyası olması gösterilmektedir. Orta Doğu'da meydana gelecek her türlü gelişmenin

Türkiye'nin huzurunu ve güvenliğini yakından ilgilendirdiği düşünüldüğünde 11 Eylül sonrasında Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri ilişkilerinin ele alınma ihtiyacının önemi ortaya çıkmaktadır.

3.1.1. İttifak Alanları

Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri'ne yönelik yapılan terör saldırına verdiği tepkinin nedenlerinden biri uzun yıllardır bu ülke ile müttefik olmasından kaynaklıdır. Uzun yıllar terörle mücadelede bulunan Türkiye için saldırının ilk anlarında müttefik olarak Amerikan halkının ve devletinin yanında olduğunun açıklanmasını doğal bir refleks olarak kabul etmek mümkündür. Aynı zamanda bu saldırıları kınamak ve bu konuda söylemlerini doğru belirlemek Türkiye'nin terör sorunu ile ilgili yıllardır birçok gelişmiş ülke tarafından görmezden gelen kaygılarının anlaşılması için de önemli bir dönem olarak görülmüştür. Bu nedenle Türkiye bunu bir fırsat olarak görmüş ve terörün kökten çözümü için tüm dünyayı işbirliğine davet ederek çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Terörle mücadelede karşılaşılan zorlukları anladığını dile getiren Türkiye'nin her koşulda Amerika Birleşik Devletleri'nin yanında olacağını deklare etmesi yanında kendisini de ilgilendiren ve NATO'nun bu gibi durumlarda yapılan eylemlere karşılık verilmesi maddesinin hayata geçirilmesi konusunda sürece destek verme konusunda adımlar attığı görülmüştür.

Terör sorunu ile uğraşan hemen her ülkenin ortak kanısı Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Batı Avrupa ülkelerinin 11 Eylül 2001 yılında yaşanan saldırı ile birlikte, terörün ne kadar yıkıcı etkileri olduğunu kavramış ve bu nedenle de teröre bakışını değiştirmiş olduğudur. Türkiye bu nedenle gerek Amerika Birleşik Devletleri gerekse Batılı diğer devletler ile işbirliğine giderek, NATO'nun terörü kendisine yönelik bir tehdit olarak algılaması ve bu algı çerçevesinde terör karşıtı ciddi yaptırımlar uygulaması konusunda ısrarcı bir tutum izlemiştir. (Makavsky, 2002: 47).

Bush yönetiminin Teröre Karşı Küresel Savaş politikası kapsamında Türkiye'nin de yakın ilişkilerde bulunduğu Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Azerbaycan gibi ülkeleri NATO'ya üye yapıp ülkelerinde üs yapma arzusu Türkiye'nin arzuladığı bir durum olarak ortaya çıkmıştır (Fuller, 2015: 200).

Batılı Devletler, Orta Doğu'da karşılarında kendi güvenliğini sağlama açısından terörizm karşı olarak onun varlığına son vermek için her türlü desteği vermeye razı bir ülke profili olarak Türkiye'nin jeo-stratejik önemini kavramışlardır. Aynı zamanda Türkiye'nin bu konuda Amerikan hükümeti yanlısı bir söylem içinde olması, saldırı sonrası izlenen politikalarda –George Bush'un İslam dinini benimseyen toplumlara yönelik *antagonistik* retoriğine rağmen– din ayrımının keskinleşmesini önlemiştir. Diğer Müslüman ülke yönetimlerinin de süreç içerisinde teröre karşı ortak bildiri ve söylemlerde bulunmasının daha kötü olayların yaşanmasının önüne geçtiği görülmüştür. İslam ülkelerinin ve özelde Türkiye'nin teröre karşı ortak tutumları göz önünde bulundurulduğunda, George Bush'u ve Mısır'daki El-Ezher Üniversitesi'nde yapılan bir konuşmasında Barack Obama'yı ABD'nin İslam dünyasıyla bir savaşta bulunmadığı açıklamasını yapmak zorunda bırakmıştır. Türkiye'nin göstermeye çalıştığı yapıcı barış ve köprü görevi yaklaşımı, Huntington'ın da tartıştığı gibi, bir ülkenin hem demokrasiyi hem de İslam dininin gereklerini aynı anda uygulayabileceğinin mümkün olup olmadığını hatırlatmıştır. George Bush döneminde Savunma Bakanı olarak görev almış Paul Wolfowitz'in Türkiye'yle ABD arasında uzun yıllara dayanan ittifak halinin devam ettiğine/etmesi gerektiğine inandığını belirtmesi ABD'nin NATO üyesi olan Türkiye'ye verdiği önemi göstermesi açısından önemli kabul edilmektedir. Her iki ülkenin NATO ve Bağdat Paketi'ne üye ülkelerle yakın ilişkileri, 2. Dünya Savaşı sonrası komünizme olan ortak tavırları, yakın döneme kadar devam etmekte olan uluslararası siyasal düzendeki birliktelikler (Amanov, 2010: 326–329), 11 Eylül sonrası terörizm ve güvenlik konularında mutabık kalınan istihbari, askeri ve güvenlik anlaşmaları ittifak halinde olunan önemli parametrelerdendir.

3.1.2. İhtilaf Alanları

11 Eylül saldırıları sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin izlediği bazı politikalar Türkiye ile Amerikan hükümetinin ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. 11 Eylül saldırısından önceki 8 yıllık süreçte Başkanlık koltuğunda oturan Bill

Clinton'ın Balkan Ülkeleri–AB, Türkiye–AB ilişkilerinde görece ılımlı politikalar izlemesi; Kosova'da barış sağlama rolü, Ermeni Tasarısı ve ekonomik darboğaz süreçlerinde Türkiye'ye verdiği destek, Bakü–Ceyhan boru hattının başkanlığı döneminde geliştirilmiş olmasıyla Doğu–Batı enerji aksındaki bölgelere verdiği koridor desteği, Irak'ta Saddam'ı alaşağı etmektense onu sınırlama isteği, Senato'daki konuşmasında AB'nin Türkiye'ye gereken desteği vermemesi devamında Türkiye'ye destek olacağını belirtmesi farklı bir ABD–Türkiye ilişkilerine tanık olunmasını sağlamıştır (Enginsoy, 2001).

Turgut Özal döneminde sağlam ilişkilerde bulunun iki ülke Baba Bush'un Irak'a güneyden saldırıp Türkiye'ye de eş zamanlı olarak Kuzey'den Musul hattına kadar ilerleyip toprak verme teklifi, Özal'ın ABD'ye Körfez Savaşı'nda Irak'ı bombalaması için İncirlik Üssü'nü kullanıma açtırması, Çekiç Güç olarak teklif edilen ve mültecileri Saddam'a karşı korumayı amaçlayan ve Saddam'ın iktidardan uzaklaşması konusunda mutabık kalınan süreçlerden sonraki yıllarda meydana gelen 11 Eylül hadisesiyle farklı bir Türkiye–Amerika ilişkileri dilimi başlamıştır (Ersöz, 2018).

Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye ile olumsuz tutumlardan birincisi Başkan Bush'un 11 Eylül sonrası konuşmalarında tüm İslam ülkelerine yönelik genel olumsuz tutumdur. “Muhafazakâr” AK Parti iktidarıyla birlikte Müslüman coğrafyayla ilişkilerini geliştirdiği görülen Türkiye Cumhuriyeti, terörizm ve İslam arasında muğlak bağlar kuran Başkan Bush'un kendisiyle aynı safta yer almayacak ülkeleri “ya bizimlesiniz ya da teröristlerle” şeklindeki ifadesiyle Clinton ve Baba Bush döneminden farklı bir ilişki dönemine girmiştir. Bununla beraber, neo–con görüşe ait olan bu söylemler İslam camiasında büyük bir hoşnutsuzlukla karşılanmış olsa da gerek Orta Doğu ülkelerinin terörden yorulmuş olması –özellikle Türkiye bağlamında– ve Amerikan hükümetinin buna bir son verebilme gücüne sahip olmasının verdiği umut gerekse Amerika Birleşik Devletlerine meydan okumak gibi bir alternatif yoksunluğu İslam coğrafyasındaki birliktelik yoksunluğuyla tek taraflı güç temelli zorunlu gönüllülük kavramının kabullenildiği bir durumun içine girilmiştir. Danimarka'daki karikatür krizi, Fransa'da Charlie Hebdo baskını sonrası yaşanan evrensel çatışma ve anlaşmazlıklar, ABD'nin çeşitli eyaletlerinde Müslümanlara, cami ve mescitlere yapılan saldırılar, İsviçre'de minare ve çarşaf

yasaklama tasarısı gibi Müslüman kamuoyu üzerinde büyük ölçüde olumsuz etkiler bırakan gelişmelerin ABD'nin dış politikasının 11 Eylül ile ilgili söylem ve sonuçlarından kaynaklandığı ifade edilmiştir. Özellikle George Bush tarafından Müslüman ülkelere yönelik kullanılan retorik, ilk başta olaylardan üzüntü ve kaygı duyan İslam camiasında derin etkiler yaratmaya başlamıştır. Bu gelişmeler yalnızca Türkiye ve ABD arasındaki ilişkileri etkilememiş, ABD'yi de kendi içerisindeki medeniyet unsurları nezdinde zor duruma düşürmüştür. Bununla ilgili son gelişmelerden biri de Amerikan vatandaşı ve aynı zamanda demokrat kongre üyesi olan İlhan Omar'ın açıklamaları göstermek mümkündür. 11 Eylül saldırıları için sosyal medya hesabında “bazı insanlar bazı şeyler yaptı” ifadesinin altında 11 Eylül saldırılarının görüntülerini kullanan Omar, bu saldırıları küçümsemekle suçlanmıştır. Özellikle cumhuriyetçiler tarafından suçlamalara maruz kalan İlhan Omar, 11 Eylül 2001 tarihinden bu yana Amerika Birleşik Devletleri'nde Müslümanların ikinci sınıf vatandaş durumuna düştüklerini, büyük sıkıntılar yaşadıklarını, kaybettikleri bireysel özgürlüklerinin yeniden verilmesi için çağrıda bulunmuştur. 2001 saldırısının ardından George Bush döneminde, şimdi ise Trump tarafından ayrımcılığa tabi tutulduklarını, bu söylemleriyle her iki liderin Müslümanları hedef tahtasına oturttuğunu ve Yeni Zelanda'da yaşanan cami saldırısının nedenlerinden birinin de bu tahrik edici söylemler olduğunu belirtmiştir (<https://twitter.com/ilhanmn>).

11 Eylül sonrası radikal İslam temelli olduğu iddialarıyla yaşanan huzursuzlukların, Huntington'ın belirttiği gibi diğer medeniyetleri ve coğrafyaları etkileme potansiyelini ihtiva ettiği ve tüm bu gelişmelerin farklı boyutlarda gerçekleşmeye devam edeceği düşünülmektedir. İkiz Kuleler'e yapılan saldırıyla birlikte görmezden gelinemeyecek kadar ciddi bir determinizmin İslam'ı yayılmacı ve militarist yapıya sahip bir bakış açısı haline getirdiği gözlemlenebilmektedir. Bernard Lewis gibi önemli figürlerin İslam'da yalnızca darü'l harb, darü'l İslam gibi kavramlara yer verirken darü's sulh, darü'l ahd gibi kavramlardan bahsetmemesinin krizin Oryantalizmin akametine uğramasıyla daha da derinleşmesine yol açtığı ifade edilmektedir. Buradaki temel sorun, Lewis, tıpkı Huntington'da olduğu gibi İslam'ı açıklarken, onun hem *Judeo-Christian* denilen Yahudi-Hristiyan medeniyetinin hem de seküler Batı'nın tarihi ve modern ötekisi olarak kurgulamış; problemin kökeninde İslam'ın hukuki ve dini öğelerindeki çatışmacı ve emperyal tarzın dünya düzeni kurma

fikri olduğunu belirtmiştir. Bu yaklaşımın yukarıda da benzer örnekleri verildiği gibi, Amerikan dış politikası tarafından kabul edilmesi Guantanamo ve Ebu Gureyb skandallarının yaşanması sonrasında öfke ve şiddete yol açmıştır.

Lewis tarafından bahsedilen militan İslam konseptinin medeniyetlerdeki binlerce yıllık *cohabitation* denilen birarada yaşama erdemine zarar verip terörize edilerek geniş kapsamlı çatışmacı ilişkilere evrilme riski taşıdığı açıklanmaktadır. Huntington ve Fukuyama'nın bahsettiği gibi Batılı, kapitalist, liberal çerçevenin önünde en büyük engelin İslam olarak kabul edilmesi ve çatışmaların yalnızca stratejik hamleler ve uluslararası ilişkiler üzerinde değil; medeniyet algıları ve kimlikler temelinde de gerçekleşmesi mümkün görünmekte bu da bölgesel ve devletlerarası ilişkilere yansımaktadır (Kalin, 2008: 140–143). 11 Eylül sonrası Afganistan ve Irak'a giren ve müdahalede bulunan Amerikan güçlerinin bölgede manevra kabiliyetini artırması ve Irak'ta bulunan süre içinde demokratikleşme çabaları yönünde somut ilerlemenin kaydedilememiş olması Türkiye ve diğer birçok ülkeye Amerika Birleşik Devletleri'nin asıl amacının ne olduğu sorgulatarak ikili ilişkileri zaman zaman diplomatik krizler düzeyinde etkilediğine şahit olunmuştur. Amerikan güçlerinin bölgede bulundukları süre zarfında Irak tarihi ve diğer değerleri ile ilgili meydana gelen tahribata sebep olması, ileride Brent petrol ve WTI petrol fiyatlarını ciddi anlamda speküle eden Petrol Bakanlığı ile ilgili aktif politikaları uluslararası kamuoyu nezdinde Amerika'yı zor duruma düşürmüştür. Amerikan hükümetinin Türkiye'yi kaygılandıran ve ulusal güvenliğini tehlikeyle yüzleştirebileceğini belirttiği bir başka tutum olarak da Irak, Suriye, Yemen, Filistin gibi ülkelerde yaşayan Şii, Sünni, Arap, Kürt, Türkmen, Keldani, Ezidi, Nasturi, Marunî, Süryani, Dürzi, Yakubi gibi azınlık–çoğunluk halinde bulunan toplulukların nasıl ve kimler tarafından yönetileceği, şehirlerin ve ülkelerin bütüncül, demografik yapılarında herhangi bir değişikliğe gidilip gidilmeyeceği, altyapı, şehir planlanması, göç, eğitim, sağlık ve güvenlik gibi sorunların çözümünde bölge halkının kaderiyle baş başa bırakılıp bırakılmayacağı gibi konular gösterilmektedir. 1940'lı yıllarda Komünizmle mücadele amacıyla Truman Doktrini ve Marshall Planı ile müttefiklerine ve bazı ülkelere ekonomik, idari, askeri yardımlarda bulunan ABD'nin bundan yarım yüzyıl sonra çok daha kuvvetli operasyonel sermaye gücüne sahip olmasına rağmen bahsedilen medeniyete dâhil olan ülkelere gereken yardımı yapmamakla eleştirildiği de bilinmektedir. Amerikan

hükümetinin Irak'a girdiği dönemden kısa bir süre sonra Kürt gruplarla yakınlaşması Türkiye'nin bölge ülkeleriyle olan ilişkilerinin geleceğini belirsiz bir bulanıklığa mahkûm etmesi açısından tartışma yaratan bir diğer olay olarak kabul edilmektedir. Aynı endişeyi İran'ın da paylaştığı Amerika'nın PKK/PJAK ile yakın temas halinde bulunduğu sonradan çokça gündeme gelmiştir. Tüm bu gelişmeler karşısında Türkiye, 1980 ve 90'lı yıllarda terör odaklı yaşanan bazı olumsuz gelişmelere rağmen Amerika ile olan ilişkilerini düzenleme yoluna gitmeye çalışmıştır. Yine aynı dönemlerde Amerikan yönetiminin karşı çıkmasına rağmen ülkesinin enerji ihtiyacını karşılaması gerektiğini öne sürerek İran ile enerji anlaşması imzalayan Türkiye, Filistin konusunda da Amerikan hükümetinden ayrı bir politika gütmüştür. Hamas'ın Filistin yönetiminde yer almasına halkın demokratik tercihi olarak baktığını iddia eden Türkiye bundan sonraki dönemde elini Filistin üzerinden çekmeyeceğini ve gerekli insani yardımları yapmaya devam edeceğini ifadelendirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin, nükleer silahlanma çalışmalarını bırakmaları hususunda Orta Doğu ülkelerine ultimatö verirken, bu konuda İsrail'i es geçtiği ve Türkiye'nin bu konuda İsrail'de dahil olmak üzere tüm ülkelere ciddi yaptırım uygulanması isteği Amerikan hükümeti tarafından kabul görmemiş, bu da Türkiye tarafından ABD'ye yapılan bir başka eleştiri olarak kalmıştır. Clinton döneminde İsrail-Filistin devlet başkanları arasında Camp David'de gerçekleştirilen barış görüşmelerinin askıya alınmasıyla tutumunu Filistin'e destek vererek belirleyen Türkiye, Amerikan yönetimini zaman zaman eleştirmiş, İsrail'in Filistin'e karşı tutumuna ABD'nin adil yaklaşmadığını bunun demokrasi ve barış söylemlerine olan inandırıcılığı azalttığını duyurmuştur. İleriki süreçlerde görüldüğü gibi Amerika Birleşik Devletleri'nin tutumunun neden olduğu bu durumun Türkiye'nin bölgedeki huzurunun iyice bozulmasına neden olmuş ve güvenliği tehlikeye girdiği önemli bir tartışma konusu olmuştur. Belirtilen tüm bu olumsuz koşullara rağmen Amerikan yönetiminin asker takviyesi talebine olumlu yanıt veren ve hala Irak'ta bir şeylerin düzelebileceği; en azından Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt Devleti kurulmasına Amerikan yönetiminin izin vermeyeceği düşüncesini taşıyan Türk hükümeti, 1 Mart Tezkeresi'yle ABD'nin asker isteğinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Onaylanmaması nedeniyle zaten son dönem politikalarında uyuşmayan iki ülke ilişkilerini iyice bozmuştur. Bu olayın ardından Amerikan yönetimi Türkiye'nin Kuzey Irak tehdidine karşı önlem alabilmek için bölgeye asker göndermesine izin

vermeyeceğini açıklamıştır. Irak'ın yönetim merkezi olan Bağdat'ın Amerikan askerlerince ele geçirilmesi sonrasında Kerkük bölgesinde Türkmenlere karşı zulüm yapıldığını belirten Türkiye, Amerikan yönetiminden bu durumu önlemesini talebinde bulunmuştur. Son dönemlerde, bölgede ABD'nin olduğu gibi, Vladimir Putin'in direktifleriyle Rusya'nın da dâhil olduğu Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nden ve PKK (sonraları PYD/YPG)'den yana tavır sergileyen Amerikan yönetiminin bu politikası sebebiyle iyice ihtilaflı hale gelen ilişkilerinin eski haline döneceği konusunda endişelere sahip olan Türkiye, bölgede destek alabileceğine inandığı ve nihayetinde bağımsız bir Kürt devleti düşüncesine karşı olan İran ve Suriye ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmeye çalışmıştır.

3.2. Türkiye-AB

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun siyasi birlikteliği artırma umuduyla kurulan AB, imparatorlukların çöküşü sonrası ortaya konulmaya çalışılan ancak merkezi siyasi otorite eksikliğini giderememesi sonucu ABD'nin başardığı istenilen ekonomik büyümeyi sağlayamamış, artan kamu borçlarını finanse eden ekonomik modellen bir yaşam tarzını tercih ederek küresel güvenlik temelli adımlar atmamıştır. Her ne kadar ekonomik açıdan küresel bir güç olarak kabul edilse de eski dönemlerde daha “birleşik” olan Avrupa topluluğu, ABD'den daha büyük nüfusa ve daha geniş ticari hacme sahip olmasına rağmen ABD'nin küçük bir jeopolitik ortağı olmaya devam etmektedir. Bu da Avrupa Birliği'nin uluslararası güvenlik konularında oldukça pasif, ABD'yi İslam dünyasıyla var olan ayrıştırıcı politikalarından vazgeçirebilecek etkiye sahip olmadığı anlamına gelmektedir. Bunun temel sebeplerinden biri olarak da çok kültürlü çeşitlilikten korkan yapıya sahip olması gösterilmektedir (Brzezinski, 2012: 31-47).

Avrupa'yla uzun yıllar ilişkilerde bulunan Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan bugüne dünyadaki gelişmeleri yakından takip etmeye çalışarak ve Batı temelli gelişime ayak uydurma çabasında olduğunu ifade etmektedir. 1958 yılında kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu'na 1959 yılında üye olmak üzere başvuruda bulunan Türkiye, Avrupa Birliği ile iyi ilişkiler yürütme çabası içinde olduğunu ve üyelik başvurularını bu niyetle sürdürdüğünü belirtmektedir. 1963 yılında bir ortaklık anlaşması niteliğinde olan Ankara Anlaşması'nın imzalanması, 1973 yılında Katma Protokolün uygulanmaya başlaması ve Türkiye'nin 1996 yılında Gümrük Birliği'ne

girişyle birlikte tamamlanmış olan geçiş süreci aşaması neticesinde 1999 yılı sonunda yapılan Helsinki Zirvesi'nde nihayet Türkiye'nin tam üyeliğe adaylığı gerçekleşmiş, Avrupa Birliği ile 2005 yılında başlatılan müzakere süreci halen devam etmekte ve Türkiye kendisinden istenen kriterleri yerine getirmeye çabasında olduğunu ifade etmiştir (Wikipedia). Dünyada meydana gelen olaylarda Türkiye'nin takındığı tavır ve olayların neresinde durduğu hususu Avrupa Birliği ile olan ilişkiler açısından önem taşımaktadır.

3.2.1. İttifak Alanları

11 Eylül saldırılarından sonra George Bush tarafından açıklanan Bush Doktrini uygulamaları İngiltere dışında diğer Avrupa Birliği ülkeleri tarafından olumlu karşılanmamış, Türkiye tarafından 1 Mart tezkeresinde olduğu gibi ABD'nin genel dış politikalarına yönelik benzer yaklaşımlar gerçekleşmiştir. Ancak gerek Avrupa Birliği ülkelerinde gerekse Türkiye'de 11 Eylül saldırıları sonrası meydana gelen terör olayları nedeniyle; bu doktrinde bahsi geçen, herhangi bir eylem gerçekleşmeden ona karşı atakta bulunulması gerektiği yönündeki anlayışı kabul etmek durumunda kalmışlardır. Nihayetinde bu saldırılar, tüm dünyanın teröre karşı ortak hareket etmesi ve onu yok etmek için herhangi bir girişimde bulunmalarının beklenmemesi konusunda fikir birliğinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Avrupa Birliği'nin radikal İslamcılar tarafından gerçekleştirilen terör eylemlerini kendi topraklarında yaşamaları yıllardır bununla mücadele etmeye çalışan ve bu mücadelesi esnasında genellikle yalnız bırakıldığını vurgulayan Türkiye'nin terör nedeniyle karşı karşıya kaldıklarının Avrupa Birliği ülkeleri için risk anlamına gelebileceği endişeleriyle birlikte ortak hareket edilmesini kolaylaştırmıştır. Bu olay aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri ile Avrupa Birliği'nin dış politikada birlikte hareket etmeleri gereken alanı genişletmiştir. 11 Eylül saldırılarının hemen bir yıl öncesinde Nice'de bir araya gelen Avrupa Birliği ülkeleri, burada 2010 yılında üye sayısını 27'ye çıkarmayı hedeflediklerini deklare etmişlerdir. Ancak yeni alınacak ülkelerin arasında Türkiye'nin adının geçmemesi, Türkiye tarafından büyük bir memnuniyetsizlikle karşılanmıştır. 11 Eylül 2001 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde meydana gelen terör saldırısı sonrası Brüksel-Leaken'de gerçekleştirilen Avrupa Birliği Zirvesi'nde Türkiye'nin üyelik süreci ile ilgili müzakere perspektifinin yaklaştığına değinilmiş ve bu gelişme bir yıl önceki zirvenin yarattığı gergin havayı, daha ılımlı bir havaya

bırakmıştır. Türkiye'yi Avrupa Birliği üyesi yapmaya bir adım daha yaklaştıran bu gelişmenin altında, kendisinden beklenen reformları yerine getirmeye çalışmasının yanı sıra 11 Eylül'de yaşanan ve İslam dünyasının Hristiyan dünyaya hasımlığının bir sonucu olarak algılanan terör olayında Türkiye'nin bölge için dengeleyici bir unsur olduğunun fark edilmiş olmasıdır (Çakmak, 2007: 131–132).

Saldırıları sonrası 2003 yılında Irak'ı işgal eden Amerika Birleşik Devletleri'nin bunu yapma yöntemi yine ne Türkiye ne de Avrupa Birliği ülkeleri tarafından onay görmemiştir. Hatta bu nedenle 1 Mart 2003 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulan tezkerenin kabul edilmemesi, dolayısıyla da Türkiye'nin Amerikan yönetiminin istediği asker desteğini Irak'a gönderememesi Avrupa Birliği açısından olumlu karşılanmış ve ikili ilişkileri yakınlaştırmıştır. Burada önemle üzerinde durulması gereken konulardan birisi, Avrupa Birliği'nin Türkiye üyeliğine, Huntington'un Medeniyetler çatışması tezinde değindiği üzere, yalnızca İslam ile Hristiyanlık arasında arabuluculuk görevini üstlenebileceği zemininde bakmaması gerektiğidir. Çünkü Huntington, demokrasinin yalnızca Batı'da olabileceği iddiasında değildir. Dünyada İslam bilincinin güçlendiği bilinen bir gerçektir ve Türkiye'nin ekonomik gelişmişliği, ordusu, kendine güvenen bürokrasisi ile Batılı bir ülke olma ısrarından vazgeçmesi koşuluyla İslam dünyasında büyük bir rol modeli olabileceği, birçok anlamda İslamcı bir partinin demokratik yoldan iktidara gelebilmesinin önemli olduğu, aksi halde sonuçların bir trajedi olabileceği belirtilmektedir (Huntington, 2017: 109).

3.2.2. İhtilaf Alanları

Her ne kadar 2001 yılı sonunda Brüksel'de yapılan Avrupa Birliği Zirvesi'nde Türkiye için memnuniyet verici gelişmeler yaşanmış olsa da, dönem dönem Avrupa ülkelerinde yükselişe geçen ve Müslüman düşmanlığı içeren eylem ve söylemler üyelik hususunda Avrupa Birliği'nin geri adım atmasına neden olduğu görülmüştür. 2. Dünya Savaşı ortaya çıkan büyük yıkım ve ihtilaf sonrası geçmişin monarşik yönetimleri arasındaki savaşları ve mezhepsel anlaşmazlıkları geride bırakmayı amaçlayarak öncelikle Avrupa Ekonomi Teşkilatı ardından siyasi ve sosyal birlikteliği amaçlayan ülkelerin kurduğu Avrupa Birliği, kültürel anlamda kriterlerine yakın olmadığını düşündüğü diğer ülkeleri ve medeniyet unsurlarını birliğin dışarısında tuttuğu anlaşılmaktadır. 11 Eylül sonrası Türkiye'nin bölgede üstlendiği görev ve

Amerikan yönetiminde zaman zaman yükselen ve köktendincilik eleştirisiyle ortaya çıkan radikal İslam karşıtı söylemler, Avrupa Birliği'ni bu noktada Türkiye'nin iyi bir müttefik olabileceğine ikna etmiş gibi dursa ve bazen açıklamalar bu yönde dahi olsa pratikte Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin üyeliği konusundaki fikrinin olumlu olmaması sebebiyle ikili ilişkilerde uzlaşmazlıkların yaşanmasına yol almıştır. 2005 yılında Lüksemburg'da yapılan Avrupa Birliği Zirvesi'nde Türkiye'ye açık uçlu müzakere süreci ve imtiyazlı ortaklık teklif edilmesi Türkiye'nin AB tarafından bekletilmeye devam edildiği gerekçesiyle Türkiye tarafından eleştirilmiştir. Dikkat çeken husus, Avrupa Birliği'nden gelen, Türkiye tüm üyelik şartlarını yerine getirirse dahi Avrupa Birliği'ne alınmasının Birliğin hazmetme kapasitesi ile sınırlı olduğu şeklindeki açıklamasıdır. Bu açıklama Türkiye'de, gerçekte hiçbir zaman Birliğe alınmayacağı ve burada esas faktörün medeniyet farklılıklarının, kültür/din konusundaki uyumsuzlıkların olduğu yolundaki inancın ortaya çıkmasına ve yayılmasına neden olmuştur (Verney, 2009: 93– 108).

Burada Huntington'un ortaya attığı ve modernliğin karşısındaki en büyük tehdit olarak İslam dinini gördüğü Medeniyetler Çatışması tezinin aslında örtük olarak Avrupa Birliği ülkeleri tarafından kabul edildiği, dolayısıyla tutum ve politikalarını bu doğrultuda belirledikleri sonucuna varılabilmemesinin araştırılmaya açık bir durum olduğu görüşü öne sürülebilir. Son dönemlerde Birliğe aldığı ülkelerle bu konuda daha az seçici olduğunu gösteren Avrupa Birliği, Türkiye'ye karşı bu olumsuz tutumunda her ne kadar dile getirmese de Türkiye'yi İslam dininden mütevellit kendi yapısı karşısında bir tehdit unsuru olarak algıladığını üstü kapalı olarak ifade etmektedir (Aydın–Açıkmeşe, 2008:205).

Avrupa Birliği'nin kökenleri özgürlük, evrensel insan hakları, demokrasi gibi kavramlar üzerinden şekillenmiş olsa da, 11 Eylül terör olaylarından sonra gerek Amerika Birleşik Devletleri gerekse Avrupa Birliği ülkeleri nezdinde İslam karşıtı düşüncelerin daha da arttığı ve derinleştiği konusunda genel tartışmaların arttığı görülmektedir. ABD–AB arasında oluşturulan Transatlantik İttifakı'nın 11 Eylül sonrası istenilenden daha yavaş ilerlemesi, saldırı sonrası Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde birçok kez yaşanan, çoğunluğunu El–Kaide'nin üstlendiği büyük ölçekli can ve mal kaybına sebep olan terör olaylarının Almanya, Fransa, İspanya gibi ülkelerin kamuoyunda Amerika'ya yönelik eleştiri odağında yer alması Avrupa

Birliği'nin ABD ile olan ilişkilerini de olumsuz yönde etkilemiştir. NATO üyeliği kapsamında uzlaşmaların sağlanabilmesi yönünde adımlar atan Türkiye'nin Suriye iç savaşıyla birlikte Avrupa Birliği'ne üyelik çalışmalarının da sekteye uğradığı ortaya çıkan bir gelişme olarak göze çarpmaktadır. Üyeliğe alınmayan Türkiye'nin 2011 yılında Obama ve İngiltere eski Başbakanı David Cameron tarafından G–20 toplantılarında verilen sözlerin tutulmadığı gerekçesiyle Suriye konusunda yalnız bırakıldığı ve savaşın ekonomik, sosyal, siyasi sonuçlarının maliyetinin Avrupa Birliği tarafından paylaşılmadığı gerekçesiyle ilişkilerin hasar gördüğüne tanık olunmuştur. Huntington tarafından Batı'nın kültürel harmonisinin olumsuz anlamda etkilenmesini sağlayacağı belirtilen mülteci ve geçici yerleşiklerin Suriye'deki savaş sonrası daha çok Türkiye, Lübnan, Irak gibi ülkeler tarafından paylaşılması Türkiye ve AB arasındaki bir başka ihtilaf konusu olarak yer almaktadır. AB ülkelerinde sınırlı sayıda yer alan göçmen varlığı ikili ilişkilerin tansiyonunu kriz boyutuna getirmiş; sürecin Türkiye'yi Batı merkezli kurumlardan, AB ve NATO müşterekliğinden uzaklaştıracığı yönünde sürekli spekülasyonlara yol açan tartışmalarla devam ettiği gözlemlenmiştir.

3.3. Medeniyetler İttifakı

Amerikan siyasetinin 11 Eylül sonrası aldığı kararla, Yeni Dünya Düzeni'nin Anglo–Amerikan kimliğini daha yayılmacı bir role büründürmesiyle ileride etkinliğini ve saygınlığını yitirmesi beklenebilecek Birleşmiş Milletler ve NATO gibi örgütlenmelerin tartışma konusu olmaya başlamasının Avrupa ülkeleriyle dünya ekonomisinin büyük kısmını elinde bulundurmaya devam eden ABD arasında görüş ayrılıkları doğuracağına inanılmaktadır. Kurulması beklenen yeni dünyanın değer yargılarının ve kriterlerinin tek taraflı çıkar esasına dayanmasının geride kalanları farklı arayışlara sevk etme ihtimalini ortaya çıkardığı belirtilmektedir (Karadeli, 2003: 27–28). Post–modern dönemde, aralıklı dilimlerle Gine, Keşmir, Angola, Ruanda, Halepçe, Srebrenitsa ve Kosova gibi yerlerde yaşanmış, yüzbinlerce hayata mal olan katliam ve çatışmaların çözüm için caydırıcı bir hükme dayanmadığına tanık olunması, dünya tarihinin gelmiş geçmiş en büyük askeri gücüne sahip olan ABD'nin, geçmişte örnekleri bulunan Pax–Romana, Pax–Ottomana, Pax–Britannica türünde bir Pax–Americana'yı neden sağlayamadığını tartışmaya açtığı gözlemlenmektedir. Huntington tarafından kültürlerin arasında çatışmaların artacağı iddiasıyla mevzubahis

Anglo–Amerikan veya WASP (White, Anglo– Saxon, Protestant) hegemonyanın Fukuyama’nın tabiriyle ulaşılabilecek zirve noktayı temsil etmesi farklı ülke/kültürleri arayışlara teşvik etmiştir. Bunlardan birisi de kültürler arası harmoniyi, uzlaşmayı ve barışı hedeflediğini deklare eden Medeniyetler İttifakı savıdır. Medeniyetler ittifakı kavramı sadece AKP iktidarı döneminde ortaya atılmış bir barış inisiyatif çabası olarak görülmeyip aynı zamanda küresel gelişmelerin ve konjonktürlerin sonucu olarak değerlendirilmektedir. Farklı medeniyetlerden oluşan bu siyasi organizasyon birçok farklı ülkeyi kapsamaktadır (Balcı, 2008: 339). Avrupa Birliği’ne üyelik süreci Türkiye’nin ana jeopolitik önceliklerinden biri olarak değerlendirilmiştir ve medeniyetler ittifakıyla başlatılan bu girişimin sürece katkı yapması amaçlanmış, AKP’nin dış politika söylemindeki uygarlaşma/medenileşme ifadesi ittifakın etkisinin artmasından da yararlanarak tam üyelik yolunda sürece katkı yapması amacıyla kullanılmıştır. Türkiye medeniyetler ittifakı çalışmalarının AB’ye üye olma sürecinde önemli bir hassasiyet taşıdığına inanmıştır. Bunun gerçekleşmemesi halinde Başbakan Erdoğan’ın AB ile ilgili toplantılarda “Türkiye AB’nin tam üyesi olacak, medeniyetler ittifakı tamamlanacak. Bu olmazsa, medeniyetler arasındaki çatışmalar devam edecek ve AB de bir Hristiyan kulübüne dönüşecek” şeklindeki ifadeleri gündemde yer almıştır (Balcı, 2008: 397). AKP hükümetinin Medeniyetler ittifakı girişimini önemli ölçüde desteklediğini ve teşvik etme kararlılığını gören BM Eski Genel Sekreteri Kofi Annan’ın bu girişime liderlik etmek için Müslüman bir ülkeyi dahil etme önerisi üzerine, Türk hükümeti, dönemin İspanya Başbakanı Zapatero’nun davetini kabul ederek 14 Temmuz 2005’te, Medeniyetler İttifakı Girişimi’nin BM himayesinde resmi olarak başlatılmasını sağlamıştır. Kofi Annan, bu projenin amacının “hem kurumsal hem de sivil toplum düzeyinde uluslararası toplumun kararlı bir çaba gösterme ihtiyacına cevap vermek” olduğunu, böylelikle bölünmeleri minimize etmede aracı olmanın yanı sıra dünya barışını potansiyel olarak tehdit eden önyargıları, yanlış anlamaları, yanlış algıları ve kutuplaşmayı aşmak amacıyla olduğunu belirtmiştir (Balcı, 2008: 393). Çağdaşlaşmanın insanları ve birlikte yaşayan toplulukları aynı toprak parçasında ve çevresinde yaşamalarına rağmen birbirinden uzaklaştırma üzerindeki etkisi Huntington’ın bahsettiği kültürel çatışmayı kızıştırması varolan farklılaşmayı *alineasyon*– yabancılaşma ve bireyselleşmeyi artırdığına işaret edilmektedir (Müller, 2001: 46). Gelir adaletsizlikleri, göç, radikal milliyetçilik, eğitim

ve sağlık hizmetlerinden yararlanamamak gibi bileşenlerin gelişen, geri kalmış ve gelişmiş ölkeler arasındaki farkın açılmasına ve aşırı unsurların hayat bulmasına yol açabilmektedir. Sinagog saldırıları, Avrupa’da karikatür krizi ve İslami kıyafet ve ritüellerinin kamusal alana aykırı olduğu gerekçesiyle yasaklanmasının ayrışmaları politikleştirdiği; bunun da medeniyetleri durumu değerdendirme konusunda tartışmalara sevk ettiği görölmektedir. 11–13 Kasım 2006’da İstanbul’da Medeniyetler İttifakı için Üst Düzey Toplanma Grubu adında biraraya gelen, politika, din ve akademi alanındaki katılımcılar Müslüman ve Batı toplumlarında var olan ayrılıkların inanç temelli olmadığını, aksine bunun politik bir mesele olduğu üzerinde fikir beyan etmiştir. Raporda ayrıca İsrail ve Filistin toprakları üzerindeki ihtilafın küresel gerginliklerin temel itici gücü olduğu belirtilmiştir (Hürriyet, 2006). Medeniyetler İttifakı sürecine dek küresel girişimlerde öncü rol üstlenme konusunda isteksiz olduğu kabul edilen Türkiye, bu süreçle farklı bir dış politika boyutuna geçmiştir. Bununla beraber, Medeniyetler İttifakı girişimi Birleşmiş Milletler çerçevesinde olduğu; tüm dünyayı değil, yalnızca Batı dünyasını ve Müslümanları kapsadığına inanıldığı için ilkinde orijinal ve küresel olmadığı düşünölmüş, ancak, girişime verilen tepkilerle bunun küresel bir hal aldığıının kanıtlandığı belirtilmiştir. Avrupa’dan Asya’ya kadar olan devletler, bölgesel ve uluslararası örgütler girişime olan desteklerini açıklamış, dünyanın terör sorununu çözmesi gereken dönemde medeniyetler arasında vuku bulabilecek bir çatışmanın yalnızca medeniyetlerin ittifakı girişimiyle önlenebileceğini ifade etmiştir. Bununla beraber, Putin’in girişime güçlü destek verilmesi gerektiğini belirtmesine rağmen Rusya Federasyonu’nun 2006 yılı görüşmelerindeki *skeptik* ve mesafeli yaklaşımı yukarıda söz edilen diğer medeniyet unsurlarının kapsamlı ve kesin çözüme dair şüphelerinin var olduğuna örnek olarak gösterilmektedir. Son tahlilde, sürecin amaçlanan asgari barış ortamına yapacağı umulan etkileri yanında bazı pratik sorunları da içerdiğine inanılmaktadır. Medeniyetler İttifakı teriminde bahsedilen “medeniyet”in ne anlama geldiği ve onun hangi anlamda temsil edildiği konusunda fazla belirsizliklerin olduğu gerçeği gibi, sair kavramsal problemlerin içinin girişimle ilgili sunulan bildiri ve fikirlerle dahi doldurulamadığı düşünölmektedir. Öyle ki, “ittifak” kelimesinin ekonomik, siyasi veya askeri bir çağrışım oluşturduğu, bunun da paradoksal bir biçimde hedeflenenden farklı ve değışik türden bir ayrıştırıcı unsur haline dönüşerek ileride yeni bir çatışmaya yol açma ihtimalini barındırabileceği

endişesi gözler önüne serilmektedir. İttifakın yalnızca Batı ve İslam medeniyetleri arasında gerçekleşmesi üzerine yoğunlaşan bir girişimin, Konfüçyüs, Hindu ve Budist medeniyetleri kapsamaması halinde sınırlı etkilerle kısa sürede hayale dönüşme durumunun da gözardı edilmemesi gerektiği tartışılmıştır (Balcı, 2008: 400– 402).

SONUÇ

Sonuçları itibariyle devasa denebilecek 11 Eylül'ün hem ABD'de hem de Orta Doğu'da meydana getirdiği yıkım ve travma bilimsel literatürü de derinden sarsmış, sınırsız sayıda kaynak oluşumuna yol açmıştır. Ulus–devletlerin şekillenişinde temel vazife gören medeniyetler, Huntington tarafından segmente edilmiş; yazar tezinde yer alan argümanlarında bunu detaylandırıp modernizm ve onun üreticisi olarak kabul ettiği Batı medeniyetini savunup onu diğer medeniyetlerden farklı görmüştür. Yazara göre Batı medeniyetinin dışındaki medeniyetler tüm farklılıklarına rağmen Batı kültüründeki kurumların benzerine sahip olmayı Batı'nın özgün bir konumda bulunmasından dolayı istemektedir. Bunu temellendirirken kilise–devlet ayrımını, hukukun üstünlüğünü ve bireysel hakları savunmakta ve bunu Batı'nın tarihsel zenginliğine dayandırmaktadır. Ancak Huntington bunu yaparken Batı medeniyetinin modern unsurları dışında sayılan Yeniçağ ve yakın dönemdeki yıkım, savaş ve büyük krizleri argümanlarına dâhil etmediği için bazı eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. 11 Eylül, coğrafi olarak Türkiye'ye uzak bir yerde yaşanmış olsa bile politik, diplomatik, ekonomik, güvenlik gibi alanların belirlenmesi itibariyle ülkenin gündeminde ve ulusal planlamalarında doğrudan veya dolaylı sonuçlar doğurmuştur. 1. Dünya Savaşı'ndan bugüne dek bölgesinde yaşanan tüm hareketliliklerde politik memnuniyet ve kaygılarını dile getiren ve bu konuda ilişki içerisinde bulunduğu medeniyetlerden, birçok unsurunu paylaştığı medeniyet ortaklarından destek beklediğini deklare eden Türkiye, özellikle son zamanlarda beklediği desteği bulamadığını bu nedenle terör örgütleri ile tek başına mücadelesini sürdürmeye devam ettiğini resmi olarak birçok kez belirtmiştir.

Önce 11 Eylül saldırıları, akabinde Türkiye ve bazı Batı ülkelerine düzenlenen terör saldırıları, pek çok alanda uluslararası anlaşmalar ve işbirlikleri içinde olan bu ülkeleri ortak paydada birbirine yakınlaştırmış gibi görünmekle beraber olayların ve söylemlerin arka planları incelendiğinde Batı'nın bazı kesimlerince Türkiye'nin bir Orta Doğu ülkesi olarak kabul edilmemesi gerektiği, kimilerince de ülkenin radikal İslam düşüncesine sahip olanlarla aynı kategoride değerlendirilmesi gerektiği şeklinde kanaatler de sıklıkla görülmüştür. Öyle ki, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Bush 11 Eylül'den birkaç gün sonra Senato'da yaptığı konuşmasında bir nevi Haçlı Seferleri içerisinde olduklarını ifade etmiş, sonraki süreçlerde dünya kamuoyundan gelen

tepkiler nedeniyle ABD, Başkan Obama'nın Kahire'deki El-Ezher Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada ülkelerinin İslam medeniyetiyle savaşta olmadığını yansıtmaya ihtiyacı duymuştur. Buna göre var olan problemin radikal İslam'la ilgili olduğu, İslam ve onun sair unsurlarının bu çatışmanın parçası olmadığı da ifade edilmiştir. Avrupa Birliği ise, henüz üye olarak kabul etmediği ve yakın gelecekte de bunun gerçekleşmesinin oldukça zor olduğu düşüncesi yanında 2005 yılında Türkiye ve İspanya arasında başlatılan Medeniyetler İttifakı projesinde Türkiye ile aynı düşünceleri paylaştığını ifade etmiştir. Öte yandan, kurumsal olarak ikili ilişkilerin devam ettiği süreçlerde Türkiye bir yandan Batı'da bazı ön kabullere maruz kaldığını diğer yandan coğrafi konumu itibarı ile içinde yer aldığı ve kendi güvenliği için büyük tehdit oluşturan Orta Doğu'daki kargaşa ve savaş ortamı ile mücadele etmek zorunda kaldığını belirtmiştir. Türkiye jeo-stratejik konumu açısından medeniyetlerin önemli kısmının oldukça yakınında, farklı bileşenlerin zaman çizelgesindeki tecrübelerinin kaynağında bulunmakta ve dünyada cari olarak meydana gelen makro hareketliliklere yakından tanıklık etmektedir. Bu tanıklık Türkiye'ye muhtemelen dünyada çok az ülkenin sahip olabileceği türden bazı imkânlar sunmanın yanında pek çok ülkenin de uzak kalmayı tercih edeceği zorluklar getirmektedir. Bu bağlamda, zamanın ruhunun, Türkiye'nin içerisinde bulunduğu anı ve içkin bulunduğu medeniyeti tüm unsurlarıyla revize etmesini ve etkileşim halinde bulunmaktan kaçınmasının zor olduğu, diğer medeniyetlerin benzer ve zıt parametrelerini tekrar değerlendirmeye mecbur bırakmasının ihtimaller dâhilinde değerlendirilerek yapıldığı da sıklıkla akademik alanda yer almaya devam ettiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Altuğ, Günal: **“Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye”**, S1-2-M15.pdf.
- Amanov, Şatlık: **“ABD’nin Orta Asya Politikaları”**, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul, 2007.
- Arı, Tayyar: **“İrak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya”**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.
- Arı, Tayyar: **“2000’li Yıllarda Türkiye’nin Orta Doğu Politikası,”** İdris Bal. Der. *Türk Dış Politikası*. Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.
- Arı, Tayyar: **“Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Basra Körfez’inde Yeni Parametreler”** İdris Bal. Der. *Türk Dış Politikası* Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.
- Arı, Tayyar: **“Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi”**, Alfa Yayınları 3. Basım. İstanbul, 2008.
- Arıboğan, Deniz Ülke: **“Tarihin Sonundan Barışın Sonuna Terörizmi Anlamak ve Anlamlandırmak”** Timaş Yayınları, İstanbul, 2003.
- Ataöv, Türkkaya: **“11 Eylül: Terörle Savaş mı Bahane mi”** Alkım Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Atwan, Abdel B. : **“The Secret History of the Al-Qaida”** Abacus, London, 2006.
- Aydın, M. ve Açıkmeşe, S. : **“İslam Örneğinde Küreselleşen Dünyada Kimliğe Dayalı Güvenlik Tehditleri.”**, 2008.
- Aydın, Mustafa: **“Onların Savaşı”**, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul, 2003.

Ayduğan, F. : **“İran’ın Nükleer Güç Olma Politikası ve Türkiye’ye Etkileri”**,
Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,
İstanbul Harp Akademisi, 2006.

Bacevic,
Andrew J. : **“American Empire–The Realities&Consequences of US
Diplomacy”** London, 2002.

Bal, İdris: **“Türkiye-ABD İlişkileri ve 2003 Irak Savaşı’nın Önemi”**, 21.
Yüzyılda Türk Dış Politikası, (Edt.) İdris Bal, AGAM Yayınları,
Üçüncü Baskı, Ankara, 2006.

Balcı, Ali: **“Turkey’s Role in the Alliance of Civilizations: A New
Perspective in Turkish Foreign Policy?”**,
Ali Balcı-Nebi Miş, Sakarya University, Adapazarı, 2008.

Biçer,
Ramazan: **“Küreselleşen Çağda İslam,”**Gelenek Yayınları, İstanbul, 2010.

Bozkurt,Giray
Saynur: **“11 Eylül sonrası Amerikan–İran İlişkileri”**,
Jeopolitik Dergisi, 2006.

Bozkurt,Giray
Saynur: **“ABD’nin Orta Doğu Politikası”**,
Tasam Yayınları,İstanbul, 2006.

Brzezinski,
Zbigniew: **“Stratejik Vizyon–Amerika ve Küresel Güç Buhranı”**,
Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

Brzezinski,
Zbigniew: **“Büyük Satranç Tahtası”**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2005.

BBC Turkish: **“Arap Birliği”nde Orta Doğu Zirvesi”**,

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/03/070328_mideast.shtml

Cause, Greg: **“The İllogic of Dual Containment”**, Foreign Affairs, Vol. 73, No 2, 1994.

Chomsky, Noam: **“Dünyayı Kim Yönetiyor”**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2015.

Crane, Mary: **“Middle East: US–Syria Relations”**, Council on Foreign Relations, 2005.

Cumhuriyet Gazetesi: **“ABD’de Gün Boyu Kâbus”**, 12.09.2001

Çakmak, H. : **“Avrupa Birliği–Türkiye İlişkileri”**, Platin Yayınları, Ankara, 2007.

Çelikkanat, E. : **“11 Eylül Sonrası ABD–İran İlişkileri ve Siyasi Boyutta Türkiye’ye Etkileri”**, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt 1, Sayı:6. ,2007.

Devlin, S.Edward: **“Crisis Management Planning and Execution, Auerbach Publications”**, USA, 2007.

Ekinci, Arzu: **“İran Nükleer Krizi”**, Usak Yayınları, Ankara, 2009.

Enginsoy, Ümit: <http://arsiv.ntv.com.tr/news/57477.asp>

Ersöz, B.D. : <https://www.amerikaninsesi.com/a/bush-d%C3%B6neminde-ankarayla-i%CC%87li%C5%9Fkileredamgas%C4%B1n%C4%B1vuran->

k%C3%B6rfezsava%C5%9F%C4%B1-oldu/4686348.html , 2018.

Esposito, John: **“Kutsal Olmayan Savaş: İslamcı Terör”**,
Oğlak Yayınları, İstanbul, 2002.

Fall, L. T. ve Eric, J.Massey: **“The Significance of Crisis Communication in the Aftermath of 9/11: A National Investigation of How Tourism Managers Have Re-Tooled Their Promotional Campaigns, Journal of Travel and Tourism Marketing”**, 19 (2-3). 2005.

Freedman, Lawrence: **“A Choice of Enemies, America Confronts the Middle East”**, London, 2009.

Friedman, Thomas: **“Dünya Düzdür”**, Boyner Yayınları, İstanbul, 2010.

Fuller, Graham: **“İslamsız Dünya”**, Profil Yayınları, İstanbul. 2015.

F. Farr, Thomas: **“World of Faith and Freedom”**, Oxford University Press, New York. 2008.

Goodrich, J. N.: **“September 11, 2001 Attack on America: A Record of the Immediate Impacts and Reactions in the USA Travel and Tourism Industry, Tourism Management”**, 23(6). 2002.

Global Warfare: **“We’re Going to Take Out 7 Countries in 5 Years”**,
<https://www.globalresearch.ca/we-re-going-to-take-out-7-countries-in-5-years-iraq-syrialebanon-libya-somalia-sudan-iran/5166>, 2007.

Hafizani, M.R.: **“İnkilabi İslami ve Peydayşı Jeopolityki Cedidi İran”**, Research Journal on Islamic Revolution, Vol 2, No 5.”, 2013.

Halliday, Fred.: **“The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order,” New Statesman 126 (4328).“ Hamas claims strong Saudi support”**, BBC, 1997.

- Hinnebush, Rayond: **“Defying the hegemon: Syria and the Iraq War”**, International Journal of Contemporary Iraqi Studies, V. 2, n. 3.
- Hourani, Albert: **“Avrupa ve Orta Doğu”**, Yöneliş Yayınları, İstanbul. 2001.
- Huntington, S.P.: **“The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order”**, The Free Press, London, 2002.
- Huntington, S.P.: **“Medeniyetler Çatışması”**, haz. Murat Yılmaz, Vadi Yayınları, Ankara, 2017
- İşyar, Ömer: **“Karşılaştırmalı Dış politikalar; Yöntemler Modeller Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası”**, Dora Yayınevi, 2009.
- Johnson, C. : **“Amerikan Emperyalizminin Son Baharı”**, (Çev. H. Kösebalaban), İstanbul: Küre Yayınları, 2005.
- Kaya, Ayhan: **“Kültürler Savaşı mı, Siyaset Arayışı mı?”**, Foreign Policy, İstanbul, 2006.
- Karadeli, Cem: **“Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye”**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2003.
- Karpat, Kemal: **“Osmanlı Devleti ve Dünya Tarihindeki Yeri”**, Timaş, İstanbul, 2015.
- Khalaf, R. : **“Saudi Arabia presents plan for Syria and Lebanon”**, Financial Times,
http://www.ft.com/cms/s/0/8a0ed20a-86b4-11da-85210000779e2340.html?ncklick_check=1
- Kelley, C.E. : Post-9/11 American Presidential Rhetoric, Lexington Books. Kepel, Gilles (2010). **“Bunun adı Neo Hilafet Politikası”**, Newsweek Dergisi, 2007.
- Kirişçi, Kemal: **“Türkiye ve Kuzey Irak’taki Güvenlik Bölgesi,”** Avrasya Dosyası Kuzey Irak Özel, Cilt 3, Sayı 1 , 1996.
- Kissinger, Henry: **“Amerika’nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?”**, METU Press, Ankara, 2002.

- Kinzer, Stephen: **“Ezber Bozmak, İran, Türkiye ve Amerika’nın Geleceği”**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- Kongar, Emre: **“Küresel Terör ve Türkiye Küreselleşme”**, Huntington, 11 Eylül, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002.
- Kongar, Emre: **“Genişletilmiş Orta Doğu Projesi Neyi Amaçlıyor?”**, İKSV, İstanbul, 2006.
- Köni,H. Oğan,S. : ve **“11 Eylül Yıldönümünde Rusya: ABD ile Balayından Şer Eksenine ile Flörte”**, Stratejik Analiz Dergisi, Sayı:30. ,2002.
- Kunii, Maiko: **“Asahi Shimbun and The New York Times: Framing Pearl Harbor and the 9/11 Attacks”**, San Jose State University. ,2012.
- Kurtbağ, Ömer: **“Amerikan Yeni Sağ ve Dış Politikası”**, Uşak Yayınları, Ankara, 2010.
- Lewis, Bernard: **“The Roots of Muslim Rage”**, Atlantic Monthly. ,1990.
- Lacroix, Stephane: **“Post Wahhabism in Saudi Arabia,”** Islam Daily. (11.02.2008).
- Makavsky, Alan: **“Turkey’s Unfinished Role in the War and Terrorism: Insight Turkey”**. , 2002.
- Mardin, Şerif: <https://www.risalehaber.com/serif-mardin-said-nursi-venurculugun-basarisinin-3-sebebi-var-283232h.htm> ,2016.

Müller, Harald: **“Kültürlerin Uzlaşması”**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2001.

Necip,
Torumtay: **“Org. Torumtay’ın Anıları”**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994.

News, Gulf: **“Saudi King meets influential Iraqi clerics”**,
<http://archive.gulfnews.com/articles/06/10/15/10074856.html>

Pipes, Richard: **“The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order,”**
Commentary 103 (3). ,1997.

Prokop,
Michaela: **“Saudi Arabia: The Politics of Education,”**
International Affairs , c. 79, n. 1.,2003.

Okur, M.A. : **“Körfez Savaşı ve Irak’ın İşgali Arasındaki Dönemde Irak’ta Faaliyet Gösteren BM Misyonları”**,
Güvenlik Stratejileri Dergisi. ,2008.

Olson, Robert: **“Türkiye-İran İlişkileri 1979-2004: Devrim, İdeoloji, Savaş, Darbeler ve Jeopolitik”**, (Çev. Kezban Acar), Ankara, Babil Yayıncılık. **Oman Blames Taliban for Afghanistan Crisis**, Gulf News , 2005.

Oytun, S.: <http://levantwatch.blogspot.com/2007/06/kuruyunca-sula-uzaynca-budasuriyenin.html>.

Tan, Altan **“Hz. İbrahim’in Ayak İzlerinde Orta Doğu”**, Çıra Yayınları, İstanbul. 2016.

Trita Parsi: **“Treacherous Alliance: The Secret Dealings Iran”**, Israel and Usa, Caravan Books, 2007.

The Iranian
Regime: **“A Challenge to the World”**, U.S. Department of State –Bureau of Public Affairs, 2006.

Tınç, Ferai: **“Şer Ekseni Türkiye İçin Ne Anlama Geliyor?”**
<http://www.hurriyet.com.tr/ser-ekseni-turkiye-icin-ne-anlama-geliyor-52394>

- Tunç, Hakan: **“Preemption in the Bush Doctrine:A Reappraisal”**
Foreign Policy Analysis, Vol. 5, No. 1. ,2009.
- Turhan, Talat: **“Medeniyetler Çatışması BOP”**, İleri Dergisi, s. 100. ,2006.
- Türköne, Mümtaz’er: **“İslam ve Şiddet”**, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2007.
- Uslubaş, F. : **“Küresel Terör, Afganistan, BOP, ABD; İmparatorlukların Bataklığı”**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2005.
- Wallerstein, Immanuel: **“Gücün Retoriği Avrupa Evrenselciliği”**, BGST Yayınları, İstanbul, 2010.
- Weisberg, Jacob: [“https://www.meforum.org/campus-watch/10852/are-neo-conshistory-on-bernard-lewis “](https://www.meforum.org/campus-watch/10852/are-neo-conshistory-on-bernard-lewis) ,2007
- Verney, S. : **“The Dynamics of EU Accession: Turkish Travails in Comparative Perspective (Der. Susannah Verney ve Kostas Ifantis), Turkey’s Road to European Union Membership: National Identity and Political Change”**, Londra&New York:Routledge. Yacoubian, M. ve Lasensky, S.“Dealing with Damascus”,Council of Foreign Relations, June 2008, s. 13 , 2009.
- Yılmaz, Sait : **“Irak Dosyası”**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2011.
- Zakaria, Fareed: **“Özgürlüğün Geleceği”**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2014.
- Zakaria, Fareed: **“Post Amerikan Dünya”**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2013.